

TAMPEREEN YLIOPISTO

Enni Saikkonen

Vastakkainasettelun retoriikkaa

–

Kulttuurien yhteentörmäys Helsingin Sanomien
Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin retoriikassa

Journalistiikan pro gradu -tutkielma

Kesäkuu 2017

TAMPEREEN YLIOPISTO

Viestinnän, median ja teatterin yksikkö

SAIKKONEN, ENNI MARIA: Vastakkainasettelun retoriikka – Kulttuurien yhteentörmäys

Helsingin Sanomien Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin retoriikassa

Pro gradu -tutkielma, 88 s.

Journalistiikka ja viestintä

Kesäkuu 2017

Pro gradu -tutkielmani käsittelee Helsingin Sanomien Charlie Hebdo -iskun uutisointia. Tarkemmin sanottuna tutkin, rakennetaanko aineistossani kulttuurien välistä vastakkainasettelua, ja jos rakennetaan, niin millaisin retorisin keinoin. Vastakkainasettelujen rakentaminen alkaa toimijoiden kuvauksesta. Tutkin ensin, millaista kuvaa aineistossa rakennetaan länsimaisesta ja islamilaisesta kulttuurista. Sen jälkeen tutkin, rakennetaanko näiden kulttuurien välille vastakkainasettelua. Tutkimusmetodikseni valitsin retorisen diskurssianalyysin. Pyrin selvittämään, millaisin retorisin keinoin mahdollista vastakkainasettelua kulttuurien välille luodaan.

Politiikantutkija Samuel P. Huntington artikkeli kulttuurien yhteentörmäyksestä julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1993 *Foreign Affairs* -lehdessä. Teoriaa on kritisoitu todella paljon, mutta aikaisemmin tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että terrori-iskuja käsittelevissä mediateksteissä uusinnetaan ajatusta kulttuurien yhteentörmäyksestä. Suhtautumiseni Huntingtonin teoriaan on kriittinen, joten teoreettinen pohja tutkimuksessani perustuu pitkälti Huntingtonin teorialle osoitettuun kritiikkiin. Keskustelu sananvapaudesta erottaa satiirilehti Charlie Hebdoon tehdyn iskun muista viime vuosien terrori-iskuista. Sananvapaus nousi välittömästi yhdeksi iskun jälkeisen mediakeskustelun pääaiheista, ja sen nähtiin edustavan länsimaista kulttuuria ja arvoja. Kiinnostuksen kohteenani tässä tutkimuksessa on myös sananvapauden rooli läntisen kulttuurin edustajana iskun uutisoinnissa.

Helsingin Sanomien yleislinjaa voi kuvata monikulttuurisuutta kannattavaksi. Tutkimukseni päätulos on, että tästä selkeästä linjasta huolimatta Helsingin Sanomat luo retorisella tasolla kuvaa läntisen ja islamilaisen kulttuurin yhteentörmäyksestä.

Asiasanat: vastakkainasettelu, media, Huntington, kulttuurien yhteentörmäys, retorinen diskurssianalyysi, Charlie Hebdo

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUSILMIÖ – KULTTUURIT MEDIASSA.....	3
2.1. GLOBALISAATIO JA MEDIA.....	4
2.2. KULTTUURISET IDENTITEETIT JA NIIDEN VASTAKKAINASETTELU MEDIASSA.....	5
2.3. SANANVAPAAUS	10
2.3.1. <i>Sananvapauden teoreettinen ja oikeudellinen pohja.....</i>	<i>11</i>
2.3.2. <i>Absoluuttisen sananvapauden kritiikki.....</i>	<i>14</i>
2.4. AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	17
3. TUTKIMUSKONTEKSTI JA -KYSYMYKSET	21
3.1. HUNTINGTONIN KULTTUURIEN YHTEENTÖRMÄYSTEORIA MEDIASSA.....	22
3.2. TUTKIMUKSEN ONGELMANASETTELU JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	26
3.3. TUTKIMUSAIHEEN HAASTEET JA TUTKIJAN ROOLI	27
4. CHARLIE HEBDO -ISKUN UUTISOINTI JA RETORIikka-ANALYYSI	30
4.1. METODOLOGINEN LÄHESTYMISTAPA AINEISTOON	32
4.2. KRIITTINEN JA RETORINEN DISKURSSIANALYYSI.....	34
4.2.1. <i>Argumentaatiotekniikat.....</i>	<i>37</i>
4.2.2. <i>Yleisö ja esisopimukset</i>	<i>41</i>
5. ANALYYSI – VASTAKKAINASETTELU CHARLIE HEBDO -UUTISOINNISSA	44
5.1. KAKSI KUVAA ISLAMISTA JA MUSLIMEISTA	48
5.1.1. <i>Hyökkääjä ei edusta muslimeja, mutta</i>	<i>50</i>
5.1.2. <i>Hyvät muslimit ja islamin uudelleenmäärittely.....</i>	<i>54</i>
5.2. SUVAITSEVA, MONIMUOTOINEN JA AVOIN LÄNSI	57
5.2.1. <i>Yhtenäinen ja rauhaa rakastava länsi</i>	<i>58</i>
5.2.2. <i>Absoluuttisen sananvapauden utopia.....</i>	<i>63</i>
5.3. VASTAKKAINASETTELUT.....	69
5.3.1. <i>Kulttuurien sisäinen vastakkainasettelu.....</i>	<i>74</i>
6. ANALYYSIN YHTEENVETO JA POHDINTA	78
LÄHDELUETTELO	85

1. Johdanto

Media ei heijasta todellisuutta sellaisenaan, vaan jokainen mediaesitys on erilaisten tiedostamattomien tai tiedostettujen valintojen tulos. Näihin valintoihin voivat vaikuttaa journalistiset normit, arvot ja rutiinit, taloudelliset rajoitukset, teknologia, mediakulttuuri, poliittinen järjestelmä ja poliittinen kulttuuri. 2000-luvulla väkivaltaiset terrori-iskut ovat lisääntyneet länsimaissa ja nousseet samalla myös mediahuomion kohteeksi. Väkivaltaiset iskut aiheuttavat ympäri maailmaa suurta pelkoa ja hämmennystä. Medialla on tärkeä rooli iskujen ja niiden taustojen ja seurauksien raportoijana. Informaation jakaminen ei kuitenkaan tapahdu tyhjiössä tai ole sävyiltään neutraalia vaan sen avulla rakennetaan todellisuutta ja mielikuvia eri toimijoista. Maailmanlaajuisten yhteenottojen taustalla nähdään usein olevan uskontoon tai kulttuuriin perustuvia jaotteluja. Taustalla piilee outo oletus, jonka mukaan ihmiset ovat jaoteltavissa ainutlaatuisen ja kaikkia yhdistävän erottelusysteemin mukaan (Sen 2006, 10).

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, luoko Helsingin Sanomat Charlie Hebdo -lehteen tehdyn terrori-iskun uutisoinnissa kuvaa kulttuurien yhteentörmäyksestä, ja jos luo, niin millaisin retorisin keinoin. Pariisissa 7.1.2015 kaksi aseistettua miestä hyökkäsi satiirisen Charlie Hebdo -lehden toimitukseen ja 12 ihmistä sai surmansa. Tapahtumasta tuli välittömästi globaali uutistapahtuma ja se nousi myös Suomessa useana päivänä median tärkeimmäksi uutisaiheeksi. Valtioiden päämiehet ja yksittäiset kansalaiset kiirehtivät tuomitsemaan iskun ja osoittamaan tukensa Charlie Hebdolle ja sananvapaudelle. *Je suis Charlie* nousi sananvapauden kannatuslauseeksi niin perinteisessä kuin sosiaalisessakin mediassa. Iskun motiivina nähtiin Charlie Hebdon satiiriset pilapiirroksiset profetasta, ja terroristit huusivat kostavansa profetta Mohammedin nimeen. Uutisoinnissa isku liitettiin islaminuskoon ja muslimeihin, mutta samalla esiin nousi vahvasti viesti, ettei kaikkia muslimeja saa tuomita yksilöiden tekojen mukaan. Iskun nähtiin ruokkivan ääriiliikkeiden nousua Euroopassa sekä vastakkainasettelua eri ryhmien välillä.

Tavoitteenani tässä tutkimuksessa on selvittää, loiko Helsingin Sanomat (HS) uutisoinnillaan kuvaa niin sanotusta kulttuurien yhteentörmäyksestä. Teoreettisena pohjana tutkimuksessani on politiikantutkija Samuel P. Huntingtonin kulttuurien yhteentörmäysteoria ja ennen kaikkea sen kritiikki. Parhaiten omaa tutkimustani vastaavaa tutkimusta on tehty aikaisemmin eri terrori-iskuista. Esimerkiksi World Trade Centeriin 11.9.2001 tehdyn terrori-iskun ja vuoden 2005 tanskalaisen Jyllands-Posten lehden Mohammed sarjakuvakriisin uutisointia on tutkittu samoista näkökulmista. Oman tutkimukseni voi nähdä jatkumona näille tutkimuksille, ja terrori-iskujen tutkimisen eri näkökulmista voi nähdä ajallemme tyypillisenä tutkimuskohteena. Jokaiseen iskuun

ja jokaiseen tutkimukseen liittyvät kuitenkin omat erityispiirteensä. Omassa tutkimuksessani tällaisia ovat sananvapauden merkitys kulttuurisen vastakkainasettelun välineenä sekä aineistosta nousseet vastakkainasettelut kulttuurien välillä, mutta myös niiden sisällä. Tutkimuksen inspiraationa ovat omat kiinnostuksen kohteeni: kansainvälinen politiikka, monikulttuurisuus sekä median kohtaamat muutokset ja haasteet 2000-luvulla.

Metodologisesti tutkimukseni on retorista diskurssianalyysia. Analyysini alkaa aiheen uutisteemojen erittelyllä, eli lähden purkamaan aineistoani kysymällä, millaiset teemat ylipäättään nousevat iskun uutisoinnissa esille. Aineistoni pääanalyysi koostuu yksittäisten virkkeiden retoriikan tutkimisesta. Selvitän siis millaisia retorisia keinoja aineistosta löytyy eri kulttuurien ja niiden välisten vastakkainasettelujen kuvaamiseen. Tutkimukseni lähtökohtia ja tutkimuskysymyksiäni ohjaavat teoriat, joiden avulla hahmotan kulttuurien yhteentörmäystä, vastakkainasettelua, suvaitsevaisuutta ja identiteettiä. Samuel Huntingtonin kulttuurien yhteentörmäysteoria on yksi 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun puhutuimmista kansainvälisen politiikan teorioista. Samalla se on myös yksi alan eniten kritisoiduista teorioista. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että vaikka akateeminen yhteisö on kritisoinut Huntingtonin teoriaa, mediat ovat silti omaksuneet sen käyttöönsä 2000-luvun terrorismiuutisoinnissa¹. Huntingtonin teoriaa ovat kritisoineet muun muassa taloustieteilijä Amartya Sen, kulttuurintutkija Stuart Hall sekä kansainvälisen politiikan tutkija Wendy Brown. Oma suhtautumiseni Huntingtonin teoriaan on kriittinen, joten edellä mainitut tutkijat ovat tutkimuksessani tärkeässä osassa Huntingtonin teorian kriittisen tarkastelun ja aineistoni analyysin osalta.

Lähden tutkimuksessani myös siitä oletuksesta, että journalismin on mahdotonta olla neutraalia. Vaikka journalistit ovat sitoutuneita objektiivisuuteen ammatillisena ideologiana ja tavoitteena, mediasisällöt pitävät aina sisällään erilaisia arvoja, jotka voivat olla seurausta tiedonhaun rutiineista tai yhteiskunnan jaetuista ideologisista oletuksista. Tutkimukseni alussa pyrin avaamaan tutkimukseni kontekstia ja tutkimusilmion taustaa. Globalisaatio, sananvapaus ja kulttuurien vastakkainasettelu mediassa ovat tutkimukseni lähtökohtia, joten ne ansaitsevat esittelyn heti tutkimukseni alussa. Tutkimukseni pohjaa vahvasti Huntingtonin teoriaan ja sille esitettyyn kritiikkiin, joten luvussa kolme esittelen tutkimukseni teoriapohjan sekä tutkimuskysymykseni. Luvussa neljä esittelen ja perustelen aineistovalintani ja aineistoon sopivan tutkimusmetodin eli retorisen diskurssianalyysin. Luvussa viisi otan aineistoni retoriikan tarkasteluun kolmen alateeman, läntisen maailman kuvauksen, islamin kuvauksen sekä vastakkainasettelujen kuvauksen, kautta.

¹ Esim. Abrahamson 2003

2. Tutkimusilmiö – kulttuurit mediassa

Journalismi on ollut murroksessa ja kriisissä jo useita kertoja historiassa. Nykyään journalismin kriisistä puhuttaessa tarkoitetaan yleensä internetin, sosiaalisen median ja mediaroolien muutoksien mukanaan tuomia haasteita. Myös journalismin kaupallistuminen ja viihteellistyminen on nähty haasteellisena. Omassa tutkimuksessani keskiössä ei niinkään ole itse journalismin tai journalistien ammattikunnan kriisi, vaan globalisaation tuomat haasteet journalismin sisällöille, käytännöille ja kulttuuriselle koodille muuttuvassa ympäristössä. Yksi journalismin perustehtävistä on tuottaa jatkuvasti uutta sisältöä mediaan, mutta itse journalismin käytännöt nojaavat yhä vanhoihin ja hyväksi koettuihin muotoihin ja tapoihin. Tätä on perusteltu journalismin yleisön, eli lukijoiden, kuulijoiden ja katselijoiden konservatiivisilla tottumuksilla. (Väliaverron 2009, 7.) Nämä journalismin kuluttajien konservatiiviset tottumukset pohjaavat kulttuuriin, jonka puitteissa elämme ja josta meidän on mahdotonta irtaantua. Globalisaation aiheuttamat muutokset medialle haastavat näitä kulttuurisia konservatiivisia tottumuksia, sillä sisällöt eivät ole enää rajatusti tarjolla yhdelle, homogeeniselle yleisölle, vaan sisällöt liikkuvat ajassa ja paikassa. Charlie Hebdo -lehden aiheuttamat kohut ja siihen tehty isku eivät tapahtuneet tyhjiössä tai yllättäen. Tutkimukseni lähtökohtana on selvittää, millaisia kuvia eri kulttuureista, tässä tapauksessa länsimaisesta kulttuurista ja islamilaisesta kulttuurista, HS rakentaa Charlie Hebdo -iskun jälkeisessä uutisoinnissaan. Millaisia selkeitä viittauksia muihin kulttuureihin, tässä tapauksessa muslimikulttuuriin, Suomen laajalevikkisin sanomalehti esittää ja toisaalta, millaista kuvaa HS luo omasta kulttuuristaan?

Median luomia vastakkainasetteluja on tutkittu paljon ja niiden tutkiminen on myös oman tutkimukseni lähtökohtana. Vastakkainasettelut ovat monissa teemoissa helppo tapa rakentaa uutisia. Aihetta on tutkittu omaa aihettani läheltä liippaavien aiheiden parissa kuten WTC-iskujen uutisoinnissa.² Tässä kappaleessa esittelen ilmiötä, johon oma tutkimukseni asettuu. Samassa yhteydessä pyrin avaamaan tutkimukseni tärkeimpiä termejä, kuten globalisaatiota ja sen vaikutusta mediaan, kulttuurista identiteettiä sekä sananvapautta ja sen kulttuurisidonnaisuutta. Jo sananvapauden kulttuuriseen ja teoreettiseen historiaan perehtyminen tuo esiin diskurssin sitoutumisen länsimaisen maailman historiaan. Tämä on olennainen huomio aineistoni analyysin suhteen ja siksi keskityn siihen myös sananvapauden määritelmän ja historian esittelyssä.

² Esim. Koukkunen 2013

2.1. Globalisaatio ja media

Globalisaatiolle ei ole olemassa vedenpitävää määritelmää, mutta yksinkertaistaen sen voi sanoa tarkoittavan keskinäisriippuvuuden syntymistä sellaisten yhteiskuntien ja kulttuurien välille, jotka ennen eivät olleet yhteydessä toisiinsa. Globalisaation voi nähdä esimerkiksi maailmanlaajuisten sosiaalisten suhteiden merkityksen kasvuna. Nämä suhteet luovat eri toimijoiden välille keskinäisriippuvuutta. Globalisaation kansainvälisen politiikan pääajatus on valtioiden roolin väheneminen sekä valtioiden ja kansallisten identiteettien heikentyminen. Globalisaation vaikutus yltää monelle eri elämän alueelle, myös mediaan. Mediat syntyivät kansallisvaltioiden sisällä valtioiden tarpeeseen. Ne olivat avainasemassa myös kansallisten identiteettien rakentamiseen. Globaali media taas tuottaa sisältöjä, jotka ovat irrallaan kansallisten yleisöjen kulttuurisesta kontekstista.

Globalisoituvaa mediaa voi tarkastella ainakin seuraavaksi esittelemieni kolmen näkökulman kautta. Ensimmäinen näkökulma on keskittyä ulkomaanuutisten homogenisoitumiseen. Angloamerikkalainen journalismi on valtavirtaistunut ympäri maailman ja siitä on tullut ”oikea” tapa tehdä journalismia. Toinen tapa on nähdä media globaalina journalismina. Kansainvälistynyt globaali yhteiskunta on muuttunut aiempaa transnationaalisemmaksi ja kosmopoliittisemmaksi, eikä medialla ole enää yhtä selkää yhteyttä kansallisvaltioihin. Ennen median globalisoitumista journalismissa on voitu kehystää eri aiheita kansallisen kehyksen mukaan, mutta median globalisaation myötä samoja sisältöjä katsotaan myös muiden valtioiden ja muiden kulttuurien näkökulmasta, ja näin mediat saavat myös erilaisia tulkintoja. Kolmas näkemys korostaa kansallisvaltion roolia journalismin globalisoitumisen aikakautena. Kansalliset kulttuurit, politiikka ja yhteiskunnat muokkaavat uutisointia ympäri maailman. (Williams 2011, 22.) Näistä näkökulmista kaikki, mutta erityisesti toinen ja kolmas pointti ovat kiinnostavia omassa tutkimuksessani.

Globalisaatioon voi suhtautua joko optimistisesti tai pessimistisesti. Optimistisen näkemyksen mukaan globalisaation myötä ihmiset muodostavat laajemman kosmopoliittisen yhteisön, jossa eri kulttuurit vaihtavat käytäntöjään ja ymmärrys eri maiden ja kulttuurien välillä kasvaa. Median globalisoituminen tekee ihmisistä, eli median käyttäjistä avoimempia kulttuurien väliselle ymmärrykselle. Positiivisen näkemyksen mukaan globalisaation myötä ihmisistä tulee avoimempia ja suvaitsevaisempia kulttuurien väliselle tiedolle. Globalisaation seurauksena tapahtuu niin taloudellista, poliittista kuin yhteiskunnallistakin kehitystä. Positiivinen globalisaatio on yhdistetty usein kanadalaiseen filosofi Marshall McLuhaniin, joka käytti jo 1960-luvulla käsitettä ”globaali kylä”. (Williams 2011, 29–30.)

Pessimistisen näkemyksen mukaan globalisaation vaikutukset ovat täysin päinvastaisia: maailmasta tulee globalisaation myötä entistä homogeenisempi, ja dominoivat valtiot ja kulttuurit pyrkivät toteuttamaan omaa agendaansa maailmanlaajuisesti. Pessimistisen näkemyksen mukaan globalisaatio lisää epätasa-arvoa. Globalisaatioprosessin voittajina ja onnistujina nähdään kapitalismi, korporatiivinen valta ja amerikkalainen tai läntinen vaikutus muihin kulttuureihin. Globalisaation luomaa yhteisöllisyyttä dominoivat vain harvat, jo entuudestaan voimakkaat kansainväliset toimijat. (Williams 2011, 29–30.) Pessimistisen näkemyksen yksi perusteluista on eri maiden, kulttuurien ja yksilöiden epätasa-arvoiset lähtökohdat. Globalisaatio kuten globaali mediakin perustuu paljolti internetin luomiin mahdollisuuksiin. Vaikka internetin käyttöaste kasvaa maailmassa jatkuvasti, mahdollisuudet julkaisulle ja äänen kuuluviin saamiselle ovat eri yksilöille erilaiset jo pelkästään kehityksen epätasa-arvoisen jakautumisen takia. Teknologian ja epätasaisen kehityksen lisäksi globalisoituvassa maailmassa epätasa-arvoisessa asemassa ovat myös arvot, ideat ja elämäntavat, joissa korostuu läntisen maailman dominanssi. Populaarikulttuuri, kuluttamamme tuotteet ja kansainväliset ketjut edustavat kaikki läntistä elämäntapaa. Internetin ja globaalin kanssakäymisen pääkielenä on englanti, joka myöskin kertoo läntisen maailman valta-asemasta.

Tässä tutkimuksessa en ota kantaa siihen, onko globalisaatio yleisesti tai median näkökulmasta positiivinen vai negatiivinen asia, enkä myöskään siihen, missä vaiheessa prosessi on tai millaisia tulevaisuuden näkymiä globalisaatioprosessilla on. Lähden siitä näkemyksestä, että maailmassa on käynnissä muutos, jonka seurauksena myös media ja sen yleisöt muuttuvat. Olen ennen kaikkea kiinnostunut tämän muutoksen vaikutuksista, en niinkään muutoksesta itsestään. Positiiviseen näkemykseen globalisaatiosta kuuluu kuitenkin melko perustelematon oletus siitä, mitä enemmän tunnemme toisia kulttuureja, sitä paremmin pystymme elämään yhdessä ja kulttuurimme ikään kuin oppivat elämään yhdessä, toinen toisiltaan oppien. Nykyinen maailmantilanne haastaa tätä näkemystä, eikä ainakaan pidä perusteltuna olettaa tällaista kehitystä automaattisena kehityskulkuna.

2.2. Kulttuuriset identiteetit ja niiden vastakkainasettelu mediassa

Kansalliset kulttuurit ja niistä kumpuavat identiteetit ovat modernissa maailmassa yksi kulttuuristen identiteettien keskeisistä lähteistä. Sosiaalisesta tai yhteiskunnallisesta ryhmästä eroon pääseminen tai siitä luopuminen on monien sosiologian, sosiaalipsykologian ja antropologian tutkimuksien mukaan mahdotonta. Kommunikaatio saattaa pohjautua mihin vain tai useampaan henkilön sosiaalisista identiteeteistään. Tehokkaan kommunikaation aikaansaamiseksi, meidän tulee

ymmärtää, mitkä sosiaaliset identiteetit vaikuttavat vastapuolen käyttäytymiseen ja kuinka he määrittelevät itsensä näiden identiteettien kautta. (Gudykunst 1994, 70.) Identiteetit taas liittyvät myöhäismodernisaatiossa tapahtuvien muutosten luonteeseen ja erityisesti globalisaationa tunnettuun prosessiin ja sen vaikutukseen kulttuurisiin identiteetteihin (Hall 1999, 23).

Yksi tutkimukseni laajimmista termeistä on kulttuuri. Käytän sanaa sen laajassa merkityksessä, eli tavoittelen sillä ihmisten arkielämän ja elämäntapojen laajaa kirjoa. Kulttuuri-sanalle sijoittuvat erottelut korkeakulttuurin ja populaarikulttuuriin, valtakulttuuriin ja osakulttuuriin sekä hegemonisten ja alistettujen kulttuurien kirjat (Väliverronen 17, 1998). Tässä tutkimuksessa tarkoitan kulttuurilla yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta. Yhteinen merkitysjärjestelmä luo tunteen kuulumisesta tiettyyn kulttuuriin, eli se luo tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. (Hall 2003, 85.)

Hallin mukaan kulttuurissa on kyse jaetuista merkityksistä ja kieli on väline, jolla teemme asioita ymmärrettäviksi itsellemme ja toisillemme. Kielen kautta kulttuurista tulee yhteistä ja jaettua. Sosiaalisessa konstruktivismissa tämä viittaa ajatukseen, jonka mukaan kaikki tieto on sidoksissa kieleen ja kulttuuriin. Hall kuitenkin huomauttaa myös, että ajatus kaikille samaan kulttuuriin kuuluville yhteisistä ja jaetuista merkityksistä korostaa liikaa yksilöiden yhdenmukaisuutta. Ymmärrämme kanssamme samaa kieltä puhuvaa ja samaan kulttuuriin kuuluvaa ihmistä, mutta tuskin ymmärrämme kaikkea, mitä hän puheellaan tarkoittaa. Viestijöinä ja viestin vastaanottajina annamme aina asioille ja sanoille uusia merkityksiä eli tulkitsemme niitä uudelleen. Kulttuurintutkimus lähtee ajatuksesta, että millään asialla ei ole itsestään selvää tai muuttumatonta merkitystä. Konstruktivismi ei kiellä materiaalisen todellisuuden olemassaoloa, vaan problematisoi todellisuuden objektien ja merkitysten väliset suhteet. (Väliverronen 18–19, 1998.) Kulttuureihin liittyvä keskustelu sai uuden termin 2000-luvulla, kun monikulttuurisuus vakiintui keskustelun avainsanaksi. Siihen suhtaudutaan usein kuin uuteen ja ainutlaatuihin historialliseen haasteeseen. Monikulttuurisuuden mieltäminen vain nykyhetkeä koskeväksi piirteeksi sivuuttaa sen moniulotteisuuden ja sen, etteivät mitkään kulttuurit ole syntyneet eristyksissä muista kulttuureista. Kaikki kulttuurit ovat tässä mielessä monikulttuurisia. (Lehtonen ym. 2003, 7.)

Viestinnässä ja mediassa on kyse eri asioiden representaatiosta. Kielelliset esitykset ovat aina monien erilaisten valintojen tuloksia, representaation voi ymmärtää jonkin esittämisenä tietynlaisena. Kielen sanat edustavat tiettyjä käsitteitä ja samalla kun toimittaja valitsee sanoja kirjoittamaansa juttuun, hän valitsee myös tiettyjä ajatuksia ja tunteita, joita hän haluaa viestiä

lukijoilleen. Huolellisista valinnoista huolimatta, toimittajien yritys voi jäädä vain yritykseksi, sillä viestit voivat aina sisältää myös merkityksiä, joita niihin ei ole tietoisesti sisällytetty. Vastaanottaja voi oman kulttuurinsa, maailmankuvansa ja kokemustensa perusteella tulkita viestiä aivan eri tavoin kuin oli tarkoitettu. (Väliverronen 19, 1998.)

Läntiseen liberalismiin kuuluu ajatus, jonka mukaan yksilöllisyyden kieltävät tai sitä rajoittavat uskonnot aiheuttavat yhteiskunnallisen kehityksen hidastumisen. Tällä ollaan selitetty esimerkiksi protestanttisten alueiden taloudellista tehokkuutta katollisiin alueisiin verrattuna.³ Mill ja Marx ovat molemmat pohtineet eri alueiden välisiä kehityseroja jo 1800-luvulla. Uskontoon perustuva lehdistösensuuri ja kieltolait ovat tavanomaisempia muslimimaissa kuin länsimaissa. Susanne Dahlgren on tutkinut muslimien minäkuvausta muslimimaissa, ja hänen mukaansa yksilöllistä minuutta ei tunneta islamilaisessa maailmassa. Dahlgrenin mukaan yksilön alistaminen monella tasolla johtaa tehottomaan, korruptoituneeseen yhteiskuntaan, jossa tapahtuu rappeutumista. Dahlgrenin mukaan islamilaisten maiden tilanne ei kuitenkaan ole toivoton, vaan haastattelut ovat osoittaneet, että nuorten keskuudessa on nousemassa sukupolvi, joka arvostaa *yksilöllisyyttä, uraa ja itsenäisyyttä*. (Mäntylä 2007, 284.) Kulttuurisesta näkökulmasta muslimimaiden oletetaan siis kehittyvän samalla kaavalla kuin länsimaiden, joten länsimaista kumpuavien arvojen kuten yksilöllisyyden nähdään olevan kehityksen avain.

Tutkimukseni lähtökohtana on, ettei ole olemassa yhtä yhtenäistä islamilaista kulttuuria eikä yhtä yhtenäistä läntistä kulttuuria. Tiedostan jaottelun perusteet ja tarpeellisuuden tutkimukseni kannalta. En myöskään kiellä sitä, että tietyt piirteet yhdistävät samaan kulttuuriin kuuluvia valtioita ja yksioita. Läntiseen kulttuuripiiriin laskettavia valtioita yhdistävät yleensä muun muassa kapitalistinen talousjärjestelmä, demokratian ihanne sekä kristinusko. Yksinkertaistuksia käytetään jatkuvasti niin mediassa kuin tutkimuksessakin, ja tietyssä määrin ne ovat välttämättömiä yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle. Käyttäessäni tässä tutkimuksessa termiä ”läntinen” tai ”islamilaisten”, en oleta, että nämä kulttuurit olisivat yhtenäisiä ryhmiä, vaan tiedostan, että ne ovat heterogeenisistä yksilöistä muodostuneita ryhmiä, joita määrittävät monet muutkin tekijät kuin kulttuuri- ja jaotteluihin perustuvat oletukset. Monissa aiemmissa tutkimuksissa on kuitenkin todistettu median luovan vahvaa kulttuuri- ja jaottelua ja aiheen tutkijat joutuvat samalla hyväksymään sen, että he omalla tutkimuksellaan myös luovat ja rakentavat kyseistä jaottelua.

³ Tällä ajattelulla selittyisivät erot esimerkiksi Belgian Vallonian ja Flanderin erot sekä muun muassa Saksan, Englannin, Pohjoismaiden ja Yhdysvaltojen tieteellinen ja taloudellinen kehittyneisyys. (Mäntylä 2007, 282.)

Globalisaatio kulttuurien näkökulmasta tarkoittaa mahdollisuutta kulttuurien väliseen vaihtoon ja luo uusia mahdollisuuksia dialogille, mutta samalla se myös uhkaa kulttuuristen traditioiden säilymistä. Sekä kulttuurien välisen vaihdon laajentuminen että kaventuminen edesauttavat ja uhkaavat kulttuurien moninaisuutta. Globalisaatio on tulosta systemaattisesti kulttuurien välisestä kommunikaatiosta, jossa osapuolet ovat sosialisoituneet erilaisiin yhteiskuntiin. (Baraldi 2006, 54). Baraldin mukaan Luhmannin yhteiskunnallisten järjestelmien teoriassa globalisaatiota kuvataan eurooppalaisten arvojen siirtymisellä kolonialismin kautta Yhdysvaltoihin, Kanadaan, Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Nämä kulttuurit ovat pluralistisia, moderneja ja individualistisia ja näistä kolmesta kulttuurisesta arvosta tuli globalisaation vientitavaraa. Globalisaatiosta voidaan puhua yleistäen puhuttaessa länsimaisen kulttuurin arvoista ja käytännöistä, kuten demokratiasta, yksilönvapaudesta, vapaakaupasta, ihmisoikeuksista, opetuksesta, terveydenhuollosta. Näitä arvoja pidetään ”sivistyneiden” yhteiskuntien mittarina ja ne voidaan palauttaa pluralismin, modernismin ja individualismin tavoitteisiin. Kuitenkaan kolonialismin ja imperialismin vuosisadat sekä vuosikymmenien kehitysapu eivät onnistuneet rakentamaan maailmanyhteisöä eurooppalaisten arvojen pohjalle. (Baraldi 2006, 55–56.)

1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin ”länsi”, eli läntiseen kulttuuriin kantavat voimat Yhdysvalloissa ja Euroopassa, määritteli itsensä ja oman toimintansa sivilisaatioksi, jonka vastapuolella olivat primitiiviset ja alkukantaiset yhteiskunnat. Kylmän sodan aikana länsi edusti vapautta tyranniaa vastaan. Vastakkainasettelujen aika ei kuitenkaan ole päättynyt, vaan nykyisessä jaottelussa länsi edustaa vapaata, suvaitsevaa ja sivistynyttä yhteiskuntaa, jonka vastapuolella on fundamentalistinen, epäsuvaitsevainen ja barbaarinen ”toinen”. Keskustelu suvaitsevaisuudesta on kehittynyt osana sivilisaatiodiskurssia, jossa suvaitsevaisuus identifioidaan kuuluvaksi läntiseen kulttuuriin. Läntisen kulttuurin toisella puolen ovat ei-liberaalit yhteiskunnat, joiden toiminta nähdään sivistyksen vastakohtana, barbaarisena. (Brown 2006, 6.)

Suvaitsevaisuuden diskurssi esitetään universaalina arvona ja se luo näkemyksiä, joissa tietyt toimintamallit nähdään sivistyneinä ja toiset barbaarisina. Tämä jaottelu perustuu neutraaliuden kielikuvaan, joka kuitenkin kumpuaa keskiluokkaisesta ja protestanttisesta arvomaailmasta. Suvaitsevaisuus-puheen tavoitteena on epäpolitisoida epätasa-arvo, alistaminen, marginalisaatio sekä yhteiskunnalliset konfliktit tulkitsemalla ne yksilöllisinä haasteina, joihin yksilöiden itsensä tulee löytää ratkaisut tai vaihtoehtoisesti luonnollisina seurauksina toisten uskonnollisista ja kulttuurisista eroista johtuen. Asian näkeminen tässä valossa tuo sen pois poliittisen ja yhteiskunnallisen analyysin päätöksenteon piiristä. (Brown 2006, 12.) Tästä näkökulmasta katsottuna kaikki suvaitsevaisuuden kohteet nähdään jollakin tapaa marginaalisina tai poikkeavina,

eli kohteina, jotka vaativat suvaitsevaisuutta. Suvaitsevaisuuden toimijat eli suvaittajat taas asettuvat automaattisesti jonkinlaiseen ylivalta-asemaan. (Brown 2006, 14.)

Suvaitsevaisuus-aihe palasi julkiseen keskusteluun 1900-luvun lopulla liberaalien demokraattisten yhteiskuntien kohdatessa monikulttuurisuuden mukanaan tuomia haasteita. Maahanmuuttajien pelättiin uhkaavan Euroopan, Yhdysvaltojen ja Australian etnisiä identiteettejä. Suvaitsevaisuuden mahdollisia kohteita on monia: kulttuuri, etnisyys, seksuaalisuus, ideologia, elämäntapa ja pukeutumismallit, politiikka, uskonto. Suvaitsevaisuudelle, kuten sananvapaudellekaan, ei kuitenkaan ole olemassa selkeää määritelmää ja sille on erilaisia oletuksia eri maissa ja kulttuureissa. (Brown 2006, 2–3.) Kuten Brown toteaa omasta Yhdysvaltojen sisäistä suvaitsevaisuuskeskustelua käsittelevästä tutkimuksestaan, WTC-iskujen jälkeinen retoriikka islamista, nationalismista, fundamentalismista, kulttuurista ja sivilisaatiosta ovat uudelleenkehystäneet jopa kansalliset suvaitsevaisuusdiskurssit. Suvaitsevaisuuden vihollinen on nyt radikaali islam. (Brown 2006, 5.)

Nykyinen suvaitsevaisuuskeskustelu erottelee siis usein läntisen kulttuurin ja orientaalisen kulttuurin, liberaalit ja epäliberaalit ja ”vapaat” ja ”ei-vapaat” toimijat. Tämä oletus pitää sisällään seuraavan ajatuksen: jos suvaitsevaisuuden määritelmän lähtökohtana on poliittinen periaate, jonka avulla merkataan vastakkainasettelu liberaalin ja fundamentaalisen järjestyksen välillä, liberaali suvaitsevaisuusdiskurssi toimii korostaen läntistä ylivaltaa ja myös legitimoidakseen läntisen kulttuurisen ja poliittisen imperialismin. Suvaitsevaisuusdiskurssin avulla edistetään lännen ylivalta-asemaa. Brownin mukaan suvaitsevaisuuskeskustelu Yhdysvalloissa operoi neutraaliuden kuvitelmalla. Brown pyrkii ymmärtämään suvaitsevaisuuden poliittista kehitystä historiallisena ja kulttuurisena valtakäytönä, jossa retoriikalla on suuri merkitys (2006, 10). Hänen tavoitteenaan on selvittää, millaisia samaistumisen tai erilaisuuden piirteitä, johonkin kuulumisen tai marginaalisuuden tunnetta, sivilisaation tai barbaarisuuden välisiä erotteluja suvaitsevaisuuden diskurssissa luodaan.

Suvaitsevaisuutta kuten sananvapauttakin voidaan määritellä lainopillisesta näkökulmasta, mutta se ei ole oman työni kannalta merkityksekkäin lähestymistapa. Kuten Brown toteaa, suvaitsevaisuuden kriittinen tarkastelu ei tarkoita sitä, että suvaitsevaisuuden näkisi negatiivisena tai tarkoitushakuisena vallankäyttönä (2006, 10). Samoin ajattelen omasta tutkimuksestani. Tavoitteenani ei ole osoittaa, että Helsingin Sanomat tarkoituksellisesti rakentaisi kulttuurien välille epätasa-arvoisia valtarakenteita, vaan ennen kaikkea selvittää, löytyykö neutraaliksi ajateltujen artikkelien ja tekstien takaa tällaisia oletuksia.

2.3. Sananvapaus

Sananvapaus valikoitui yhdeksi tutkimukseni keskeisistä termeistä, sillä jo ennen varsinaisen tutkimuksenteon aloittamista oli ilmeistä, että sananvapaus nousi Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin yhdeksi pääpuheenaiheista. Tämä on myös yksi syy siihen, miksi itse kiinnostuin nimenomaan Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin tutkimisesta. Sananvapaus, sen käyttö ja siihen liittyvä vastuu kiinnostavat minua jo pelkästään opintojeni ja töideni puolesta. Yhtäkkiä sananvapaudesta kirjoitettiin terrori-iskun yhteydessä mediassa päivittäin, ja huomioni kiinnittyi siihen, miten absoluuttisena positiivisena asiana sananvapaus esitettiin.

Kiinnostukseni tässä tutkimuksessa liittyy nimenomaan sananvapauteen kulttuurisena arvona sekä sananvapaus-sanan käyttöön aineistossani. Ymmärrän tutkimuksessani sananvapauden ja ilmaisuvapauden synonyymeina. Molempia käytetään sekä kirjoitetusta että puhutusta tekstistä puhuttaessa, ja näen termit keskenään samanarvoisina. Lehdistönvapaus taas on sanan- ja ilmaisuvapauden alakategoria. Sananvapautta voi määritellä arvon tai oikeudellisen normin näkökulmasta. Sille ei ole olemassa pysyvää tai universaalia määritelmää, vaan sen määritelmät ovat aina määrittelijän subjektiivisia näkemyksiä ja aikaan ja kulttuuriin sidottuja. Aineistossani useimmiten puhuttiin nimenomaan sananvapaudesta, mutta myös lehdistön vapaus esiintyi aineistossa.

Yleistäen voi sanoa, että sananvapaus on perinteisesti ymmärretty poliittis-yhteiskunnalliseksi oikeudeksi, jonka avulla pyritään takaamaan avoin, julkinen ja vapaa kansalaiskeskustelu. Se on yksi modernin poliittisen demokratian peruslähtökohdista. Sananvapaus tarkoittaa oikeutta ilmaista ja vastaanottaa tietoa ja mielipiteitä kenenkään sitä ennakolta estämättä. Esimerkiksi kielitoimiston mukaan sananvapaus on kansalaisen perusoikeuksiin kuuluva oikeus esittää mielipiteitään julkisesti.

Yksi perinteisemmistä tavoista määritellä vapautta ja sananvapautta on negatiivinen tai positiivinen vapauskäsite. Yksinkertaistaen se tarkoittaa vapautta johonkin tai vapautta jostakin. Sensuurin poistuminen, eli vapaus jostakin, on ollut yksi sananvapauden historian merkittäviä tapahtumia, mutta sananvapauden tärkeimpänä viitekehyksenä ei enää ole sensuurin puuttuminen. Maailmanlaajuisesti sensuuria esiintyy edelleen, mutta länsimaissa keskustelun painopiste on siirtynyt negatiivisesta vapaudesta positiivisen oikeuden puolelle. Nordenstreng (1996) tiivistelmän mukaan nykyajan ⁴ sananvapausajattelussa korostuu kansalaisen oikeus viestintään, julkisuuden monipuolisuus sekä median vastuu. Sensuurin puuttuminen ei enää ole sananvapausajattelun

⁴ Kirja tosin julkaistu vuonna 1996

keskiössä, mutta sananvapautta haastavat monet muut ongelmat, esimerkiksi itesesensuuri ja kaupallisuus.

Kaksi tärkeintä sananvapautta puolustavaa argumenttia ovat tavoitteet ”totuuden” julkisuudesta ja demokratian toimivuudesta. Totuuden julkisuuteen ajatellaan kuuluvan avoin keskustelu, ideoiden vapaa vaihtaminen, vapaus kysyä ja kritisoida. Sananvapauden nähdään kuuluvan erottamattomasti länsimaiseen demokratiakäsitykseen, koska vapaa ja itsenäinen media valvoo ja tarkastelee demokraattisesti valittuja kansanedustajia, ja kansalaisilla tulee olla oikeus vastaanottaa tietoa, joka saattaa olla relevanttia heidän äänestyspäätöksensä kannalta. (Voorhoof ym. 2010, 408.) Sananvapauden keskeinen asema perustuu ajatukseen kansansuvereniteetista, jonka mukaan kansalla on oikeus päättää, mihin se itsensä lainsäädännöllä velvoittaa. Sananvapauden käytöllä on siis kaksi perusfunktiota: demokraattisen päätöksentekoprosessin turvaaminen ja yksilöiden autonomiaan kuuluva vapaa itseilmaisu. (Kortteinen 1996, 32.) Mielenkiintoista sananvapaudesta puhuttaessa on tasapainoilu oikeuksien ja vastuun välillä. Millainen informaatio ansaitsee julkisuuden, minkälaisen informaation tulee demokratiaa hyödyttääkseen olla osa julkista debattia? Minkälainen informaatio taas aiheuttaa enemmän haittoja yksilöille ja/tai yhteiskunnalle ja tästä johtuen sen tulisi olla rajoitettua tai rangaistavaa demokraattisissa yhteiskunnissa? (Voorhoof ym. 2010, 408).

Olen tutkimuksessani kiinnostunut sananvapaudesta nimenomaan länsimaisen oikeuskäsityksen mukaisena arvona, en niinkään oikeudellisena normina. Oikeudellisen sääntelyn kautta pyritään perusarvon mahdollisimman täydelliseen käytännön toteuttamiseen, mutta sananvapauden perusarvo ei kuitenkaan selity oikeudellisen näkökulman kautta. (Pohjolainen 1996, 185).

2.3.1. Sananvapauden teoreettinen ja oikeudellinen pohja

Sananvapaus on yksilönvapaus. Sananvapauskeskusteluun kuuluu siis automaattisesti ihmisten näkeminen yksilöinä, joiden tarpeet ja ajatukset saattavat erota muiden yksilöiden ajatuksista ja yhteiskunnan normeista. Sananvapauden teoreettinen koti löytyykin yksilönvapauksia korostavasta liberalismista, joka, kuten sananvapauskin, on yksi nykyajan liukkaimmista poliittisistä käsitteistä. Poliittisia teorioita ja niiden vaikutusta yhteiskunnassa voi katsoa monesta eri näkökulmasta. Liberalismista on puhuttu ja kirjoitettu paljon talouden näkökulmasta, mutta omassa tutkimuksessani nostan esiin vain liberalismien vaikutukseen sananvapauteen liittyvässä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja kehityksessä. Peters (2005, 64) tiivistää hyvin sananvapauden teoreettisen historian keskittyvän vahvasti englanninkielisiin John-nimisiin protestantteihin. Esimerkiksi nimet Milton, Locke, Mill ja Rawls nousevat esille aina sananvapaudesta

keskusteltaessa. Omassa tutkimuksessani sananvapauden teoreettisen pohdinnan tarkoitus on ennen kaikkea avata sitä, miksi näen analyysissäni sananvapauden niin selkeästi osana läntistä kulttuuria ja toisaalta sitä, miksi sananvapaus on nimenomaan läntisen kulttuurin tuote.

Four Theories of the Press -kirja esittelee neljä lehdistöteoriaa: autoritaarinen, liberalistinen, marxilainen ja sosiaalisen vastuun lehdistöteoria. Liberalistinen teoria syntyi vastauksena autoritaariseen ja marxilaiseen lehdistöteoriaan Englannissa, ja se pohjautuu paljolti juuri Millin, Miltonin ja Locken kirjoituksille. Sosiaalisen vastuun lehdistöteoria puolestaan syntyi liberalistisen teorian kritiikistä. Valistukseen perustuva klassinen liberalismi oli menettänyt merkityksensä teollisen ja teknologisen vallankumouksen myötä. Sen tilalle muodostuneessa uusliberalistisessa järjestelmässä omistus oli keskittynyttä ja median omistajat palvelivat ennen kaikkea kuluttajia liiketaloudellista voittoa tavoitellessaan. Liiketalouden korostuessa moraalinen pohdinta jäi takalalle. Sosiaalisen vastuun teorian mukaan sananvapaus on ennen kaikkea moraalinen oikeus, johon sisältyy myös ajatus vastuusta. Myöhemmin on esitelty myös muita lehdistöteorian malleja, jotka kuitenkin pohjaavat monelta osin näihin neljään malliin tai niiden yhdistelmiin. (Mäntylä 2007, 51–52.)

Ajatus totuuden ja valheen välisestä kamppailusta oli keskeisessä osassa 1700–1800-lukujen filosofiassa. Sieltä pohjaavat ajatukset toimivat yleisesti sananvapauden kannattajien argumenttina. Miltonin Areopagiticasta ja Millin On Libertystä voi löytää ajatukset ”ideoiden markkinapaikasta”, vaikkakaan Mill ei käyttänyt markkinapaikka-termiä. Ideoiden markkinapaikkaan ajatuksena on, että totuus tulee esiin jos informaatio ja ideat saavat liikkua vapaasti. Mill piti sananvapautta välttämättömänä ihmiskunnan kehityksen ja sitä kautta myös menestyksen kannalta. Millin vuonna 1859 ilmestynyt On Liberty -teos on saavuttanut maailmanlaajuisen aseman sananvapauden klassisena argumenttina. Hänen argumenteissaan on esillä selkeästi sekä instrumentaalinen että konstitutiivinen puoli. Tiivistetysti Millin sananvapausargumentit liittyvät siihen, että sensuurin kohteeksi joutunut mielipide saattaa olla tosi tai siihen saattaa sisältyä totuuden elementtejä. Millin mukaan ehdotonta totuutta tai valhetta ei ole ja totena pidetyn käsityksen on suostuttava kritiikin kohteeksi. Totuus löytyy parhaiten asettamalla vastakkain erilaisia ja mahdollisesti vastakkaisia mielipiteitä. (Mill 1891, 24–88, Mäntylä 2007, 37)

Sekä Miltonin että Millin tekstit on usein liitetty negatiivisen sananvapauskäsitteeseen, jossa sananvapaus nähdään ensisijaisesti riippumattomuutena valtiosta. Pelkkä riippumattomuus ei kuitenkaan takaa sananvapauden toteutumista, vaan vasta sen aktiivinen käyttäminen saa aikaan yhteiskunnallista keskustelua. Tämän näkemyksen mukaan Mill siis edustaisi enemmän positiivista kuin negatiivista sananvapauskäsitettä. (Männistö 2007, 42.) Millin ja Miltonin ajatuksia on

käytetään edelleen usein liberalismien perusteluina sananvapaudelle, mutta niiden myöhäisempi tutkiminen on osoittanut, ettei ideoiden markkinapaikka -ajattelu vastaa nykyajan liberalistien ajatuksia sananvapaudesta. (Esim. Mäntylä 2007, 55, Nordenstreng 2013, 46.) On Libertyn pääsanoman voi tiivistää ajatukseen siitä, että tärkeintä Millin mielestä on vastustaa tiedon salaamiseen ja pimittämiseen pohjaavaa hallintotapaa. Millin näkemys liittyy siis tiedon asemaan ja tarkoitukseen yhteiskunnassa, ei suoranaisesti lehdistön vapauteen. (Mäntylä 2007, 36.)

Ideoiden vapaiden markkinoiden taustalla on ajatus, että meidän tulisi kyetä venyttämään omaa ajatteluamme niin, että pystyisimme argumentoimaan kuten debattimme vastapuoli. Kristitty argumentoisi kuten ateisti, marxisti kuin kapitalisti ja juutalainen kuin natsi. Ilmaisunvapaus johtaa automaattisesti keskusteluun ja väittelyyn, joka taas johtaa yleiseen intellektuaaliseen kehitykseen. (Peters 2005, 132.) Yksilöiden on yhdessä sovittava ja hyväksyttävä sellaiset lait ja instituutiot, jotka pystyvät takaamaan heidän vapautensa sellaisissakin tilanteissa, joissa he kohtaavat vastustusta johtavalta tasolta. Heidän tulee myös vastustaa halua rajoittaa omien mielipiteidensä vastaista sananvapauden rajoittamista. (Frleigh yms. 2011, 19.) Sananvapaus yleisesti ei ole yksiselitteinen joko tai -kysymys, kuten ei myöskään journalistinen sananvapaus. Sitä ei voida sanoa joko olevan tai puuttuvan. (Heinonen 1996, 236.)

Kärsimystä aiheuttava julkisuus perustuu Millin vaatimukselle, jonka mukaan totuus saadaan parhaiten esiin tuomalla julkisuuteen erilaisia ja vastakkaisia näkemyksiä. Hyvän vastakohta on paha, joten siksi myös pahan on päästävä julkisuuteen. (Männistö 2007, 295.) Nykyään tämän voi ymmärtää niin, että median on näytettävä julkisuudessa pahuus, eli esimerkiksi terroristit, huumekauppiat ja myös pahuuden uhrit. Pahuus kuuluu todellisuuteen ja maailmasta saadaan valheellinen kuva, jos pahuus ei näy julkisuudessa. Yhteiskunnallinen kehitys edellyttää julkisuutta, jossa myös pahuus on läsnä, vaikka se aiheuttaisi ihmisille kärsimystä. (Peters 2005, 132–134.) Tämän näkemyksen mukaan hyvässä journalismissa on vastakkaisia näkemyksiä ja hyvää ja pahaa tasapainoisesti esillä.

Sananvapaus pohjautuu vahvasti juutalaisuuteen ja kristinuskoon, joiden kertomuksista on löydettävissä sananvapautta oikeuttavia ja puolustavia tapahtumia. Toinen merkittävä lähtökohta sananvapaudelle on antiikin Kreikka. (Peters 2005, 64.) Sananvapauden historialliset ja teoreettiset lähtökohdat ovat siis hyvin vahvasti sidoksissa länsimaiseen demokratiaan ja kristilliseen arvomaailmaan. Myöhemmin sananvapaus ja tiedon vapaa liikkuvuus ovat olleet lännen tärkeimpiä argumentteja esimerkiksi kylmän sodan aikana. Historia osoittaa, ettei sananvapaus ole koskaan ollut neutraali arvo tai tavoite, vaan ennemminkin taktinen argumentti sosioekonomisessa ja ideologisessa kamppailussa (Nordenstreng 2013, 50–51).

Sananvapaus nähdään Suomessa demokraattisen yhteiskunnan yhtenä peruspilareista, ja se taataan vuonna 2000 voimaan tulleen uudistetun perustuslain 12. pykälässä. Suomen journalistiliitto määrittelee sananvapauden Suomen perustuslain, YK:n ihmisoikeusjulistuksen sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen kautta. Toimittajat ilman rajoja -järjestön listalla, Suomi oli seitsemän vuotta sananvapauslistauksen ykkössijalla. Loppuvuodesta 2016 julkisuuteen vuotaneet pääministeri Juha Sipilän Yleisradiolle lähettämät sähköpostit ja niiden saama julkisuus pudottivat Suomen kansainvälisessä vertailussa sijalle kolme.

Monien valtioiden kansallinen sananvapauslainsäädäntö perustuu kansainvälisiin sopimuksiin, joista tärkeimmät ovat YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Unescon perustuslaki sekä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus. Sekä YK:n ihmisoikeusjulistuksen että Euroopan ihmisoikeussopimuksen artikloista löytyy myös maininnat sananvapauden rajoittamisesta. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10. artiklan mukaan sananvapaudelle asetettavien rajoitusten tulee olla välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa muun muassa yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen estämiseksi tai muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi.

2.3.2. Absoluuttisen sananvapauden kritiikki

Kuten muidenkin perusoikeuksien, myös sananvapauden rajoitukset on perusteltava. Rajoituksen ehdottajan tai rajoitustoimenpiteestä päättävän tahon on kyettävä esittämään hyväksyttävä rajoitusperuste, painava yhteiskunnallinen tarve sekä se, ettei päämäärä ole muilla keinoin saavutettavissa. (Manninen 1996, 29.) Sananvapauden kritiikki lähtee yleensä sen teoreettisen taustan eli liberalismiin kritiikistä. Liberalistinen sananvapauskäsitelmä ja Millin ja Miltonin ajatukset sananvapauden perustana on kyseenalaistettu useissa eri lähteissä (Esim. Peters 2005, Mäntylä 2007). Niiden käyttö sananvapauden puolestapuhujana nykypäivänä on siis hyvin kyseenalaista, ja voidaan myös pohtia, onko relevanttia on käyttää 1600- ja 1800-luvun teoreetikkojen ajatuksia 2000-luvun sananvapauskeskustelun argumentteina. Mäntylä nostaa esiin väitöskirjassaan Millin teorian käyttämisen haasteet nykyajan kaupallisessa lehdistössä, mutta itse haluaisin nostaa esille myös ajatuksen ideoiden markkinapaikan ongelmallisuudesta globalisaation ja kulttuurisen hegemonian aikakaudella. Millin mukaan sellaiset yhteiskunnat, joissa ei harjoiteta sensuuria ja tieto on vapaasti kaikkien yksilöiden saatavilla, kehittyvät nopeammin kuin yhteiskunnat, joissa tietoa sensuroidaan. (Männistö 2007, 282.) Tällaiset ajatukset saavat tiedon vapaan liikkumisen kuulostamaan automaattiselta sensuurin poistusta.

Sananvapauden dilemmalla tarkoitetaan, että liberalistit ovat itse asiassa yhtä fundamentalistisia ajatuksineen kuin heidän kritiikin kohteensakin. Liberalismin illuusio omasta neutraaliudesta johtaa abstraktiin sananvapausajatteluun, jossa koko sananvapaus käsite jää tyhjäksi. Sananvapauden sisältö määräytyy poliittisten kriteerien avulla tehdyn tulkinnan kautta. (Kortteinen 1996, 41.) Charlie Hebdo -uutisoinnissa käytettiin sananvapautta nimenomaan kaikkien kannattamana ja itsestään selvänä arvona. Aineistoni analyysissa pohdin tarkemmin sitä, miten HS:n uutisoinnissa sananvapaus toimi ikään kuin hyvän ja oikean synonyymina.

Sananvapauden on perusteltu olevan kaikkien muiden vapauksien, esimerkiksi uskonnonvapauden, edellytys. Ilman sananvapautta, ei voisi olla muitakaan vapauksia. Tämä oletus sananvapaudesta jonkinlaisena ”ylivapautena” on kyseenalainen. Jopa kaikkein voimakkaimmin sananvapautta puolustavien tahojen mukaan sananvapauden nimissä ei saa esimerkiksi yllyttää murhaan, joten on vaikea nähdä, miten tällainen varauksellinen oikeus voisi toimia kaikkien vapauksien perustana. Mikäli sananvapaus olisi kaikkien vapauksien perusta, sen tulisi olla absoluuttinen, ei ehdollinen. (Mondal 2016, 5.) Yksi liberalismia kohtaan esitetty kritiikki on sen sokeus yhteiskunnallisille rakenteille ja historialle. Liberalismin nimissä voidaan ajaa erilaisia tavoitteita ottamatta huomioon yhteiskunnan epätasa-arvoisia rakenteita.

Yksi omassa tutkimuksessani tärkeimmistä sananvapaudelle esitetyistä kritiikeistä on nimenomaan sen kulttuurisidonnaisuus. Esimerkiksi Peters esittää (2005, 94), että kulttuurit, jotka ovat käyneet läpi protestanttisen reformaation, byrokraattisen rationalisoitumisen sekä ”sivilisaatioprosessin” osaavat käsitellä sananvapautta ja sen mukanaan tuomia haasteita. Vertailevien tutkimuksien mukaan vankimmat sananvapauden kannattajat ovat eristäytyneet protestanttille kulttuurialueelle Pohjois-Eurooppaan, Pohjois-Amerikkaan, Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Näilläkin alueilla täydellisen sananvapauden kannattajilla ei ole enemmistön tukea. Ainoastaan Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa, Alankomaissa ja Australiassa ehdoton sananvapaus saa taakseen enemmistön kannatuksen. Afrikassa, Etelä-Amerikassa, Etelä- ja Itä-Euroopassa ja Aasiassa julkinen enemmistö hyväksyy hyvin harvoin esimerkiksi sanallisen hyökkäyksen. (Peters 2005, 93.) Absoluuttinen kanta täydelliseen ilmaisuvapauteen on siis harvinaisempi myös monissa länsimaissa kuin suositus vapauden mukanaan tuoman vastuun aiheuttamista rajoituksista (Peters 2005, 143). Eroja löytyy myös yhteiskuntien sisäلتä, sillä vertailevalla tutkimuksella on havaittu, että rikkaat kannattavat sananvapautta köyhiä enemmän, koulutetut vähemmän koulutettuja enemmän sekä miehet naisia enemmän. (Peters 2005, 176-177.) Toisin sanoen ihmiset, jotka ovat turvatuissa yhteiskunnallisissa asemissa kannattavat sananvapautta vankemmin kuin heikommassa asemassa olevat.

Sananvapauden haasteeksi on noussut globalisaation myötä entistä heterogeenisempi yleisö. Kortteinen (1996, 42-46) kuvaa sananvapauskäsityksen muutosta modernista postmoderniin. Postmoderni sananvapauskäsitys voidaan hänen mukaansa johtaa oikeudelliseen ratkaisutoimintaan liittyvästä ideaalista, jossa kenelläkään ei ole oikeutta pakottaa muita arvoihinsa ja kaikkien yksilöiden valintoja tulee kunnioittaa. Postmoderni käsitys oikeudesta sopii myös uusliberalistiseen yhteiskunnan kehitykseen. Kuvitellun neutraaliuden takana sananvapausnormisto saa sisältönsä sitä poliittisemmin, mitä enemmän julkinen valta irrottautuu sananvapaudesta. Sananvapauden sisältö määrittyy sen mukaan, miten jotkut toimijat soveltavat sen periaatteita siten, että heidän haluamansa sananvapauden sisältö saa suojaa ja heidän karsastamansa sananvapauden sisältö tulee kontrollin piiriin. Liberalismin objektiivinen kielenkäyttö johtaa siihen, että sekä oikeudellisilla sananvapauskäsitteillä kuin journalistiikan eettisillä säännöillä operoivat harhautuvat uskomaan olevansa tekemisissä tosiasiaväittämien, eivätkä arvojen kanssa. (Kortteinen 1996, 46.)

Osa länsimaita kohdanneesta monikulttuurisesta kriisistä pohjautuu uskonnollisiin vähemmistöihin, joiden vaatimukset uskonnonvapaudesta ylittävät maallistuneiden, demokraattisten ja liberaalisten länsivaltioiden käsitykset uskonnosta ja hämärtävät julkisen ja yksityisen rajoja. Sekulaarissa ja liberaalissa yhteiskunnissa oikeus sananvapauteen on yksilöiden oikeus. Keskustelu uskonnollisten yhteisöjen sananvapaudesta vaikuttaa myös sananvapaus-termin määrittelyyn, sillä kyse on ryhmän, ei sen yksilöiden vapaudesta. Yksilöiden sisällä tapahtuvat asiat taas kumpuavat yhteiskunnallisista käytännöistä ja kollektiivisista merkityksistä. (Mondal 2016, 19.)

Peters osoittaa, että Miltonin Areopagticasta nostetut argumentit sananvapauden puolustamiseksi edellyttävät modernia, liberaalia sananvapausteoriaa. Siksi liberalismin kannattajien on vaikea kohdata muuhun kuin liberalismiin pohjaavia sananvapautta puolustavia argumentteja. Tällöin kieltäydytään näkemästä erilaisista lähtökohdista kumpuavia argumentteja sananvapauden puolesta. (Mondal 2016, 19.) Kiista sananvapauden rajoista on noussut esille juuri uskonnollisten ryhmien kautta, koska kiistely uskontoja herjaavasta puheesta tietyille ryhmille merkitsee haastetta uskonnollisen vapauden ja sananvapauden välillä läntisissä kulttuureissa. Tämä kritiikki on noussut esiin myös Charlie Hebdo -keskustelussa, sillä lehden on nähty hyökkäävän länsimaiseen sananvapauskäsitykseen ja ranskalaiseen satiiriperinteeseen nojaten erityisen vahvasti muslimeja vastaan. *Le Monden* mukaan Jyllands-Postenin sarjakuvakriisi edusti kulttuurien ja filosofioiden yhteentörmäystä. Läntinen maailma sekularisoituu samalla kun arabi-muslimimaailma islamisoituu. Lehden mukaan myös muslimit läntisissä maissa ovat muuttuneet entistäkin näkyvämmiksi. Sarjakuvakriisi osoitti erot lännen ja islamilaisen maailman välillä ja todisti, että ”henkinen aika” ei ole sama näissä kahdessa kulttuurissa. (Lyombe 2006, 192).

2.4. Aikaisempi tutkimus

Aikaisempaa tutkimusta aiheesta on tehty paljon. Sijoitan oman tutkimukseni kolmeen eri kategoriaan, joiden aikaisempaa tutkimusta esittelen tässä luvussa: Huntingtonin teorian käsittely mediateksteissä, samanlaiset aineistot ja tapaukset, joista olen nostanut esille vuoden 2005 sarjakuvakohun tanskalaisessa Jyllands-Postenissa sekä laajemmin Charlie Hebdo -iskuun liittyvä tutkimus.

Mohammed-sarjakuvakohua on tutkittu Huntingtonin teorian näkökulmasta, mutta vielä enemmän Huntingtonin teoriaa käytettiin 11. syyskuuta 2001 Yhdysvaltojen World Trade Centeriin tehtyjen iskujen uutisoinnin tutkimisessa. Laajasta akateemisesta kritiikistä huolimatta Huntingtonin teoria esiintyy hyvin vahvasti mediassa Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Erityisesti WTC-iskujen jälkeen media on jatkuvasti uusintanut Huntingtonin näkemystä kulttuurien, erityisesti islamilaisen kulttuurin ja läntisen kulttuurin vastakkainasettelusta. Islam-kehys on löydettävissä helposti WTC-iskujen jälkeen. *This is a religious war, Yes, this is about islam, Muslim rage, The deep intellectual roots of islamic terror* ovat esimerkkejä iskun jälkeisestä otsikoinnista Yhdysvalloissa. Tällainen eri kulttuurien korostaminen jättää täysin huomioimatta muut ihmisille tärkeät identiteetit kuin kulttuurisen identiteetin, esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan, sukupuoleen ja kieleen liittyvät identiteetit. Yksioikoinen luokittelu luo enemmän vastakkainasetteluja kuin monimuotoisten ja erilaisten jaottelujen muovaama maailma, jossa todellisuudessa elämme (Sen 2009, 16).

Esimerkiksi Edvand Abrahamian (2003) toteaa tutkimuksessaan median kehystäneen koko iskun islamin, kulttuurien yhteentörmäyksen ja läntisen kulttuurin uhattuna olemisen konteksteihin. Jopa liberaalina tunnettu New York Times otti kyseiset kehykset käyttöön. Vastapainoksi kyseisille kehyksille New York Times yritti satunnaisesti tehdä erottelua ”hyvien” ja ”pahojen” muslimien, ”oikeiden” ja ”väärien” islamin tulkintojen ja Koraanin rauhanomaisen ja väkivaltaisen tulkinnan välille. Tällaiset yksityiskohdat hukkuvat isompaan kuvaan, jonka mukaan läntisen maailmaan kohdistuva uhka tulee islamilaisesta kulttuurista. Abrahamianin mukaan islam nousee uutisten pääkehukseksi uutisissa, jotka käsittelevät esimerkiksi demokratian uupumista, koulutuksen vajaavaisuutta, väkimäärän kasvua, taloudellisesta taantumaa, naisten asemaa tai nuorisotyöttömyyttä. (Abrahamian 531, 2003.) Liberaalit demokraatit takaavat uskonnonvapauden, mutta ne takaavat sen ylivalta-asemasta, jossa debatin säännöt ja raamit voidaan yksipuolisesti määrittellä sekulaarin liberalismien näkökulmasta.

Samanlaisia tutkimustuloksia on saanut myös jo aikaisemmin mainitsemani Wendy Brown WTC-iskujen uutisointia käsittelevässä tutkimuksessaan. Keskustelu suvaitsevaisuudesta on osa

sivilisaatiodiskurssia, jossa suvaitsevaisuus nähdään automaattisesti kuuluvaksi läntiseen kulttuuriin. Läntisen kulttuurin toisella puolen ovat ei-liberaalit yhteiskunnat, joiden toiminta nähdään sivistyksen vastakohtana, barbaarisena. (Brown 2006, 6.) Suomessa WTC-iskujen 10-vuotispäivän uutisointia on tutkinut esimerkiksi pro gradussaan Tuomas Koukkunen vuonna 2013. *Meidän ja heidän Suomi* -tutkielmassaan Koukkunen vertailee suomalaisten sanomalehtien uutisointia kulttuurisen yhteistyön ja kulttuurisen vastakkainasettelun diskurssien kautta.

Tutkimustapauksena Jyllands-Postenin vuoden 2005 sarjakuvakohu oli hyvin samantyyppinen kuin Charlie Hebdo -isku: Mohammed-sarjakuvakriisistä tuli nopeasti islamilaisen maailman ja läntisen kulttuurin perusarvojen yhteentörmäystä koskeva taistelu. Sekä Charlie Hebdo:ssa että Jyllands-Posten -lehden kriisissä on kyse symbolisesta siteestä, jossa liitetään toisiinsa symboli ja sen kohde. Symbolin ja symboloidun asian voi nähdä kuuluvan samaan spekulatiiviseen kokonaisnäkemykseen. Tällaisen osallisuussuhteen johdosta symboliin kohdistuva teko koskettaa välittömästi myös symboloitua: uskonnon pyhiin kohteisiin kohdistuvat hyökkäykset loukkaavat itse uskontoa. Puhtaaseen abstraktiin ideaan on vaikea liittää tunnetta, joten symboli on usein välttämätön edellytys uskonnollisen kiihkon nostattamiseksi. (Perelman 1996, 115.)

Kyseinen sarjakuvakohu nosti sananvapauden kansainväliseksi uutisaiheeksi. Tanskan tapahtumat saivat eri näkökulmia maailman eri medioissa, riippuen siitä, kuka niistä puhui, kenelle ja missä. Myös eri käsitteiden, muun muassa sananvapauden, määrittely vaihteli eri maissa. Sananvapauden noustessa kansainvälisen debatin kohteeksi, tulee pohtia myös sitä, millainen on globaalin median rooli ja sen todellinen tai kuviteltu vapaus hallituksista, uskonnoista ja taloudesta (Kunelius ym. 11, 2007). Sarjakuvakriisi käsittelee äkkiseltään katsottuna sananvapautta ja sen haasteita, mutta laajemmasta näkökulmasta kyse on myös valtiorajat ylittävistä ongelmista, jotka liittyvät monikulttuurisuuteen, sekularismiin, uskonnollisen monimuotoisuuden kunnioittamiseen, suvaitsevaisuuteen ja kansallisiin identiteetteihin. Sarjakuvakriisi innoitti myös debattia läntisten arvojen ja islamin yhteensopivuudesta, joka taas liittyy vahvasti kulttuurien yhteentörmäysteorioihin ja muslimeiden näkemiseen ”toisena” Euroopassa. Kriisi levisi Tanskasta ympäri maailmaa ja aihepiiriltään se ei koskenut pelkästään sananvapautta ja uskonnollista sensitiivisyyttä. Kohun jälkeisiä väkivaltaisuuksia suunnattiin selkeästi länsimaisia arvoja vastaan kun hyökkäysten kohteena olivat esimerkiksi suurlähetystöt, elokuvateatterit ja pikaruokaravintolat, jotka eivät ole mitenkään liitettävissä Tanskaan. (Kumaralingam 200, 509.)

Tanskan sarjakuvakriisistä on tehty paljon vertailevaa tutkimusta, jossa verrataan eri maiden suhtautumista kriisiin: ketkä julkaisivat sarjakuvat ja millaisiin rooleihin eri toimijat asettuivat eri

maiden medioissa.⁵ Laaja kansainvälinen vertaileva tutkimus Jylland-Postenin sarjakuvakohusta tutki 14 eri kansallisuuden näkemyksiä lehdistönvapaudesta poliittisessa ja ammatillisessa keskustelussa (Kunelius yms. 2007). Tutkimuksessa koottiin nelikenttä, jossa yhtä ulottuvuutta kuvasivat sananvapaus universaalina arvona (modernismi) ja sananvapaus relativistisena arvona (postmodernismi). Toinen ulottuvuus kuvasi kommunikaatiota kulttuurien ja identiteettien sisällä ja toinen kulttuurien ja identiteettien välillä. Tutkimuksen mielenkiintoisin tulos oman tutkimukseni kannalta on, että islamistit, jotka hyökkäsivät Jyllands-Postiin edustivat yleensä relativistista näkemystä lehdistönvapaudesta ja kulttuurien sisästä kommunikaatiota. Samalla asteikolla myös läntiset lehdistönvapauden vankkumattomat kannattajat, jotka eivät salli sananvapauden rajoittamista missään oloissa, sijoittuivat nelikentässä samaan paikkaan islamistien kanssa. Myös he asettivat itsensä julkisen pohdinnan yläpuolelle samalla kääntäen omat argumenttinsa vapauteen kuuluvaa avoimuutta ja suvaitsevaisuutta vastaan. Voi siis sanoa, että fundamentalisteja löytyy sekä liberaalien että uskonnollisten ääriajattelijoiden puolelta. (Nordenstreng 2013, 57.)

Edellä esittämäni aiemman tutkimuksen esimerkit ovat olleet joko teoreettisesti tai tapauksellisesti oman tutkimukseni kanssa saman tyyppisiä. Vastakkainasetteluja mediassa on tutkittu kulttuurin lisäksi myös monesta muusta eri näkökulmasta: miehet vastaan naiset, lapset vastaan aikuiset, seksuaalivähemmistöt vastaan muut. Viime vuosien kansainvälisten tapahtumien ja erityisesti vuoden 2015 pakolaiskriisin myötä vastakkainasettelun osapuolina nähdään usein rasistit ja suvaitsevaisuuden kannattajat. Samasta ajankohtaisesta aihepiiristä on tehty useita tutkielmia yliopistoissa. Kuvajournalismin näkökulmasta vastakkainasetteluja meihin ja muihin on tutkinut esimerkiksi Anna Tervahartiala Tampereen yliopiston pro gradussaan *He, joista ei koskaan tule me*.

Tutkimukseni sijoittuu osaksi akateemisen tutkimuksen kenttää myös tutkimusaiheeni, Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin, kautta. Itse lehdestä ja siihen kohdistuneesta iskusta on tietysti tähän mennessä ehditty tekemään monia tutkimuksia ympäri maailmaa. Terrori-iskuun ja kansainväliseen mediatapahtumaan löytyy monia erilaisia tutkimuskulmia. Suomessa Charlie Hebdo -iskuun liittyviä twiittejä on muun muassa tutkittu globaalina mediatapahtumana ja symbolisena kamppailuna huomiosta (Valaskivi ym. 2017). Iskun tapahtumisesta on tämän tutkimuksen valmistuttua yli kaksi vuotta, mutta aihe on edelleen, jopa enenevässä määrin, ajankohtainen. Terrori-iskut eivät ikävä kyllä ole loppuneet, ja keskustelu vastakkainasettelusta, niin kulttuurien välisestä kuin kulttuurien sisäisestäkin, on saanut paljon tilaa niin mediassa kuin poliittisessa keskustelussakin. Oman tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tähän ajankohtaiseen ja tieteenrajat ylittävään tutkimusaiheeseen oma pieni lisänsä. Osittain oma tutkimukseni menee varmasti

⁵ Katso esim. Triandafyllidou 2009

päällekkäin muiden aiheesta tehtyjen tutkimuksien kanssa, mutta toivon, että teoreettiset, metodologiset ja aineistolliset valintani pystyvät tuomaan aiheen keskusteluun myös ripauksen uutta tietoa.

3. Tutkimuskonteksti ja -kysymykset

Tutkimukseni käsittelee ajankohtaista ilmiötä, jota on mahdollista tarkastella monista eri näkökulmista. Oman tutkimukseni lähtökohtana ja näkökulmana toimivat kolme ilmiölle erityistä piirrettä: iskun ja sen uutisoinnin kansainvälisyys, monikulttuurisuus sekä sananvapaus ja median rooli iskun kohteena ja sen raportoijana. Esittelen seuraavaksi näiden kolmen näkökulman vaikutuksia omassa tutkimuksessani.

Ensimmäinen näkökulma Charlie Hebdo -iskuun on iskun syiden, seurausten ja niitä seuranneen mediatapahtuman ja mediakeskustelun kansainvälisyys. Kansainvälisyyden mukanaan tuomat haasteet ja mahdollisuudet olivat olennainen osa iskuun johtaneita syitä ja sitä seurannutta keskustelua. Kansainvälisyyden ja globalisaation voi siis nähdä olevan aspekteja, jotka ovat suuressa roolissa oman tutkimukseni taustalla, vaikka oma tutkimukseni keskittyikin aineiston kautta kansalliseen kontekstiin. Isku tapahtui Ranskassa, mutta tieto siitä levisi välittömästi ympäri maailmaa perinteisen ja sosiaalisen median välityksellä. Charlie Hebdo -isku keräsi suurta huomiota esimerkiksi Twitterissä ympäri maailman. Iskun jälkeistä mediatapahtumaa voikin kuvata globaaliksi mediatapahtumaksi.⁶ Mediamaailman muuttuminen nopeuttaa tiedonvälitystä ja tekee maailmasta pienemmän. Kaukanakin tapahtuvat tapahtumat tuntuvat läheisiltä. Tutkimuksessani tämä näkyy mielenkiintoisesti muun muassa siinä, miten Ranskan iskun uutisoinnissa käytetään todella usein monikon ensimmäistä persoonaa. Iskun kohteena olimme nimenomaan *me*, eivätkä esimerkiksi ranskalaiset.

Toiseksi, sekä tapahtumassa että siitä seuranneessa mediakeskustelussa on nähtävillä hyvin laaja kirjo erilaisia arvoja ja mielipiteitä monikulttuurisuudesta. Globalisoituvassa maailmassa yksilöt ja eri kulttuurien edustajat ovat jatkuvasti enenevässä määrin yhteyksissä toisiinsa. Tämä tapahtuu matkustelun ja maahanmuuton kautta, mutta myös sähköisten kommunikaatiovälineiden ja median kansainvälistymisen myötä. Ihmiset eivät enää elä pelkästään oman kansallisen kulttuurinsa kontekstissa, eivätkä mediatekstit ole suoraan osoitettu vain yhdelle melko homogeeniselle kulttuuriryhmälle. Pohdin tätä tarkemmin aineistoni analyysissa Perelmanin teorian yleisösuhteen kautta. Siinä missä tiedot Ranskan tapahtumista päätyvät reaaliajassa Suomeen, myös meidän uutisointimme ja keskustelustamme aiheesta päätyy samalla vauhdilla takaisin Ranskaan ja muualle maailmaan. Suomen rajojen sisälläkin yleisö on jatkuvasti yhä heterogeenisempää. Ihmisten ja sisältöjen liikkuvuus mahdollistaa paljon, mutta tuo mukanaan myös haasteita. Mediasisällöt

⁶ Katso esim. Valaskivi ym. Je Suis Charlie – globaali mediatapahtuma ja symbolinen kamppailu huomiosta.

rakentuvat usein vastakkainasetteluille. Oikeisto–vasemmisto, nuoret–vanhat, me–muut -jaottelut ovat helppo tapa rakentaa todellisuutta. Vastakkainasetteluja rakennetaan oman kulttuurin ja muiden kulttuurien välille, mutta jakolinjoja löytyy myös samaan kulttuuripiiriin sisältä.

Kolmanneksi, media ja sananvapaus nähdään Charlie Hebdo -iskussa ennen kaikkea iskun kohteena. Ennen iskua ja suurimman järkytyksen laannuttua keskustelua käydään myös siitä, saako sananvapauden nimissä sanoa mitä tahansa ja millaiset ovat oikeuden mukanaan tuomat vastuut. *Je suis Charlie* -kannanotossa yhdistyvät kaksi asiaa: iskujen tuomitseminen ja sananvapauden kannattaminen. Ympäri maailman ”Charliet” tuomitsivat iskut, joiden nähtiin kohdistuneen sananvapautta vastaan. Sananvapauden kannattaminen ja sen toteutuminen käytännössä on kuitenkin monimutkaisempi asia kuin väkivaltaisten iskujen tuomitseminen. Sananvapauden vastuullisen käytön tai tietyissä tapauksissa jopa rajoittamisen kannattavat myös iso osa länsimaisten demokratioiden kansalaisista. (Katso esim. Peters 2009). Tämä on lähtökohtana myös omassa tutkimuksessani: aiheesta keskustelu ja eri näkökulmien nostaminen esiin ei tarkoita väkivallan käytön puolustelua, hyväksymistä tai ymmärtämistä. Tavoitteenani on tutkia eri kulttuurien kuvaamista, kulttuuristen yleistysten ja itsestäänselvyyksien esittämistä mediassa. Iskun voi tuomita vaatimalla samalla keskustelua sananvapauden toteutumisesta ja sen mahdollisista olemassa olevista ja kenties tarvittavista rajoituksista.

Kulttuurit liittyvät vahvasti identiteettiin ja kulttuuriset ja kansalliset identiteetit ovat yksiä perustavanlaatuisista identiteeteistämme. Tässä kappaleessa esittelen tutkimukseni teoriaa, johon myös tutkimusongelmani ja tutkimuskysymykseni pohjaavat. Ensimmäisenä esittelen Huntingtonin teorian kulttuurien yhteentörmäyksestä. Huntingtonin teorian yhteydessä esittelen vahvasti myös sen saamaa kritiikkiä. Tärkeimpinä kriitikoina nostan esille muun muassa Stuart Hallin ja Amartya Senin kirjoitukset identiteetistä. Tutkimuskysymykseni kumpuavat tutkimukseni kontekstista ja teoreettisista lähtökohdista, joten tämä kappale on olennainen myös tutkimuskysymyksieni taustoittamiseksi.

3.1. Huntingtonin kulttuurien yhteentörmäysteoria mediassa

Paradigmojen ei aina tarvitse olla tosia tullakseen yleisiksi totuuksiksi. Samuel Huntingtonin teoria kulttuurien yhteentörmäyksestä on yksi esimerkki tästä. Huntingtonin artikkeli kulttuurien yhteentörmäyksestä julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1993 *Foreign Affairs* -lehdessä. Huntingtonin artikkelin pääargumentti on, että kylmän sodan jälkeisellä ajalla konfliktit syttyvät ennen kaikkea eri kulttuurin välille, eivät valtioiden tai ideologioiden välille kuten aiemmin kansainvälisessä politiikassa. Nämä keskenään konflikteihin ajautuvat kulttuurit ovat Huntingtonin

mukaan länsimainen, latinalaisamerikkalainen, ortodoksinen, islamilainen, intialainen, buddhalainen, afrikkalainen, kiinalainen ja japanilainen kulttuuri. Huntingtonin mukaan globaali politiikka on ensimmäistä kertaa historian aikana sekä moninapainen että monikulttuurinen.

Huntingtonin näkemyksen mukaan vallan tasapaino kulttuurien välillä vaihtelee ja läntisen kulttuurin suhteellinen valta tulee heikkenemään. Eri kulttuurien pyrkimykset vievät enenevässä määrin länttä konfliktiin muiden kulttuurien kanssa, erityisesti islamilaisen sekä kiinalaisen kulttuurin kanssa. Mikäli länsi haluaa säilyttää asemansa kansainvälisessä politiikassa, Yhdysvaltojen tulee vahvistaa läntistä identiteettiään ja liittoutua vahvemmin muiden läntisten valtioiden kanssa ehkäistäkseen muista kulttuureista tulevaa uhkaa. (Huntington 1996.)

Artikkeli herätti heti ilmestyessään paljon keskustelua ja kritiikkiä siitä, ovatko Huntingtonin argumentit olennaisia kansainvälisen politiikan tutkimuksen saralla vai liian yksinkertaistettuja⁷. Kansainvälisen politiikan akateeminen yhteisö kritisoi artikkelin väitteitä, ja historia on myös hieman yli 20 vuodessa todistanut osan Huntingtonin oletuksista vääriksi. Poliitiikan tutkijat kritisoivat Huntingtonin teoriaa esimerkiksi toteamalla, että kansainvälisen politiikan päätoimijat ovat edelleen, kylmän sodan jälkeen, pääasiassa valtioiden hallituksia. Hallitusten toimintaa ohjaavat kansalliset intressit, eivät kulttuuriset. (Abrahamian 530, 2003.)

Taloustieteilijä Amartya Senin mukaan nykymaailman selkkausten merkittävä alkuunpanija on oletus, jonka mukaan ihmiset voidaan luokitella yksiselitteisesti uskonnon tai kulttuurin mukaan (2006, 16). Sen näkee siis konfliktien taustalla nimenomaan luottamuksen Huntingtonin teoriaan, jossa ihmiset jaetaan vahvoin kulttuuripiireihin. Senin mukaan teorian avulla yksinkertaistetaan ja yleistetään sekä maailman tapahtumia että yksilöiden identiteettejä. Konfliktien taustalla eivät siis ole eri kulttuurien tai uskontokuntien erot, vaan niiden oletetut erot. Senin mukaan Huntingtonin teorian ongelmallisuus alkaa siis luokittelusta, joka tehdään jo ennen yhteentörmäyksen mahdollisuutta. Vaikka uskonnot ovat olleet laajasti esillä julkisessa keskustelussa viime aikoina, niiden ei voida olettaa hävittävän ihmisten muita erityispiirteitä. Uskontojen pitäminen ihmisen ainoana merkityksellisenä identiteettinä ja myös luokittelun perusteena on harhaanjohtava ja antaa uskonnolle liian täysvaltaisen roolin ihmisen kokonaisuudesta. Itse ajatus yhteentörmäyksestä pitää sisällään oletuksen, jonka mukaan ihmiskunta voidaan luokitella erilaisiin sivilisaatioihin, ja että

⁷ Yksinkertaistuksesta esimerkkinä muun muassa Intian määrittely hindusivilisaatioksi siitä huolimatta, että Indonesian jälkeen Intiassa on maailman toiseksi suurin muslimiväestö, yhteensä noin 145 miljoonaa muslimia (Sen 2009, 71).

suhteet ihmisten välillä voidaan nähdä erilaisten sivilisaatioiden välisten suhteiden ehdoilla. (Sen 2009, 33–34.)

Stuart Hall tuo Huntingtonin teoriaan lisäyksen identiteetistä. Hänen mukaansa identiteetti nousee kulttuurin keskiöön nimenomaan globalisaation aikakaudella ja tähän aikakauteen liittyvä mahdollinen lännen ja muun maailman suhteiden muuttuminen. Tämä muutos voi antaa aineksia toisenlaisen representaation politiikkaan, jossa kyettäisiin tunnistamaan ja kunnioittamaan eroja, eikä tarkasteltaisi toisia kulttuureita vain läntisten normien ja kategorioiden lävitse. Tämä hidaskiirryminen nationalismista kohti etnisyyttä identiteettien uutena lähteenä on osa politiikkaa. (Hall 1999, 17, Lehtonen 1999, 7.)

Huntington käyttää teoriassaan metodologista otetta, jossa yksinkertaisista tilastoista pyritään vetämään pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Samalla näiden päätelmien yhteiskunnallisten seurausten kompleksisuus pyritään sivuuttamaan. Huntington ei useiden arvioiden mukaan halua koetella hypoteesinsa paikkansapitävyyttä vaan pyrkii päinvastoin tukemaan sitä tarkkaan valikoidulla aineistolla.⁸ Huntingtonin uudemmassa teoksessa *Who Are We? The Challenges to America's National Identity* esitetään huoli Yhdysvaltojen kahtiajakautumisesta. Tällä kertaa ”kulttuurien välisen kamppailun ja yhteentörmäyksen” potentiaali löytyy yhden valtion sisäältä. Konfliktipotentiaalia aiheuttavat latinosiirtolaiset ja ”monikulttuurisen ideologian sokaisemat eliitit”. Tässä uhkakuvassa Huntingtonin mukaan yhtenäinen Yhdysvallat uhkaa jakautua kahteen yhteisöön: latinoihin ja ei-latinoihin, eli valkoisiin anglosaksisiin protestantteihin. Nämä ryhmät puhuvat eri kieliä ja heidän kulttuurinsa erottuvat toisistaan. (Jukarainen ym. 2005, 37.) Kulttuurien yhteentörmäys -kirjassa Huntington ei havainnut latinalaissiirtolaisten uhkaa Yhdysvalloille, vaan hän näkee siirtolaisuuden Euroopalle Yhdysvaltoja suurempana ongelmana, koska Eurooppaan tulevat maahanmuuttajat ovat usein kulttuurisesti kauempana eurooppalaisista kuin latinot amerikkalaisia. Suurin erottava tekijä on uskonto, sillä Eurooppaan saapuu Huntingtonin mukaan nimenomaan paljon muslimeja. (Jukarainen 2005, 37.) Huntingtonin teoriassa on siis sen puutteista huolimatta näkynyt myös globalisaation mukanaan tuoma kulttuurien sekoittuminen. Aineistostani nousevat esille sekä kulttuurien välinen vastakkainasettelu, mutta myös Huntingtonin mainitsema valtion sisäältä löytyvä yhteentörmäyksen potentiaali.

Huntingtonin teorian yksi suurimmista ongelmista on termien löyhä määrittely. 1980-luvun alussa ilmestynyt kirja amerikkalaisuudesta määrittelee amerikkalaisuuden arvoihin ja ideoihin perustuvana asiana. Amerikkalaisuus oli siis ensisijaisesti sitoutumista amerikkalaisiin arvoihin,

⁸ Katso esim. Jurkarainen ym. 2005, Minkkinen 2004.

vapauteen, tasa-arvoon demokratiaan, individualismiin, ihmisoikeuksiin ja laillisuusperiaatteeseen. Uudemmissa teoksissaan Huntington pitää tätä kuitenkin vain osatotuutena. Huntingtonin vanhojen ja uusien teoksien sisällössä on siis selkeitä ristiriitoja, eikä niistä löydy myöskään perusteluja sille, miksi hänen näkemyksensä kulttuurisesta identiteetistä on muuttunut. Myös sivilisaatio ja kulttuuri ovat termeinä hyvin väljästi määriteltyjä, erityisesti jos ottaa huomioon koko teorian seisovan näiden termien varassa. (Jukarainen 2005, 37, Minkkinen 2004, 60.) Jo pelkästään termin ”sivilisaatiot” tai ”kulttuurit” voi nähdä olevan käyttökelpoinen uudissana tilanteessa, jossa ei haluta puhua valtioista, joiden suvereniteetin Yhdysvallat on velvollinen tunnustamaan kansainvälisen yhteistyön ja lainsäädännön puitteissa. Sivilisaatio tai kulttuuri on sanana verrattavissa Guantánamon vakileirien vihollistaisteljiin, joihin ei sovelleta kansainvälisten sopimuksien sotavankeja koskevia säännöksiä. (Minkkinen 2004, 60.)

Huntingtonin teoria on ollut vahvasti esillä mediassa ilmestymisensä jälkeen ja edelleen 2000-luvulla erityisesti terrori-iskujen ja kulttuuristen erojen noustessa uutisaiheiksi. Miten Huntingtonin teorian elämistä mediassa voidaan selittää kaiken sen saaman kritiikin jälkeen? Yksi mahdollinen selitys on toimittajien syvälle juurtuneet oletukset. Toinen selitys on, että journalistien on yksinkertaisesti helpompi tarttua Huntingtonin yksinkertaistettuun näkemykseen, kuin selvittää ja taustoittaa tapahtumien yksityiskohtia ja erilaisia näkökulmia. Kaikesta Huntingtonin saamasta kritiikistä huolimatta tieteellisenä totuutena esitettynä Huntingtonin teorian poliittisuus saattaa hämärtyä. Oma arvioni on myös, että teoria yksinkertaisuudessaan houkuttaa toimittajia työn nopeasta luonteesta johtuen. Huntington ei ole pelkästään tutkija, vaan hän on ollut aktiivisesti mukana myös Yhdysvaltojen politiikassa. Monien kritisoiijien mukaan hänen teorioitaan käytetäänkin median lisäksi myös politiikan apuvälineinä.

Yhtenä selitykseksi median ja päättäjien toiminnalle on esitetty kylmän sodan loppumisen tilalleen jättävää epävarmuutta. Kylmän sodan aikainen maailmanpolitiikan kaksinapaisuus oli selkeä tapa rakentaa todellisuutta sekä päättäjille että medialle. Käsitystä maailman kaksinapaisuudesta eivät uskoneet kaikki, mutta ne jotka uskoivat, kokivat sen helpoksi ymmärtää. Kylmän sodan jälkeen vastakkainasettelulle ei löytynyt toista, selkeää osapuolta. Sotia ja terroritekoja käsiteltiin yksittäisinä tapahtumina. Sekä päättäjät että media kärsivät Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisestä tyhjiöstä, ”toisen” tai ”vihollisen” puuttumisesta ja tämän tyhjiön ovat nyt täyttäneet islam ja muslimit. (Seib 72–73, 2004.)

Huntingtonin kritiikissä on todettu teorian olevan sopimaton akateemiseen tutkimukseen (Esim. Minkkinen 2004, 61). Tätä samaa pohdin omaa tutkimusongelmaani muodostaessani. Enemmän

kuin Huntingtonin teoria itsessään, tutkimukseni pohjaa tämän teorian kritiikkiin. Yhteiskunnallisesti aihe on tärkeä jo aiemmin toteamastani syystä: Huntingtonin teoria ei välttämättä ole saavuttanut suosiota akateemisessa maailmassa, mutta mediassa ja politiikassa se on saavuttanut kritiikistään huolimatta vaikutusvaltaisen aseman. Vastakkaisena teoriana Huntingtonin teorialle voisi nähdä esimerkiksi historioitsija Edward Saidin teokset länsimaiden suhteesta Lähi-itään. Said tutkii nimenomaan länsimaisen kulttuuripiirin tapaa kirjoittaa islamista. Saidin mukaan islam kuvataan länsimaissa yksipuolisena monoliittina, jota käytetään selittämään yleistyksen lailla kaikki poliittiset ja historialliset prosessit Lähi-idässä. (Said 1997, 11.) Myös Said on kiinnostunut puhetapojen vaikutuksista todellisuuteen ja hänen mukaansa hallitsevat islamdiskurssit kiihdyttävät länsimaiden ja Lähi-idän konfliktia (Said 1997, 56).

3.2. Tutkimuksen ongelmanasettelu ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni on jatkumoa aikaisemmin tehdylle tutkimukselle sekä samantyyppisistä tapauksista että samantyyppisistä aiheista. Edellä olen esitellyt myös teoreettista taustaa, johon tutkimukseni pohjaa. Suomalaista mediaa on tutkittu valitsemastani näkökulmasta melko vähän. Lähimpänä omaa tutkimustani ovat esimerkiksi islamin asemaa suomalaisessa ja länsimaisessa mediassa tarkastelleet tutkimukset. Kulttuurien yhteentörmäys -näkökulmasta suomalaista mediaa ei sen sijaan ole tutkittu paljoakaan. Tiettyjen länsimaalaisten arvojen, omassa tutkimuksessani sananvapauden, merkitystä vastakkainasettelujen luomisessa ei myöskään ole tutkittu aikaisemmin Suomessa.

Tavoitteeni tässä tutkimuksessa on selvittää, luoko HS uutisoinnillaan kuvaa niin sanotusta kulttuurien yhteentörmäyksestä ja jos luo, niin keiden välille ja millaisin keinoin. Teoriapohjana toimii edellä esittelemäni Huntingtonin teoria, joka on kansainvälisesti yksi tunnetuimmista vastakkainasettelujen teorioista. Aiheen aikaisempien tutkimustulosten mukaan olen kiinnostunut myös siitä, nouseeko aineistostani Huntingtonin teoriaa tukevia väitteitä eri kulttuureista huolimatta siitä, että Huntingtonin teoriaa on kritisoitu paljon. Lähden purkamaan aineistoani ensin määrällisen sisällönanalyysin keinoin, eli selvitän miten paljon HS uutisoi Charlie Hebdo -iskusta ja millaiset teemat artikkeleissa nousivat esille. Yhteentörmäysteorian tutkimiseksi selvitän, millaiset diskurssit nousevat esille länsimaita ja muslimimaita ja niihin kuuluvia ihmisiä ja kulttuureja kuvailevissa artikkeleissa. Selvitän siis millaiset diskurssit nousevat esille Helsingin Sanomien kirjoittaessa lännestä ja läntisistä kulttuureista ja millaiset taas islamista ja muslimikulttuurista. Tämä jaottelu pohjautuu Huntingtonin teoriaan, jossa yksi yhteentörmäyspari on nimenomaan läntinen ja islamilainen kulttuuri. Päädiskurssien selvittämisen jälkeen syvennyn analyysissäni artikkeleissa

käytettyyn kieleen ja sen rakenteisiin. Tässä käytän apunani muun muassa Perelmanin argumentaatioteoriaa ja Jokisen retorisen diskurssianalyysin metodologiaa. Tutkin sitä, rakentaako Helsingin Sanomat tekstin retoriikan tasolla kuvaa kulttuurien yhteentörmäyksestä ja jos rakentaa, niin millaisin keinoin.

Aineistolle esittämäni tutkimuskysymykset ovat siis seuraavat:

- Millaiset teemat nousivat vallitseviksi diskursseiksi Helsingin Sanomien Charlie Hebdo - uutisoinnissa?
- Mitä retorisia keinoja Helsingin Sanomien artikkeleissa käytetään läntisen ja islamilaisen kulttuurin kuvaamiseen ja millaista kuvaa eri kulttuureista rakennetaan?
- Rakennetaanko aineistossa kuvaa vastakkainasettelusta ja jos rakennetaan, niin miten ja millaisten toimijoiden välille?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla selkeytän, millaiset teemat ja puheenaiheet HS:n artikkeleissa nousivat esille iskun uutisoinnissa. Eri teemojen nouseminen esille eri yhteyksissä on jo itsessään toimituksien käyttämää päätäntävaltaa. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla pyrin myös tuomaan esille aineistoni ominaispiirteitä, mikäli sellaisia löytyy. Eroaako Charlie Hebdo - uutisointi muiden terrori-iskujen uutisoinnista? Toisen tutkimuskysymyksen avulla nostan esiin HS:n artikkeleista löytyvää retoriikkaa. Haluan selvittää millaista kuvaa HS rakentaa kahdesta eri kulttuurista ja millaisin keinoin. Kolmannessa kysymyksessä keskityn nimenomaan erilaisten vastakkainasettelujen ja niiden retoristen keinojen tarkasteluun. Luoko HS selkeitä vastakkainasetteluja aineistossani ja mikäli luo, niin millaisin keinoin ja keiden välille?

3.3. Tutkimusaiheen haasteet ja tutkijan rooli

Tutkimusasetelmani kumpuaa sosiaalisesta konstruktionismista. Tulkintakehyksenä sosiaalinen konstruktionismi näkyy tutkimuskohteen valinnassa, ongelmanasettelun muotoilussa ja tutkijan ja tutkimuskohteen välisen suhteen ymmärtämisessä. (Jokinen 1999, 40.) Saadakseen otteen tutkimusaiheestaan, tutkijan on pysäytettävä aika ja paikka. Tutkimukseen liittyvät käsitteet, lähtöoletukset ja myös tutkimuksen tulokset ovat sidottuja. Tutkimuksenteon, kuten toimittajienkaan työn, ei siis voi sanoa olevan objektiivista vaan siihen vaikuttavat aina tutkijan oma näkökulma, kulttuuri ja valinnat. Omalle tutkimukselleni haasteellista saattaa olla, että pyrin tutkimaan oman kulttuurini mediatuotetta. Toisaalta suomalaisena ymmärrän suomalaista mediaa ja sen käytäntöjä, mutta minun on mahdotonta irrottaa itseäni suomalaisesta identiteetistäni. Toinen

haaste on oman aikakauteni diskurssien tutkiminen. Ihmiset rakentavat sosiaalista todellisuutta tavalla, jota on mahdotonta ennustaa tarkasti ja olemme aina sisällä oman aikakautemme ja kulttuurimme merkityksellistämisen tavoissa. On vaikea ennustaa sitä, mitkä kaikki oman aikamme selitystavat vaikuttavat tulevaisuudessa uskomattomilta. (Suoninen 1999, 25.) Tutkija kuvaa tutkimustulostensa kautta sosiaalista todellisuutta, mutta samalla hän myös luo sitä. Tutkijana en voi suhtautua omaan kielenkäyttöni faktojen raportoimisena, vaan myös siihen tulee suhtautua reflektiivisesti. (Jokinen 1999, 41.)

Vaikka kokisimme kielenkäyttöön liittyvän toiminnan yksiselitteisenä ja kokisimme ymmärtävämme mitä se todella tarkoitti, tämä kokemus on kuitenkin mitä todennäköisimmin illusorinen. Tällainen pelkistävä orientaatio on tarpeen arkielämän sujumisen kannalta. Tutkimukseni retorinen lähtökohta vaatii sen, ettei oma roolini tutkijana ole tuomarin rooli. Tavoitteenani ei ole pohtia tai ratkaista sitä, mikä versio on totuudellisempi vaan huomio kohdistuu niihin resursseihin, joita toimijat käyttävät rakentaessaan kuvauksia ”tosiasioista”. (Esim. Jokinen 1999, 129.)

Toinen haaste on yleinen erityisesti laadulliselle tutkimukselle. Tutkimustulokset eivät ole mitattavissa olevia, eikä niiden kautta voida vetää laajempia yleistyksiä suomalaisesta mediasta tai edes Helsingin Sanomien linjasta. Laadullisen tutkimuksen aineistot ovat yleensä melko pieniä, joten päätelmien yleistäminen sellaisenaan suurempaan perusjoukkoon ei olisi mielekäästä. Tässä tutkimuksessa tavoitteeni on nimenomaan vastata omaa tutkimusaineistoani koskeviin kysymyksiin. Samaa aineistoa olisi voinut tarkastella monista muista eri näkökulmista, joten pyrin avaamaan tutkimuksessani mahdollisimman hyvin sitä, miksi juuri kyseiset teoriat tai kysymykset ovat valikoituneet omaan työhöni. Samanlaisella tutkimusongelmalla voisi tutkia Helsingin Sanomia laajemmin, muuta suomalaista mediaa tai myös ulkomaisia medioita, jolloin aiheesta olisi mahdollista tehdä paremmin yleistettäviä päätelmiä. Oman työni tutkimustulokset heijastavat kuitenkin pelkästään valitsemaani aineistoa.

Kesken tutkimusprosessiani huomasin kysyväni itseltäni kysymyksiä, jotka usein nousevat esille diskurssianalyysin kohdalla. Tutkimusaiheen valintaa miettiessäni pohdin, onko lauseiden ja niistä löytyvien argumentaatiotapojen tutkiminen merkityksellistä. Eikö tärkeintä olisi keskittyä kielenkäytön olennaisiin sisältöihin ja päälinjoihin? Kukaan ei lue sanomalehtitekstejä yhtä moneen kertaan tai tarkasti kuin tutkija niitä analysoidessaan. Onko riskinä siis se, etten enää näe metsää puilta ja yksityiskohdat kasvavat kokonaisuutta suuremmiksi? Lukiessani enemmän metodologiasta ymmärsin, että diskurssianalyysissa olennaiset sisällöt ja päälinjat syntyvät juuri sanavalintojen,

painotuserojen yms. avulla. Analyytisesti tärkeimpiä asioita ei sanota tai kirjoiteta aina painokkaimmin, vaan usein ennemminkin vihjaillen ja juuri siksi yksityiskohdat ovat tärkeitä. Vähäpätöisiltä näyttävät kielenkäytön yksityiskohdat voivat muodostua koko aineiston tarkastelussa ensisilmäystä tärkeämmiksi.

Mediatekstien tutkiminen näin tarkasti saattoi jossain vaiheessa tutkimusprosessiani tuntua tarkoitushakuiselta tonkimiselta ja tekstin katsomiselta vastakkainasettelun silmälasien lävitse. Tutkijana jouduin kuitenkin hyväksymään sen, etten voi yhdessä pro gradu -työssä tutkia samaa tekstiä kaikista eri perspektiiveistä, vaan tutkimus saakin olla tarkoituksenhakuista, tiettyihin kysymyksiin vastaavaa, kunhan tuloksista ei pyri vetämään mutkia oikovia selityksiä asioihin, joihin tutkimus ei pyrikään vastaamaan.

Myös Huntingtonin teorian käyttöön tutkimukseni lähtökohtana saattaa sisältyä ongelma. Amartya Sen toteaa Huntingtonin teesillä olevan päihdyttävää vaikutusta kahdelle eri ryhmälle: heille, jotka haluavat kannattaa yhteentörmäyksen ideaa (läntisistä nationalisteista islamistisiin fundamentalisteihin) ja heille, jotka haluavat kiistää sen, mutta sitovat itsensä saman viitekehyksen pakkopaitaan (2009, 34). Sivilisaatiopohjaisen ajattelun rajoitukset ovat yhtä petollisia sivilisaatioiden dialogiin pyrkiville tahoille kuin sivilisaation yhteentörmäysteorian kannattajillekin. Tämän jaottelun käyttäminen ja oma uskoni siihen, ettei kulttuurien, kansalaisuuksien tai muilla perusteilla tehty jako määritä ihmistä vahvistaa omalta osaltaan sitä, että tällaisia jakolinjoja ihmisten välillä ylipäätään nähdään. Tunnistan siis tutkijana roolini moniulotteisen todellisuuden tiivistämisessä melko yksinkertaistavaan ja yksipuoliseen näkemykseen, joka kuitenkin on välttämätöntä tutkimuksen asettamien rajojen noudattamiseksi ja tutkimuksen valmistumiseksi.

4. Charlie Hebdo -iskun uutisointi ja retoriikka-analyysi

Tutkimusaineistonani on HS:n artikkelit viikko Charlie Hebdo -iskun jälkeen. Isku tapahtui 7.1.2015, joten aineistooni kuuluvat sanomalehdet 8.1.2015–14.1.2015. Kävin läpi lehden internetsivujen arkistosta löytyvien näköislehtien avulla. Olen laskenut mukaan lehtien kaikki jutut ja juttutyypit kaikilta osastoilta. Aineistooni valikoituivat artikkelit, joissa mainittiin selkeästi nimenomaan Charlie Hebdoon tehty isku tai joissa viittaus kyseiseen iskuun tehtiin muuten hyvin selväksi. Ainoat poisjätetyt juttutyypit ovat etusivuilta löytyvät lehden eri osioihin vinkkaavat pienet artikkelit ja mielipideosasto. Uutisiin vinkkaavat jutut etusivulla jäivät laskennasta pois, sillä en pitänyt niitä varsinaisina omina juttuinaan, vaan myöhemmin lehdessä olevien juttujen vinkkijuttuina. Halusin tutkimuksessani tutkia nimenomaan toimitusten luomaa diskurssia Charlie Hebdo -iskuista, joten siksi jätin mielipideosaston kokonaan tutkimukseni ulkopuolelle. Yksi vaihtoehto tutkimuksessani olisi ollut tutkia jotain tiettyä juttutyyppiä esimerkiksi uutisia tai kolumneja. Silloin olisin voinut tutkia kyseiselle juttutypille tunnusomaisten piirteiden täyttymistä Charlie Hebdo -uutisoinnissa. Päädyin kuitenkin ottamaan aineistooni yhden viikon kaikki aiheita käsittelevät artikkelit, sillä tavoitteenani oli nimenomaan saada kokonaiskuva HS:n tavasta kirjoittaa iskusta.

HS on Suomen laajalevikkisin sanomalehti ja se kuuluu Sanoma-konserniin. Sanomamedia Finland kuvaa lehteä moniarvoiseksi laatusanomalehdeksi, joka ajaa Suomen ja suomalaisten asiaa kansainvälistyvässä maailmassa ja edistää sananvapautta. Tutkimuksessani on olennaista huomioida, että aineisto edustaa massamediaa, jonka esitystapoja ohjailevat vakiintuneet käytännöt ja lehdistön normit. Lisäksi HS:n lukijoilta voidaan olettaa tiettyjä taustatietoja ja mahdollisesti jopa tietynlaisia ominaisuuksia. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena on selvittää yhden sanomalehden aineiston avulla vastauksia tutkimuskysymyksiini. HS valikoitui aineistokseni lähinnä sen vaikuttavuuden ja laajan levikin vuoksi. Koska tutkimukseni ei ole vertailevaa tutkimusta, oli maan suurimman sanomalehden valinta aineistokseni itselleni lähes itsestään selvä valinta. Saman tutkimuksen olisi voinut tehdä myös muulla aineistolla. Mielenkiintoista olisi myös tulevaisuudessa verrata esimerkiksi eri medioiden alueellisia eroja vastakkainasettelujen luomisessa.

Diskurssianalyysille tyypilliseen tapaan valitsin ja rajasin aineistoni tutkimusintressini ohjaamana. Charlie Hebdo -iskun ajankohta määritteli aineistoni aloitusajankohdan ja artikkelien suuri määrä aineistoni keruun lopetusajankohdan. Tiesin Charlie Hebdo -iskun olevan tärkeä uutisaihe Suomessa, mutta yllätyin silti artikkelien suuresta määrästä ja lopulta päädyin rajaamaan aineistoni

yhden viikon Helsingin Sanomiin alkaen iskua seuranneesta päivästä. Charlie Hebdo -isku nousi välittömästi tärkeäksi uutisaiheeksi ympäri maailman. Tapahtuman uutisoinnin lisäksi sananvapaus, sen puolustaminen ja näitä symboloiva *Je suis Charlie* -teksti nousivat perinteisen median etusivuille (HS 9.1.2015) ja sosiaalisen median ykkösaiheeksi niin yksityisten ihmisten kuin päättäjienkin toimesta.

Alla olevasta taulukosta näkee Charlie Hebdo -iskun olleen hyvin vahvasti esillä Helsingin Sanomissa iskua seuranneella viikolla. Artikkelien jaottelun olen tehnyt suoraan HS:n lehtiarkiston oman jaottelun perusteella. Pääuutiset ovat lehden ensimmäisellä aukeamalla olevat artikkelit ja pääkirjoituksia ovat kaikki pääkirjoitusaukeaman nimettömät artikkelit. Artikkeleja löytyi pääkirjoitus- ja pääuutissivuilta, uutisista, ulkomaan uutisista, kulttuurista ja sunnuntai-liitteestä. Osiot, joihin Charlie Hebdo -iskusta ei kirjoitettu olivat kotimaa, urheilu, kaupunki ja talous.

Taulukko 1.

Helsingin Sanomien Charlie Hebdo -iskua koskevat artikkelit osastoittain 8.1.–14.1.2015

	Pääkirjoitus	Pääuutinen	Uutinen	Ulkomaat	Kulttuuri	Sunnuntai	Yht.
8.1.	1	1	3	-	-	-	5
9.1.	2	1	9	-	3	-	15
10.1.	1	1	-	5	2	-	9
11.1.	-	2	-	3	2	5	12
12.1.	-	1	-	2	1	-	4
13.1.	-	1	-	4	-	-	5
14.1.	1	1	1	3	-	-	6
Yht.	5	7	12	17	8	5	56

Yllä olevasta taulukosta nähdään, että Helsingin Sanomissa oli seitsemällä iskuja seuranneella päivällä yhteensä 56 aihetta käsittelevää artikkelia. Heti iskun jälkeisenä päivänä 8.1.2015 Helsingin sanomissa oli aiheesta yhteensä viisi artikkelia. Isku oli ehdottomasti päivän tärkein uutisaihe. Pääuutisaukeaman ensimmäisen sivun peitti lähes koko sivun kokoinen mustalla pohjalla lukeva valkoinen *Je suis Charlie* -teksti. Aiheen tärkeydestä kertoo myös se, ettei iskusta uutisoitu ulkomaan uutisissa, vaan se oli nostettu koko lehden tärkeimmäksi uutisaiheeksi. Uutissivuista kolme ensimmäistä sivua käsitelivät terrori-iskua.

Perjantain 9.1.2015 lehdessä iskun käsittely on ulottunut pääuutissivuilta myös lehden muille osastoille. Artikkeleja oli yhteensä 15. Aihe oli edelleen lehden ykkösuutinen ja pääkirjoituksen aihe. Isku pysyi myös edelleen ulkomaanuutisten sijasta uutissivuilla. Näkökulmat ja gallupit toivat aiheeseen uusia näkökulmia ja vähemmän uutismaista, pohdiskelevampaa ja kantaaottavampaa otetta. Normaalisti ulkomaan uutiset on eroteltu Helsingin Sanomissa kotimaan uutisista. Jo tämä jaottelu kuvasta kansallista mediaa ja erontekoa ”meihin ja muihin”. Tämä erottelu kotimaan- ja ulkomaanuutisiin on seurausta kansallisvaltioista ja kansallisista mediajärjestelmistä. (Williams 2011, 23.) Charlie Hebdo -iskun päätyminen ensimmäisenä kahtena päivänä pääuutissivulle ulkomaanuutisten sijaan korostaa tapahtuman tärkeyttä.

Lauantaina 10.1.2015 Charlie Hebdo pysyi edelleen sekä pääkirjoituksen että pääuutisen paikalla. Uutiset olivat kuitenkin siirtyneet uutissivulta ulkomaan uutisiin. Sunnuntaina 11.10.2015 Charlie Hebdo ei kirjoitettu enää pääkirjoitusta, mutta pääuutisen paikkaa se piti edelleen neljättä päivää putkeen. Ulkomaan uutisia kirjoitettiin yhteensä kolme ja Sunnuntai-liitteestä Charlie Hebdo ja iskua käsitteleviä artikkeleja löytyi yhteensä viisi. Myös Sunnuntai-liitteen kansi oli kuvitettu Charlie Hebdo -teemalla. Maanantaina ja tiistaina Charlie Hebdo pysyi edelleen pääuutissivulla ja uutissivuillekin juttuja kirjoitettiin edelleen neljä. Lisäksi molempina päivinä ulkomaan osiossa oli aiheesta kirjoitettu näkökulma. Keskiviikkona 14.1.2015 aihe palasi pääkirjoitussivulle ja pysyi edelleen yhtenä lehden pääuutisaiheista. Uutisia kirjoitettiin tasan viikko iskun jälkeen edelleen kolme ja ulkomaan sivuilla löytyi aiheesta kirjoitettu näkökulma.

Charlie Hebdoon tehty isku oli läpileikkaava teema HS:n uutisoinnissa. Sananvapaus nousi erityisen vahvasti esille erityisesti kulttuuri-sivuille kirjoitetuissa artikkeleissa ja ulkomailla tapahtunut isku koettiin Suomessa niin tärkeäksi, että se nousi ulkomaan-osioista lehden pääuutisiin kolmena päivänä seitsemästä. Ulkomaan uutisissa isku, sitä seurannut tutkinta, sananvapautta puolustava marssi ja terrorismi Euroopassa olivat koko viikon ajan näkyvimmissä roolissa uutisoinnissa.

4.1. Metodologinen lähestymistapa aineistoon

Tutkimukseni lähtökohdat ovat kriittisessä viestinnätutkimuksessa ja kulttuurintutkimuksessa, joiden mukaan median voi nähdä rakentavan merkityksiä. Media ei siis vain heijasta todellisuutta ja sen tapahtumia, vaan se osallistuu myös aktiivisesti niiden luomiseen. Tämä ajatus on sisäänrakennettu myös tutkimuskysymyksiini. Tarkoituksenani ei ole selvittää, tuottaako media todellisuutta vastaavaa tietoa, vaan kiinnostuksen kohteenani on, millaista tietoa ja todellisuutta

media tuottaa. Kriittisen näkemyksen mukaan kaikki kommunikaatiosuhteet voidaan nähdä valtasuhteina. Viestinnässä on aina kyse merkityksenannoista, ja nimeäminen, merkityksen antaminen on symbolista valtaa. Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu näkee diskurssin kielenkäyttäjän intressin ja sensuurin eli kulttuuristen rajoitteiden välisenä kompromissina. Diskurssien kenttä rakentuu siis sosiaalisten valtasuhteiden, Bourdieun sanojen mukaan kulttuurisen sensuurin kautta. Tutkimukseni nojaa myös näkökulmaan, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu vahvasti kielen kautta, ja kielenkäytössä tehtyihin valintoihin sisältyy aina myös vallankäyttöä. Michel Foucault (1972, 39) korostaa, ettei diskurssin kohdetta tai diskurssia itseään voida pitää muuttumattomana, vaan diskurssit ovat historiallisia jatkuvan rakentamisen kohteita, joihin vaikuttavat sekä yksittäisen diskurssin sisäiset että diskurssien väliset muutokset.

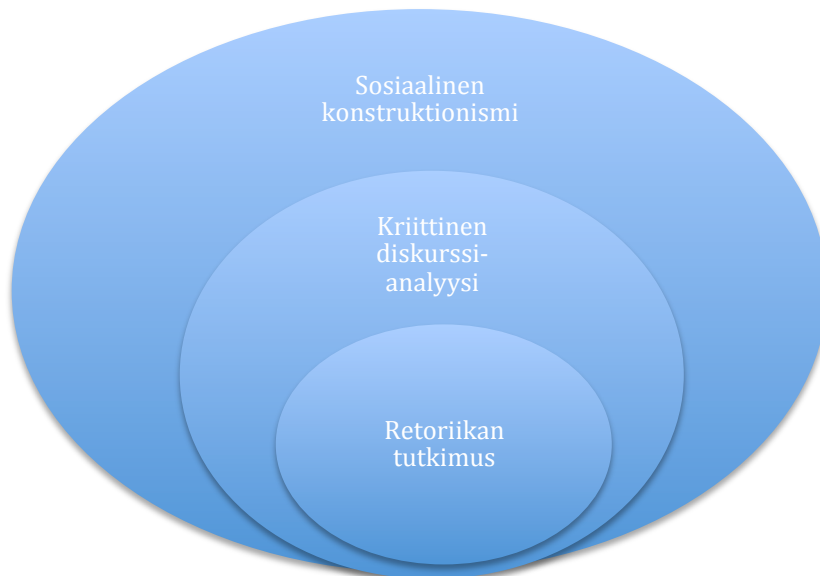
Lähtökohtana omalle tutkimukselleni on kriittinen diskurssianalyysi. Ensimmäisenä nostan esiin aineistoni ja tutkimukseni taustalla olevia kulttuurisia ja sosiaalisia seikkoja, jotka pohjaavat median tapaan uusintaa Huntingtonin teoriaa sekä läntisen maailman suvaitsevaisuus- ja sananvapauspuheeseen. Näkökulmani aineistoon on kriittinen, sillä pyrin selvittämään artikkelien teemoista ja tarkemmin tarkasteltuna niiden retorisisista valinnoista seuraavia valta-asetelmia. Retorinen analyysi soveltuu hyvin diskurssianalyttisiin tutkimuksiin. Retorisia analyysivälineitä voidaan käyttää tarkasteltaessa, miten erilaisia selontekoja tuotetaan, kuinka tekoja tai asioiden kategorisoimista pyritään oikeuttamaan tai miten ne saadaan näyttämään kyseenalaistamattomilta itsestäänselvyyksiltä. (Jokinen 1999, 47.)

Kielenkäytön tutkimiseen käytän omassa tutkimuksessani Chaïm Perelmanin retoriikka- ja argumentaatioteoriaa sekä Arja Jokisen käytännönläheisempiä metodeja siihen, millaisia asioita retoriikan avulla voidaan tutkia ja miten. Tutkimukseni metodologia kumpusi aineistostani. Lukiessani aineistoa ensimmäisen kerran kiinnitin huomiota siihen, miten yksittäisissä virkkeissä saatettiin esimerkiksi vertailun avulla tehdä oletuksia, jotka eivät olleet linjassa virkkeen tai artikkelin kokonaisuuden kanssa. Tämän huomion jälkeen kiinnostuin nimenomaan retoristen keinojen tunnistamisesta ja etsimisestä. Retoriikkaa ei tulisi ymmärtää vain ilmeisen argumentoivana tai taivuttelevana kommunikaationa, vaan retoriikka tulisi nähdä laajemmin ylipäättään suostuttelevana piirteenä niissä tavoissa, joilla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja pyrkivät saavuttamaan yhteistä ymmärrystä. (Jokinen 1999, 128.) Argumentointi koostuu niistä keinoista ja tavoista, joilla väitteitä ja ajatuksia tehdään uskottaviksi ja saadaan vastaanottaja sitoutumaan niihin. Yleisökeskeisyyden vuoksi argumentointi on aina kulttuurisidonnaista toimintaa. Kielelliset valinnat kuvaavat aina viestijän käsityksiä ja uskomuksia asioista.

Kuvaan metodologian eri tasoja omassa tutkimuksessani alta löytyvällä kuvalla ja esittelen seuraavissa alaluvuissa kriittisen diskurssianalyysin ja argumentaatioteorian merkitystä ja käyttöä omassa tutkimuksessani.

Kuvio 1.

Tutkimuksen metodologiset tasot

Kuviossa esiintyvä eri tasot keskustelevat tutkimuksessani myös keskenään. Kielenkäytön seurauksia pohdittaessa ei ole kyse pelkästään mikrotason yksityiskohdista, vaan samanaikaisesti makrotason yhteiskunnallisten instituutioiden läsnäolosta ja näiden kahden konkreettisesta vuorovaikutuksesta. Kriittisen diskurssianalyysin voi sanoa olevan tutkimukseni teoreettis-metodologinen viitekehys kun taas representaatiotutkimus on metodinen lähestymistapa.

4.2. Kriittinen ja retorinen diskurssianalyysi

Diskurssianalyysissa kiinnostus kohdistuu siihen, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään. Lähtöoletuksena on, että yhden yksiselitteisen totuuden olettamusta pidetään puutteellisena ja lähtökohtana tutkimukselle taas se, että tavat, joilla toimijat kuvaavat ilmiöitä ja nimeävät niille syitä otetaan tutkimuskohteiksi sellaisenaan. Diskurssianalyysissa kielenkäyttöä analysoidaan yksityiskohtaisesti tarkastellen sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Diskurssianalyysissa ollaan kiinnostuneita nimenomaan kulttuurisista merkityksistä eli yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Tekstit ja puheet ovat tekoja,

joilla on seurauksia. Yksittäisten sanojen ja käsitteiden valinnat mediassa suosii joitakin tietolähteitä ja heidän tuottamaansa todellisuuden määritelmää. Esimerkiksi tiettyjä sukupuolta tai etnisyyttä kuvaavia käsitteitä käyttämällä voidaan tuottaa rasistisia tai seksistisiä diskursseja. (Väliverronen 27, 1998.) Kärjistäen voisi sanoa, että kuvailemalla maailmaa ihmiset tekevät maailmastaan kuvaustensa kaltaista.

Diskurssianalyysi voi painottua joko kriittiseen tai analyttiseen diskurssianalyysiin. Oma tutkimukseni painottuu enemmän kriittiseen diskurssianalyysiin, jonka lähtökohtana on oletus joidenkin alistussuhteiden olemassaolosta. Tutkimuksen tehtävänä on niiden kielellisten käytäntöjen tarkastelu, joilla näitä suhteita ylläpidetään ja oikeutetaan. Kriittisessä diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita kielenkäytön ja vallan keskinäisistä suhteista sekä kielenkäytön seurauksellisuudesta. (Jokinen, Juhila 1999, 86.) Oman tutkimukseni tavoitteena on nimenomaan vallitsevien itsestäänselvyksien ja ajattelutapojen tunnistaminen mediatekstistä.

Retorisen diskurssianalyysin lähtökohtaoletuksina voi pitää *asennoitumista, faktan konstruoimista, kategorisointia*. Asemoituminen on aina sosiaalista toimintaa, position ottamista julkisessa keskustelussa. Argumentaatioissa pyritään yleensä oman position puolustamiseen ja vahvistamiseen ja samalla toisaalta vastaposition heikentämiseen. Faktan konstruoiminen tarkoittaa yritystä saada tietyt väitteet näyttämään kiistämättömiltä tosiasioilta, jolloin sosiaalisen todellisuuden konstruktiivinen luonne häviää ja vaihtoehtoiset todellisuuden tarkastelutavat vaientuvat. Kategorisointi liittyy minkä tahansa kohteen kuvaukseen. Kuvaus esittää jonkin henkilön tai tapahtuman joksikin, jolla on tietyt ominaisuudet (hyvä/paha, väkivallaton/väkivaltainen jne.). Kategoriat eivät koskaan ole täysin viattomia. (Jokinen 1999, 130.) Pelkistetysti voi sanoa retoriikan tarkoittavan yleisön vakuuttamista jonkin tietyn argumentin pätevydestä ja pyrkimystä saada yleisö sitoutumaan siihen. Argumentointi eli asemoituminen ei tapahdu koskaan tyhjiössä, vaan se on aina osa laajempaa kontekstia. Retorinen argumentaatio on aina osittain kulttuurisen kieliopin sanelemaa. Se on osittain tiedostettua, osittain harkinnanvaraista ja osittain tiedostamatonta.

Kaiken retoriikan lähtökohtana on avoimuus, sillä retorinen argumentaatio perustuu luonnolliseen kieleen, jolloin esitettyjen väitteiden lähtökohtapremissit ovat aina kiistanalaisia. Avoimuudesta seuraa se, että retoriikan avulla pyritään lisäämään jonkin väitteen uskottavuutta ja vastaavasti vähentämään muiden väitteiden uskottavuutta. Perelmanin argumentaatioteoriassa keskitytään niihin keinoihin, joilla erilaisia väitteitä tehdään uskottaviksi. (Jokinen 1999, 46.) Perelmanin lähtökohtana argumentaatiotutkimukselle ovat arvokysymykset. Arvokysymyksiä tutkittaessa

selvitetään, miten sitä puoltavia tai vastustavia kantoja perustellaan ja miten ne saavuttavat uskottavuuden kielenkäytön avulla. Päätelmien onnistumista voidaan arvioida siihen johtaneen argumentoinnin laadun perusteella. Perelmanin teoriassa retoriikkaa tarkastellaan argumentaationa ja analyysikehikko luodaan siitä, millaisia osatekijöitä argumentoitavan tekstin vakuuttavuuteen kuuluu. Argumentaatioteoria on erittely niistä tavoista, joilla väitteitä, ajatuksia tai vaatimuksia tehdään uskottaviksi ja miten yleisöjen sitoutuminen niihin luodaan. (Summa 1989, 101.)

Retoriikka on läsnä kaikenlaisessa kielenkäytössä, joten se on sekä puheen että kirjoitetun tekstin perustavanlaatuisen ominaisuus. Retoriikkaa voi helpoiten löytää tarkastelemalla selkeästi vaikuttamiseen tarkoitettuja puheita, esimerkiksi politiikkaa. Se ei kuitenkaan tarkoita, että muu puhe tai kielenkäyttö olisi ei-retorista. Esimerkiksi tieteellisten tekstien analyysi on tuonut esille niiden retorisuuden. Samoin arkielämässä käytetty kieli on usein hyvin retorista. (Jokinen 1999, 47.) Tutkin työssäni kirjoitettuja tekstejä, joiden argumentaatio tapahtuu luonnollisella kielellä. Tulkinnallisuutta ei siis voida rajata pois. Argumentaatiossa pyritään hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntää tai kannatusta esitetyille väitteille, joten se ei koskaan voi tapahtua tyhjiössä. Päinvastoin argumentaatiossa oletetaan aina tietty puhujan ja yleisön välinen ”henkinen kohtaaminen”. (Perelman 1977, 16.)

Perelmanin argumentaatioteoriaa voidaan käyttää mediatekstien tutkimukseen käyttämällä sen tarjoamaa kolmea analyysitasoa:

- Yksittäiset argumentit ja argumentaatiotekniikat (mitä sanotaan ja miten sanottu perustellaan)
- Puhuttelijan ja puhuteltavan välinen suhde eli yleisöt (kenelle sanotaan)
- Koko tekstin tuottama, yhteisesti jaettava todellisuus eli argumentaation lähtökohdat, niin kutsutut esisopimukset (millaisesta arvomaailmasta ja maailmankäsityksestä sanottu kumpuaa) (Perelman 1996, 58)

Esittelen seuraavaksi tiiviisti näitä kolmea argumentaation tarkastelun muotoa. Argumentaatiotekniikat ovat oman analyysini kannalta olennaisimpia ja konkreettisimpia välineitä, joten esittelen ne ensimmäisessä alaluvussa. Toisessa alaluvussa esittelen Perelmanin näkemyksen yleisöstä ja esisopimuksista, jotka eivät ole analyysissäni yhtä konkreettisesti esillä kuin argumentaatiotekniikat. Ne ovat kuitenkin olennainen osa aineistoni kulttuurisidonnaisuutta sekä tiettyjen arvojen ja valmiina annettujen lähtökohta-oletusten taustoitusta.

4.2.1. Argumentaatiotekniikat

Perelman jakaa argumentointitekniikat kahteen pääryhmään: *assosiatiivisiin* ja *dissosiatiivisiin tekniikoihin*, toisin sanoen sidosmuotoisiin ja erottelumuotoisiin argumentointityyppeihin. Assosiatiivisilla tekniikoilla tarkoitetaan erilaisten asioiden yhdistämistä. Niillä mahdollistetaan lähtökohtia eli premissejä koskevan hyväksynnän siirtäminen myös johtopäätöksiin. Dissosiatiivisessa argumentoinnissa taas erotetaan ennen yhteenkuuluviksi nähtyjä tai vastapuolen yhdistämiä asioita. (Perelman 1996, 58.)

Erotteleva eli dissosiatiivinen argumentaatorakenne erottaa toisistaan elementtejä, jotka liitetään toisiinsa selvästi joko kielessä tai vallitsevan tradition mukaan. Erotteleva argumentti johtaa todellisuuden uudelleenahmottumiseen, sillä se rikkoo käsiterakenteiden totunnaisia keskinäisiä yhteyksiä. (Summa 1989, 109.) Esimerkiksi poliittis-hallinnollisen argumentoinnin käsitteelliset parit ”tavoite-keino” ja ”syy-seuraus” ovat arvotransformaation jatkuvasti käytössä oleva väline. Arvotransformaatiossa jonkin ilmiön merkityksellisyys muuttuu riippuen siitä, mihin se suhteutetaan. Esimerkiksi ”keino-tavoite” parin esittäminen ”syy-seuraus”-parina tuottaa arvotransformaation. Tällaiset erottelut ovat keskeisiä filosofisessa ajattelussa. *Assosiatiivisen eli sidosmuotoisen argumentoinnin* kolme alalajia ovat kvasiloogiset argumentit, todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit ja todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit (Perelman 1996, 59). Omassa tutkimusaineistossani käytetään enemmän assosiatiivisia tekniikoita, joten esittelen niitä seuraavaksi dissosiatiivisia tekniikoita tarkemmin.

Kvasiloogiset argumentit

Kvasiloogisissa argumenteissa pyritään logiikan kaltaiseen täsmälliseen päättelyyn. Ne eroavat kuitenkin esimerkiksi matemaattisesta päättelystä, sillä niissä edellytetään aina tiettyjen luonteeltaan ei-muodollisten väitteiden hyväksymistä. Näiden väitteiden hyväksyminen mahdollistaa argumentin soveltamisen. (Perelman 1996, 59.) Tällainen argumentaatio pyrkii yleensä kvantifioimaan käyttämänsä elementit ja esittämään niiden väliset suhteet siten, että niillä voitaisiin operoida kuten matemaattisilla elementeillä. (Summa 1989, 107.) Kvantifointi voi tapahtua joko luvuilla, prosenteilla, taukoilla yms. vahvistamista tai sanallisesti kuvailevaa määrällistämistä esimerkiksi sanojen pieni, suuri, pienempi, suurempi, marginaalinen tai valtava avulla. Asioiden esittäminen numeerisessa ja mitattavassa muodossa luo helposti kuva selkeästä, mitattavissa olevasta yksiselitteisestä ja ristiriidattomasta tiedosta, vaikka laadullisten asioiden kvantifointi on aina suhteellista. Samoja tilastoja voidaan käyttää päinvastaisten argumenttien tukena eri näkökulmasta tarkasteltuna. Tutkijan tuleekin tarkastella sitä, kuinka kvantifointia

käytettäessä valitaan erilaisia tarkastelu-ulottuvuuksia. (Jokinen 1999, 146–147.) Erityisen tehokasta määrällistämistä on ääri-ilmaisujen käyttö: ei yhtään, ei yksikään, kaikki, jokainen, joka kerta, ei koskaan, täysin, ikuisesti, ei mitään. Näiden sanojen avulla joko maksimoidaan tai minimoidaan kuvauksen kohteen joitakin piirteitä. (Perelman 1996, 81.)

Vastavuoroisuus ja *oikeudenmukaisuus* ovat myös argumentaation kvasiloogisia muotoja. Se, mikä on toissijaista ja mikä ei, riippuu tavoitteista ja päämääristä. Vastavuoroisuudella tarkoitetaan kahden erilaisen, mutta toisiinsa rinnastuvan tilanteen kuvausta. Kun muodostamme korrelaatioita ilmiöiden välille, jotta voisimme riittävällä todennäköisyydellä ennustaa, että tyyppiä A edustavan ilmiöön tulee liittymään tyyppiä B edustava ilmiö, määrittelemme ne ilmiön puolet, jotka tässä tarvittavia luokituksia laadittaessa voidaan sivuuttaa nimenomaan kokemuksen nojalla. Oikeudenmukaisuuden argumentointitekniikka nojaa sääntöön, jonka perusteella samaan luokkaan kuuluvia asioita on kohdeltava samoin perustein. (Perelman 1996, 75–76.) Kvasiloogisilla argumenteilla pyritään osoittamaan vaihtoehtoisten tulkintojen hyödyttömyys. Ristiriidan tai yhteensopimattomuuden tekniikka tarkoittaa, että sääntö, väite tai asenne on ristiriidassa aiemmin esitetyn säännön tai yleisesti hyväksytyyn väitteen kanssa. (Perelman 1996, 63–65.)

Kvasiloogisilla argumenteilla tehdyssä *vertailussa* vertailukohdetta ei yleensä määritellä vakuuttavasti. Tällaisen argumentoinnin tavoitteena on ennemminkin vaikutuksen tekeminen kuin informaation välittäminen, joten suhteellisen koon ilmaiseminen voi olla tarkkaa lukumäärää tehokkaampi keino, edellyttäen kuitenkin, että vertailukohde on valittu oikein. Esimerkiksi jos halutaan kuvata laajuutta, on parempi sanoa vertailtavan kohteen olevan yhdeksän kertaa Ranskan kokoinen kuin puolet Brasiliasta. Vertailua voidaan käyttää myös vähättelyyn. Niinpä esimerkiksi puheet siitä, miten ennen asiat olivat paremmin, palvelevat yleensä puhujan oman ajan halventamista. Vertailu perustuu usein uhrukseen, jolloin uhrattavaksi esitettävä asia mittaa sen ominaisuuden arvoa, joka halutaan saada tai pitää. (Perelman 1996, 89.)

Kaikki kvasiloogiset tekniikat edellyttävät ongelman pelkistämistä vain yhteen osatekijään, joka ei ole laskettavissa, mutta jonka ”useutta” voidaan arvioida. Tällainen pelkistäminen voi johtaa muiden, kenties olennaisempien, tekijöiden laiminlyöntiin. Ongelman palauttaminen muodollisiin tai määrällisiin osatekijöihin on hankalaa tai jopa mahdotonta ja siksi kvasiloogiset argumentit eivät yleensä yksin riitä vakuuttamaan kuulijaa, vaan niitä täydentämään käytetään todellisuuden rakenteeseen vetoavia argumentteja.

Todellisuuden rakenteeseen vetoavat argumentit

Todellisuuden rakenteeseen vetoavat argumentit lähtevät liikkeelle todellisuuden eri osien välisistä suhteista ja ne ovat riippuvuussuhteessa johonkin jo aikaisemmin hyväksytyyn faktaan tai arvostelmaan. Aikaisemmin hyväksytyt faktat nähdään objektiivisina rakenteina, jotka ovat saavuttaneet olemassaoloon koskevan vankan yksimielisyyden, johon puhuja perustaa argumenttinsa. Tällaisella argumentoinnilla puhuja pyrkii siirtymisen yleisesti hyväksytystä sellaiseen, mikä halutaan saada hyväksytyksi. (Perelman 1996, 60, 93.)

Faktojen puhuminen omasta puolestaan on yksi vaikutusvaltaisimmista retoriikan keinoista, sillä siinä asiat saadaan näyttämään puhujista tai tulkinnoista riippumattomilta tosiasioilta. Konsensuksen tuottaminen on vahvinta silloin, kun puhuja vetoaa kulttuurisiin näkemyksiin tai toimintatapoihin, joiden ajatellaan olevan suuren joukon tai kaikkien jakamia itsestäänselvyksiä. Tällaisella argumentaatiolla tukahdutetaan vaihtoehtoiset äänet, sillä on vaikea vastustaa näkemystä, jonka annetaan ymmärtää olevan kaikkien yhteisesti hyväksymä totuus tai hyve. (Jokinen 1999, 139–141.)

Useimmat todellisuuteen perustuvat argumentit vetoavat peräkkäisyysiteisiin, esimerkiksi syy ja seuraus, tai rinnakkaisuussiteisiin, kuten henkilön ja hänen tekojensa suhde. Kyseessä on kaksi eri tapaa jäsentää todellisuutta. (Perelman 1996, 93.) Rinnakkaisuussuhdetta symboloi filosofisesti ja abstraktisti teon ja olemuksen välinen side, mutta sen prototyyppinä on nimenomaan henkilön suhde ilmentymiinsä. Kaikki mitä henkilöstä esitämme perustuu siihen tapaan, jolla hän ilmenee, mutta hänen tekojensa kokonaisuutta yhdistää hänen yhtenäisyytensä ja pysyvyytensä yksilönä. Hänen luonteensa eli hänelle olettamamme ominaisuudet antavat selitysvoiman hänen käyttäytymiselleen. Tulkitsemme ihmistä hänestä muodostamamme käsityksen valossa: henkilö ja hänen tekonsa ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa, jossa on vaikea sanoa, kumpi edelsi toista. Käsitys henkilöstä ja tapamme ymmärtää hänen käyttäytymistään ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. (Perelman 1996, 102–103.)

Jos huomio kiinnitetään yksilöiden sijasta esimerkiksi kansoihin, aikakausiin, laitoksiin, poliittisiin ja taloudellisiin järjestelmiin syntyy henkilömallin pohjalta luotuja uusia kategorioita. Henkilöt ilmenevät tekojensa kautta, ryhmät jäsentensä. Toisaalta myös käsityksemme tietystä ryhmästä eli myönteiset ja kielteiset ennakkoluulomme vaikuttavat myös siihen, miten suhtaudumme ryhmän jäseniin. Yksiö/ryhmä -sidokseen liittyy kuitenkin aivan omanlaisiaan ongelmia, jotka johtuvat siitä, että yksilö kuuluu yleensä useampaan ryhmään ja aina voida sanoa, mihin näistä ryhmistä hän

todella samaistuu ja mitä ryhmää hän kulloinkin edustaa. Vähemmistöryhmän jäsentä pidetään herkemmin edustavana kuin enemmistöryhmän jäsentä: ulkomaalainen alkuperäisväestön keskuudessa houkuttelee yleistyksiin helpommin kuin alkuperäisväestön edustaja omassa ympäristössään. Alkuperäisväestön jäsenet liitetään helposti osaksi pienempää ryhmää, kuten alueellista, uskonnollista tai ammatillista alaryhmää. (Perelman 1996, 111–112.) Tiettyjä yksilöitä pidetään edustavina asemansa nojalla. Suurlähettilään ja puolueiden puheenjohtajien tapauksessa edustavuus perustuu erityisiin hallinnollisiin päätöksiin, mutta missä määrin tämä pätee ryhmän muihin jäseniin? Yleensä ryhmän jokaisen jäsenen toiminta vaikuttaa ulkopuolisten käsitykseen ryhmästä. Puhuessamme tietyistä ihmisryhmistä kokonaisuuksina, meidän täytyy myös hyväksyä yksilöt, joiden käytös poikkeaa ryhmän yleisestä käytöksestä. (Perelman 1996, 113.)

Kontrastiparin käyttö on vakuuttavaa ja suostuttelevaa retoriikkaa. Kontrastipareista se, jota itse kannatetaan on ladattu kauniilla merkityksillä: vapaus, keskiössä oleva. Vastaavasti sen vaihtoehto esitetään negatiivisesti merkityksellistettynä: vanhanaikainen, eristyvä. (Jokinen 1999, 153.) Auktoriteettiin vetoava argumentointi on myös Perelmanin mukaan todellisuuden rakenteeseen vetoavaa argumentointia. Auktoriteetteina voidaan henkilöiden lisäksi vedota esimerkiksi yleiseen mielipiteeseen. Auktoriteetti voi olla persoonaton, kuten fysiikka, tai erikseen nimetty henkilö. Auktoriteettiin perustuvaa argumentaatiota käytetään muiden argumentointikeinojen tukena. (Perelman 1996, 107–108.) Yleistä mielipidettä voidaan kuvata myös me-retoriikalla. Monikon ensimmäisessä persoonassa asioiden esittäminen antaa ymmärtää, että kirjoittajalla on väitteensä taustalla jonkin ihmisjoukon tuki. Tällainen retoriikka lisää väitteen luotettavuutta. (Jokinen 1999, 139.)

Todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit

Kolmantena assosiativisen argumentoinnin alalajina Perelman näkee *todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit*. Todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit etenevät yleensä eritystapauksen kautta. Annetusta tilanteesta tehdään ennakkotapaus, malli tai yleinen sääntö, johon päättely nojataan. Analogian argumentatiivinen voima perustuu siihen, että se paljastaa argumentin kohteena olevan todellisuuden rakenteessa jonkin piirteen osoittamalla siinä olevan yhtäläisyyden jonkin toisen, yleensä tutumman todellisuuden rakenteellisen piirteen kanssa. Yksi analogiaa käyttävä, ja myös ehkä eniten käytetty, retoriikan muoto on metafora. Kuten analogiat yleensäkin, metafora perustuu kahden erilaisen asian rinnastamiseen. (Perelman 1996, 59, Summa 1989, 108–109.)

Esimerkin avulla tapahtuvassa argumentoinnissa esitettyä asia kieltäydytään pitämästä ainutkertaisena ja erottamattomasti siihen yhteyteen sidottuna, jossa kuvattu tapahtuma on toteutunut. Päinvastoin sen tavoitteena on selvittää sääntö tai rakenne, johon erityistapaus perustuu. Esimerkkiin perustuvassa argumentaatiomuodossa olennaista on sen kiistattomuus: nojaahan johtopäätös juuri sen todellisuuteen ja todenperäisyyteen. Mutta miten yleispäteväksi esimerkistä tehty johtopäätös voidaan esittää? (Perelman 1996, 121.)

4.2.2. Yleisö ja esisopimukset

Argumentointi on perusluonteeltaan jollekin yleisölle suunnattua ja argumentointia voidaan ymmärtää vain ottamalla huomioon suhde yleisöön. Jonkinlainen yhteinen viitekehys puhujan ja yleisön välillä on argumentaation edellytys. Perelmanin mukaan yleisö on niiden ihmisten muodostama kokonaisuus, joihin puhuja pyrkii argumentoinnilla vaikuttamaan. (Summa 1989, 103.) Perelman erottaa kaksi tekstissä rakennetun lukijakunnan eli yleisökonstruktion päätyyppiä: universaaliyleisön ja erityisyleisön. Universaaliyleisö on ”kaikkien normaalien, arvostelukykyisten aikuisten muodostama kokonaisuus”. Erityisyleisö taas on mikä tahansa rajattu joukko kuulijoita. Se voi tarkoittaa joko ajallisesti tai tilallisesti määriteltyä konkreettista kuulijoiden joukkoa tai periaatteen nojalla rajautuvaa abstraktia argumentoinnin kohderyhmää. (Summa 1989, 103.)

Perelmanin mukaan argumentoijan tulee sovittaa esityksensä yleisönsä mukaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdiksi vain väitteitä, jotka kuulijat hyväksyvät. Argumentaatiossa ei pyritä todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään premisseille osoitetun hyväksynnän koskemaan johtopäätöksiä. Argumentoinnissa on siis lähdettävä liikkeelle riittävän hyväksynnän saaneista premisseistä. Ellei premissien hyväksyntä riitä, suostuttelua yrittävän on ensimmäisenä pyrittävä vahvistamaan premissien laaja hyväksyntä. Väitteen totuus ja sille osoitettu hyväksyntä täytyy kyetä erottamaan toisistaan. Totuuden ja hyväksynnän ero näkyy myös näennäisessä neutraalissa kuvaukseen sisällytetyssä arvostuksessa tai halveksunnassa. Esimerkiksi ulkopuolinen tarkkailija näkee uskonnollisen rituaalin taikauskon ilmentymänä ja kyseiseen riittiin osallistuja taas hurskautena. Yleisökeskeisyyden vuoksi argumentointi ja retoriikka ovat aina kulttuurisidonnaista toimintaa. (Perelman 1996, 25–29.)

Median yleisösuhteen muutosta käsittelevä jo aikaisemmin globalisaation vaikutuksia mediaan käsittelevässä alaluvussa. Globalisaatioprosessin myötä median kuluttajakunta ei ole enää yhtä homogeeninen kuin ennen, ja median sisällöt eivät ole aikaan ja paikkaan sidottuja. Mediayleisö ei siis nykyään ole yksipuolisesti erityisyleisö eikä universaaliyleisö, vaan jotain siltä väliltä.

Perelmanin yleisöön liittyvistä argumentaatiokeinoista pohdin analyysissäni teksteistä nousseita lähtökohtapremissejä sekä yleispätevinä esitettyjä arvoja.

Puhujan lähtökohdiksi valitsemista, yleisöä yhdistävien tekijöiden joukosta, tulee erottaa *todellisuutta* koskevat (tosiseikat, totuudet ja otaksumat) ja *suotavuutta* koskevat (arvot, hierarkiat ja päättelysäännöt) seikat (Perelman 1996, 30). Sanaa ”arvo” voidaan käyttää aina kun asioiden välinen yhdenvertaisuus muuttuu, eli kun yksi asetetaan toisen edelle tai katsotaan toista paremmaksi tai arvokkaammaksi. Arvot, joita normaalisti ajatellaan yleisesti hyväksytyiksi kuten totuus, hyvyys ja oikeus, ovat universaalien hyväksynnän kohteina vain niin kauan kun niitä ei pyritä määrittelemään. Heti kun niitä pyritään määrittelemään tarkemmin tiettyyn tilanteeseen tai konkreettiseen toimintaan syntyy erimielisyyttä ja erityisryhmien vastakkainasettelua. Yleispäteviä arvoja voi pitää suostuttelukeinoina, joilla on tärkeä rooli argumentaatioissa. (Perelman 1996, 34–35.) Arvojen lisäksi argumentaatioissa käytetään hierarkioita. Jokainen argumentti edellyttää määrättyjen tosiseikkojen ja arvojen valitsemista. Lähtökohtien valinta ja arvojen ja merkitysten punninta koetaan selkeämmin kannanotoksi mikäli on nähtävissä, että tarjolla on myös vaihtoehtoisia valintoja ja esittämistapoja. Moniarvoisuus lisää kriittistä asennetta. (Perelman 1996, 42.)

Esisopimukset ovat Perelmanin mukaan julkilausumattomia oletuksia yleisistä perusteista, joilla tiettyä yleisöä kannattaa lähestyä (Summa 1998, 69–70). Ne ovat siis julkilausumattomia ja annettuina otettavia itsestäänselvyyksiä, kiistämättömiä tosiasioista. Yleisön ja puhujan välinen yhteisymmärrys esisopimuksista toimii varsinaisen argumentoinnin perustana. Esisopimukset ovat sellainen asioiden joukko, jota ei odoteta kyseenalaistettavan argumentoinnin edetessä. Yhteisymmärryksen alueet voivat koskea joko tosiasioita tai arvostuksia ja niitä koskevat oletukset toimivat argumentoinnissa eri tavoin (Summa 1996). Tosiasioita koskevat esisopimukset liittyvät Kuusiston mukaan asioihin, jotka ovat tietyille yleisölle itsestään selviä tosia tai vähintäänkin äärimmäisen todennäköisiä. Arvostuksia tai toivottavia asiantiloja koskevat esisopimukset taas perustuvat yleisön tärkeinä tai tavoittelemisen arvoisina pitämiin arvohierarkioihin tai oikeuttamisen periaatteisiin. (Koistinen 1998, Kuusisto 1996.)

Edellä esitettyjen retoristen keinojen käyttöä aineistossani tarkastelen seuraavassa luvussa, jonka analyysin olen jakanut kolmeen eri pääteemaan. Analyysini tärkein osuus on ensimmäisen analyysitason, eli yksittäisten argumenttien ja erilaisten argumentaatiotekniikoiden, tunnistaminen ja analysoiminen. Tiivistäen voi sanoa, että aineistosta etsimäni retoriset keinot ovat Perelmanin ja Jokisen esittelemät syy-seuraussuhde, määrällistäminen, samaistaminen, tosiasiapuhe,

kontrastiparit, me-retoriikka, metaforat ja esimerkkitapauksesta yleistäminen. Toinen ja kolmas analyysitaso, eli yleisö ja esisopimukset, näkyvät jo tutkimusasetelmassani, sillä tavoitteenani on analyysissa selvittää käytetäänkö esimerkiksi sananvapautta retoriikassa esisopimuksen tai lähtökohtapremissin tavoin. Eli toisin sanoen nähdäänkö sananvapaus aineistossani itsestään selvänä, annettuna arvona, jonka puolustamista voidaan käyttää argumenttina muiden tavoitteiden ajamiseen. Pyrin vetämään Perelmanin tarjoamia analyysitasoja yhteen myös analyysini yhteenvedossa.

5. Analyysi – vastakkainasettelu Charlie Hebdo -uutisoinnissa

Diskurssianalyysissä kielellisen tuottamisen muodot kytetään selkeästi kulttuuristen merkitysten tuottamiseen, eli tutkimuskohteena ovat kielellisten merkitysten ja käytäntöjen suhde merkityksiä rakentaviin käytäntöihin. Analyysini lähtökohta ja rakenne keskittyy diskurssien ja tulkintarepertuaarien tunnistamiseen. Olen aineistoni esittelyssä jakanut artikkelit niiden pääteemojen mukaan, jolloin olin kiinnostunut ennen kaikkea teemoista, agendoista, jotka edes nousevat julkisuudessa esille. Analyysini alussa olen kiinnostunut itse merkityksistä, en vielä merkitysten tuottamisen tavoista (esim. Jokinen 1999, 70–71). Olen kiinnostunut siitä, millaisena eri kulttuurit kuvataan ja millaisia suhteita ja erontekoa kahden ryhmän välille rakennetaan. Analyysini lähtökohtana on läntisen ja islamilaisen kulttuurin erilaiset diskurssit Helsingin Sanomissa. Sen jälkeen etsin aineistosta vastakkainasetteluja ja sitä, kenen välille niitä luodaan. Kaikkien alaotsikoiden alla tarkastelen retorisia keinoja ja niiden käyttöä, eli nimenomaan sitä, millaisin keinoin merkityksiä tuotetaan. Retoriikan tutkimisen pohjana käytän jo aiemmin esittelemääni Chaïm Perelmanin retoriikka-analyysin teoriaa ja käytännöllisempänä ohjenuorana Arja Jokisen retorisen diskurssianalyysin metodia.

Olen käynyt aineistoni läpi useaan kertaan. Ensimmäisenä luin kaikki artikkelit läpi saadakseni yleiskuvan aineistostani ja sen pääteemoista. Ensilukemalla epäilin tutkimusongelmani ja aineistoni yhteensopivuutta. HS:n uutisointi aiheesta vaikutti asiapitoiselta ja melko neutraalilta. Tämä on ollut HS:n linja myös aikaisemmin samantyyppisten aiheiden, esimerkiksi WTC-iskun, uutisoinnissa⁹. Olin tutkimusaihetta valitessani kiinnostunut kuitenkin juuri niin kutsuttujen neutraalien tekstien, kuten uutisten ja tutkimusten, retorisuudesta. Oletuksenani oli siis, että ensilukemalla neutraalilta vaikuttavasta uutisesta löytyisi tarkemmalla tutkimisella myös retorisia keinoja.

Retoriikkaan keskittyvä lukutapa avasi aineiston minulle uudesta näkökulmasta. Olen käynyt aineiston läpi tutkimuskysymyksistä kumpuaviin teemoihin keskittyen. Ensimmäisellä lukukerralla keskityin HS:n kirjoituksiin islamista ja muslimeista, toisella lännestä, Euroopasta ja Ranskasta ja viimeisellä lukukerralla keskityin aineistosta löytyviin vastakkainasetteluihin. Myöhemmin olen tarvittaessa palannut eri teemoihin uudelleen. Kokosin eri teemoista retoriikaltaan kiinnostavia sitaatteja tarkempaan tarkasteluun, ja olen nostanut niistä esimerkkejä mukaan tutkimukseeni. Olen pyrkinyt löytämään sitaateista niissä käytettäviä retorisia keinoja ja pohtinut, millaista kuvaa retoriikan avulla rakennetaan. Suorina sitaatteina olen pyrkinyt nostamaan esille kohtia, joissa

⁹ Katso esim. Normio 2007

retoriikka on ollut mielestäni erityisen mielenkiintoista ja edustanut hyvin tietyn retorisen keinon käyttöä uutisteksteissä. Tiettyjä retorisia keinoja, kuten metaforia ja yksittäistapauksesta yleistämistä, löytyi aineistostani paljon. Tarjonnan ollessa runsasta olen nostanut tutkimukseeni esimerkeiksi erityisen kiinnostavia tai selkeitä esimerkkejä siitä, millaisin retorisin keinoin tietynlaisia mielikuvia tai vastakkainasetteluja rakennetaan. Pyrin tutkimuksessani kuitenkin löytämään tekstistä useita erilaisia retorisia keinoja, joten osa sitaateista on valikoitunut tutkimukseeni myös kuvaamaan nimenomaan retoristen keinojen monipuolisuutta. Yhteistä kaikille esiin nostetuille sitaateille on se, miten sen lisäksi mitä mediassa sanotaan, on tärkeää myös, miten se sanotaan.

Aineistooni kuuluu yhteensä 56 juttua, jotka sijoittuivat lehden eri osastoille. Kiinnostuksen kohteenani on selvittää, luodaanko Helsingin Sanomien kirjoituksissa kuvaa kulttuurien välisestä yhteentörmäyksestä. Tutkimukseni analyysissa pyrin löytämään vastauksia jo aiemmin esittelemiini tutkimuskysymyksiin. Tavoitteenani on selvittää, millaiset teemat nousivat esille aiheen uutisoinnissa, millaisia retorisia keinoja eri kulttuurien esittämisessä käytetään ja rakennetaanko aineistossani kuvaa kulttuurien vastakkainasettelusta. Tässä luvussa jaan artikkelit niiden pääteeman mukaan, eli lähdän vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, millaiset teemat nousivat HS:n uutisoinnissa esille.

HS:n Charlie Hebdo -uutisoinnista löytyi viisi selkeää teemaa, jotka nousivat hallitseviksi keskustelunaiheiksi: terrori-isku, uskonto, sananvapaus, ääriliikkeet ja Eurooppa/läntinen kulttuuri. Itse iskuun keskittyvissä jutuissa pääpaino on iskun tapahtumilla ja yksityiskohdilla, ja artikkelit olivatkin useimmiten uutisia. Keskeisessä asemassa jutuissa on tapahtumien raportointi ja silminnäkijöiden kommentit. Juttujen otsikossa esiintyi yleensä terrori-sana ja juttujen aktiivisina toimijoina ovat iskun tekijät ja poliisit. Terrori-diskurssissa käsiteltiin myös usein kansainvälisiä terrorijärjestöjä kuten Isisiä ja al-Qaidaa. Terrori-isku -diskurssin artikkeleissa pääsivät useimmiten ääneen silminnäkijät, poliisit ja poliitikot. Tähän diskurssiin liittyi myös muita enemmän asiaa selventäviä infografiikoita ja artikkeleissa muisteltiin usein myös esimerkiksi WTC-iskuja ja Lontoon metroiskua.

Islamiin keskittyvissä artikkeleissa ääneen pääsevät usein muslimit. Haastattelupaikkana on usein esimerkiksi moskeija tai jokin muu paikka, jossa on paljon muslimeja, esimerkiksi tietyt kaupunginosat. Islam nousee esille myös muissa artikkeleissa, mutta pääteemaksi se nousee normaalisti artikkeleissa, joiden tavoitteena on antaa ääni muslimeille. Monissa artikkeleissa puhutaan islamista myös länsimaisesta näkökulmasta, antamatta ääntä muslimeille. Tällaisissa

artikkeleissa islam ei kuitenkaan noussut artikkelin pääteemaksi. Yleisin islamiin keskittyvä juttutyyppi on artikkeli, jossa eri asemassa olevat muslimit kertovat tuntemuksiaan iskusta ja sen seurauksista. Islamin nouseminen iskun teemaksi ei ole yllättävää, mutta mielenkiintoiseksi sen tekee islamista muodostuvat erilaiset diskurssit ja erityisesti muslimien jaottelu hyviin ja pahoihin. Käsittelen tätä tarkemmin alaluvussa 5.1.

Sananvapaus nousi itse iskun lisäksi toiseksi hyvin tärkeäksi teemaksi Charlie Hebdo -keskustelussa. Jos terrori-iskua käsittelevät artikkelit olivat normaalisti uutisia ja noudattivat uutismaista rakennetta, sananvapaus taas oli selkeästi vahvemmin esillä mielipiteitä sisältävissä artikkeleissa, esimerkiksi pääkirjoituksissa ja kolumneissa. Sananvapauden nouseminen yhdeksi keskustelun teemoista ei ollut yllätys, mutta sitä voi silti pitää tietoisena valintana. Myös eri tahojen, esimerkiksi eri uskontojen edustajien ja suomalaisten kulttuurihenkilöiden (HS 9.1.2015), mielipiteet sananvapaudesta nousivat esille Helsingin Sanomien uutisoinnissa. Sananvapauden lisäksi iskun kohteina nähtiin Ranska, Eurooppa ja läntinen kulttuuripiiri. Siinä missä islamista ja muslimeista tehtiin selkeä jaottelu hyviin ja pahoihin, Ranska, Eurooppa ja länsi nähtiin melko yksipuolisesti hyvinä, oikeudenmukaisina ja kehityksen kärjessä olevina kulttuureina.

Ääriliikkeiden nousu nousee esille molemmissa kulttuurisissa ryhmissä eli sekä islamissa että lännessä. Suurimpana erona on kuitenkin se, että muslimeista puhuttaessa ääriliikkeet nousevat esiin säännöllisesti uutisoinnin ohessa, ja retorisin keinoin viittauksia esimerkiksi islamin väkivaltaisuuksien löytyä myös ilman viittausta ääriryhmiin. Äärioikeisto sen sijaan nousi esille selkeämmin omana aiheenaan ja jonain, joka erotetaan selvästi muusta Euroopasta ja läntisestä kulttuurista. Euroopasta ja lännessä puhuttaessa keskusteluun tehdään selkeästi ero meihin ja niihin eli meihin tavallisiin, Euroopan hyviä arvoja kannattaviin ”oikeisiin” eurooppalaisiin ja ”niihin” eli eurooppalaiseen äärioikeistoon. Keskustelussa luodaan siis kuvaa kahdesta ”muusta” johon eurooppalaisuutta verrataan: muslimeihin ja äärioikeistoon.

Taulukko 2.

HS:n Charlie Hebdo -uutisoinnin pääteemat

	Terrori-isku	Uskonto	Sananvapaus	Ääriliikkeet ja vastakkainasettelu	Eurooppa	Muut	Yhteensä
8.1.2015	1	-	4	-	-	-	5
9.1.2015	4	2	5	3		1	15
10.1.2015	2	1	4	2	-	-	9
11.1.2015	2	-	3	2	2	3	12
12.1.2015	2	-	-	-	-	2	4
13.1.2015	1	-	-	2	-	2	5
14.1.2015	2	1	-	1	1	1	6
Yhteensä	14	4	16	10	3	9	56

Artikkelien teemoittelulla halusin selvittää, millaiset teemat nousevat mediakeskusteluun terrori-iskun jälkeen. Teemat ovat suuntaa antavia, ja monet artikkelit käsittelivät monia eri teemoja ja monessa artikkelissa teemat menivät limittäin. Valitsin kuitenkin jokaisesta artikkelista yhden pääteeman sen mukaan, mikä aihepiiri oli saanut artikkelissa eniten palstatilaa. Epäselvissä tapauksissa kallistuin teemaan, joka oli mainittu otsikossa tai kuvissa ja kuvateksteissä tai siihen, kumpi tai mikä teemoista oli artikkelin aloituskärki. Tiettyyn kategoriaan päätyminen vaati, että pääteema oli mielestäni hyvin selkeästi löydettävissä. Mikäli selkeää pääteemaa ei artikkelista löytynyt, sijoitin sen muut-osioon. Muita selkeitä teemoja olivat esimerkiksi Charlie Hebdo -lehti itsessään sekä sen seuraavan numeron suurempi painos, jonka yhteydessä puhuttiin usein sekä terrori-iskusta että sananvapaudesta.

Aineiston jaottelu artikkelien pääteemoittain on osa aineistoni esittelyä, mutta se nostaa myös esiin näkemystä median vallasta valita, mitkä teemat ylipäättään nousevat keskustelunaiheiksi eri tilanteissa. Jo se, että nämä teemat nousivat iskua seuranneeseen mediakeskusteluun on erilaisten valintojen tulos. Toisenlaisilla valinnoilla myös diskurssit ja aiheen ympärillä oleva keskustelu olisi muuttunut. Tehdyt valinnat kuvaavat kulttuuria niiden takana.

5.1. Kaksi kuvaa islamista ja muslimeista

Charlie Hebdo -iskun tekijöitä määrittävä identiteetti aineistossani on heidän uskontonsa ja etninen taustansa. Iskun tekijät identifioitiin siis ennen kaikkea muslimeiksi ja maahanmuuttajiksi. Myös heidän ikänsä tuli usein esille, eli heistä rakennettu yleiskuva HS:n artikkeleissa oli nimenomaan nuoret muslimi- ja maahanmuuttajaveljekset. Vaihtoehtoinen tekijää määrittävä identiteetti olisi voinut olla esimerkiksi tekijöiden kansallisuus. Kansallisuus nousee tietyyppisissä artikkeleissa, esimerkiksi urheilu-uutisissa, helposti yhdeksi tekijän tärkeimmistä ominaisuuksista. Charlie Hebdo -iskun tehneet Kouachin veljekset olivat Ranskan kansalaisia. Aineistoni 56 artikkelissa heidän kansallisuutensa mainitaan neljä kertaa. Ranskalaisuus ei siis noussut missään vaiheessa vallitsevaksi kategoriaksi hyökkääjien kuvailussa.

Jo teoriaa käsittelevässä kappaleessa totesin, että kaikki yhteisöt, joihin henkilö samanaikaisesti kuuluu, antavat hänelle erityisen identiteetin. Yhtäkään niistä ei voi pitää hänen ainoana identiteettinään tai ainutkertaisena jäsenyysskategorianaan. Koska meillä väistämättä on monia identiteettejä, joudumme jatkuvasti tekemään päätöksiä erilaisten yhteyksiemme ja kytköksiemme suhteellisesta tärkeydestä kussakin tilanteessa. Retorisesti mielenkiintoista on tarkastella, mikä kategoria milloinkin herätetään henkiin ja miten sitä käytetään kussakin tilanteessa. (Sen 2006, 11, Jokinen 1999, 135). Olen aikaisemmin aineistoni erittelyssä osoittanut, miten suuren osan uskontojen, muslimien ja vastakkainasettelujen käsittely sai Charlie Hebdo -iskun uutisoinnissa. Selkeästi pelkästään uskonto nousi artikkelin pääteemaksi neljässä artikkelissa ja ääriiliikkeet ja vastakkainasettelu kymmenessä artikkelissa. Uskonto oli kuitenkin mainittuna lähes kaikissa aineistoni artikkeleissa tavalla tai toisella. Yksi syy uskonnon korostumiselle on myös iskun luonne. Charlie Hebdo on toistuvasti tehnyt satiirisia kuvia muslimeista ja islamin uskosta, kuten muistakin uskonnoista, ja lehteä on uhkailtu aiemminkin. Lisäksi iskun tekijät ottivat itse iskun oman uskontonsa nimeen huutamalla ”Jumala on suuri” ja että he ”kostavat profeetan puolesta”. Iskun tekijöiden määrittely muslimeiksi ja uskonnon nouseminen määrittelyn keskeiseksi tekijäksi antaa kategorisointivallan hyökkääjille ja samalla tukee vastakkainasettelun ja epäluuloisuuden kasvattamista eri ihmisryhmien välillä. Tällaisen näkökulman käyttäminen on valinta. Jos hyökkääjä laulaisi hyökätessään Suomen kansallislaulua, ei kaikkia suomalaisia leimattaisi väkivaltaisiksi, huumorintajuttomiksi ja kykenemättömiksi sopeutumaan vallitseviin normeihin. Hyökkääjät voivat korostaa mitä identiteettiään haluavat, mutta tämän ryhmän tuomitseminen hyökkääjän tekojen perusteella on median ja vastaanottajien valinta.

Neutraaliuteen pyrkiviä artikkeleja ovat aineistossani erityisesti uutiset. HS ei korosta iskun uutisoinnissa tekijöiden etnistä taustaa tai uskontoa, mutta ei myöskään heidän kansallisuuttaan.

Iskun tekijöistä käytetään uutisissa muun muassa termejä terroristiepäily, radikaaliveljekset ja tappajat. HS tekee uutisoinnissaan hyvin selväksi kantansa olla leimaamatta muslimeja terrori-iskun takia. Useissa pääkirjoituksissa, kolumneissa ja artikkeleissa tuotiin esiin huoli siitä, miten isku vaikuttaa yleiseen ilmapiiriin ja eri ryhmien epäluuloisuuteen toisiaan kohtaan. Muut artikkelit ovat retorisesti monipuolisempia kuin uutiset. En ole aineistoni käsittelyssä tehnyt erottelua uutisten tai muiden artikkelien välille, joten esimerkit analyysiin on valittu monista erilaisista artikkelityypeistä.

HS:n uutisoinnin repertuaareissa muslimeille rakentuu tiettyjä subjektipositioita. Uutisoinnista voi löytää yhtymäkohtia aiempaan tutkimukseen¹⁰, jossa media on luonut kuvaa ”hyvistä ja pahoista muslimeista”. Samanlaista kaksijakoisuutta on havaittu myös puheessa yleisemmin maahanmuuttajista. Maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden kuvat mediassa jakautuvat yleensä joko uhreiksi tai uhaksi.¹¹ Tällainen kaksijakoisuus ei kannusta monipuolisiin tulkintoihin tai keskusteluun, jossa käsiteltäisiin ongelmallisia ja monisyisiä asioita useista eri näkökulmista.

Media kategorisoi iskun tekijät selkeästi muslimeiksi, eli aineistossani uskonto nähdään ihmisen tärkeimpänä identiteettinä ja Charlie Hebdo -uutisoinnissa uskonnon käsittely perustuu kahtiajakoon. Kun terrorismia selitetään uskonnolla, jätetään helposti huomioimatta tapahtumien historiallinen ja poliittinen tausta. Muslimien antipatia länttä kohtaan kuvataan hyvin usein irrationaaliseksi vihaksi, jonka taustalla ei huomioida lainkaan esimerkiksi länsimaiden harjoittamaa kansainvälistä politiikkaa, muun muassa sotilasoperaatioita ja siviilikohteiden pommituksia. (Said 1997, 67.)

Löysin aineistostani kaksi diskurssia islamista ja muslimeista. Ne ovat selvää jatkumoa aiheesta aiemmin tehdyille tutkimuksille. Ensimmäisessä käsittelen yleistyksiä, joita HS iskun uutisoinnissaan muslimeista tekee. HS pyrkii uutisoimaan iskun tekijöistä ja heidän uskonnostaan neutraalisti, mutta ennakkoluuloja ja arvohierarkioita löytyy tekstien retoriselta tasolta. Ensimmäinen alaluku käsittelee siis ”pahojen” muslimien diskurssia. Toinen diskurssi ja alaluku käsittelee muslimien asemaa oman uskontokuntansa ja uskonnollisen identiteettiensä puolustajina, sekä kuvaa ”hyvistä” muslimeista, eli HS:n luomaa positiivista identiteettiä muslimeista. Aineistossa tehty islamin uudelleenmäärittely ja ”todellisen” islamin luonteen korostaminen voidaan nähdä osana hyvien muslimien diskurssia.

¹⁰ Esim. Abrahamian 2003

¹¹ Katso esimerkiksi Karina Horstin artikkeli *Kyllä Suomeen yksi nainen mahtuu!* *Turvapaikanhakijat uhreina ja uhkana suomalaisessa julkisuudessa* teoksessa *En ole rasisti, mutta...*

5.1.1. Hyökkääjä ei edusta muslimeja, mutta...

Ensimmäinen huomio muslimeista, muslimimaista ja muslimikulttuurista on, ettei HS missään vaiheessa määrittele, mitä tällaisilla termeillä tarkoitetaan, vaikka tällaisia termejä aineistossa käytetäänkin. Toinen huomio on, ettei HS väitä iskun syynä olevan islaminuskon, iskun edustavan islaminuskoa tai muslimien yleistä kantaa. Tämä tehdään selväksi artikkelien aiheilla ja näkökulmilla, joilla on selkeästi pyritty antamaan ääni monille eri tahoille sekä korostamalla useaan otteeseen, ettei iskua saa yleistää koskemaan kaikkia muslimeja. Verrattuna Huntingtonin teoriaan HS:n argumentaatio on varsin neutraalia. Tutkimuskysymykseeni palatakseni, olen kuitenkin kiinnostunut myös rivien välistä löytyvistä, piilevistä oletuksista ja yleistyksistä, joita HS retoriikallaan tekee. Kiinnostuksen kohteeni keskittyy retorisiin keinoihin, jotka pitävät sisällään tiettyjä oletuksia, yleistyksiä tai vastakkainasetteluja. Olen koonnut selkeimmät esimerkit muslimeja ja islamia tiettyyn muottiin retorisin keinoin laittavista sitaateista tähän kappaleeseen. Muslimien ja islaminuskon yleistyksiä korostavia retorisia keinoja aineistostani löytyi useita: yksinkertaistukset ja yksittäistapauksesta yleistäminen, argumentaation liittoutumisasteen säätely, tosiasiapuhe, listaaminen sekä vastakkainasettelu.

Yksinkertaistukset ja yksilöiden näkeminen ryhmän edustajana ovat yksi yleisimmin käytetty retorinen keino muslimeista puhuttaessa. Helsingin Sanomista löytyi monia esimerkkejä siitä, miten muslimeista yhtenäisenä ryhmänä esittävää retoriikkaa löytyi piilotettuna yksittäisiin virkkeisiin. Tavallisin esimerkki on yksinkertaistuksesta on tietyn ihmisryhmän määrittely tietynlaiseksi. Aineistossa todetaan muun muassa kollektiivisen loukkaantumisen olevan muslimien erikoisuuden (HS 11.1.2015 *Koko joukko väriä ystäviä*). Tällaisilla määrittelyillä saadaan tietyt luonteenpiirteet tai käytösmallit kuulostamaan lähes lajityypillisiltä piirteiltä, jotka koskevat automaattisesti kaikkia tähän ryhmään kuuluvia yksilöitä. Tällaisia virkkeitä voidaan vain todeta ikään kuin tosiasiapuheena, jotka eivät tarvitse taustalleen mitään selitystä tai tarkempaa kuvausta.

Piispainkokouksen pääsihteeri Jyri Komulainen (HS 9.1.2015 *Sananvapautta on käytettävä vastuullisesti*) toteaa olevansa kristittynä puolustamassa muiden uskontojen oikeuksia ”*mutta samaan aikaan tuomitsen muslimien väkivallankäytön, jossa satiirisesta pilakuvasta seuraa verenvuodatus.*”. Tällaisilla virkkeillä yleistetään ensinnäkin muslimit yhtenäiseksi ryhmäksi ja toiseksi yhdistetään muslimit muita uskonnollisia ryhmiä selkeämmin väkivaltaan. Komulaisen sitaatti pitää sisällään oletuksen muslimien väkivaltaisuudesta ja vahvistaa ihmisten jaottelua eri ryhmiin uskonnon perusteella. Hän toteaa nimenomaan kristittynä puolustavansa muiden uskontojen oikeuksia. Tämä luo kuvaa kristittyjen suvaitsevasta asenteesta muita uskontoja ja niiden oikeuksia kohtaan. Mielenkiintoinen kysymys on, eikö Komulainen tuomitse väkivallan

käyttöä muista syistä kuin uskonsa puolesta. Komulainen toteaa myös tuomitsevansa muslimien väkivallankäytön, ei väkivallan käyttöä yleisesti. Hän esittää syy-seuraussuhteen, jossa muslimeja pilkkaava satiirinen pilakuva johtaisi automaattisesti verenvuodatukseen. Ainutlaatuisen identiteetin illuusiassa yhteisön identiteetti nähdään helposti luonnollisena ja tällainen identiteetti näyttää usein syrjäyttävän mahdollisuuden ottaa huomioon vastapuolen muut, vähemmän vihamieliset piirteet (Sen 2009, 25–26). Nostan seuraavaksi esille aineistoni esimerkkisitaatteja, joissa luodaan retorisin keinoin ”pahan muslimin” kuvaa hyökkääjistä.

Sitaatti 1.

Kuitenkin vasta islamiin kajoaminen parodian keinoin on tehnyt touhusta hengenvaarallista.

HS 8.1.2016 *Satiirin räävitön puolustaja*

Sitaatissa 1. muiden uskontojen ja kulttuurien oletetaan sietävän parodiaa, vaikka sen avulla pilkattaisiinkin jotain heille arvokasta tai pyhää. Kuitenkin Euroopankin historiasta on löydettävissä monia onnistuneitakin yrityksiä rajoittaa sananvapautta. Sananvapauden mallimaana ratsastava Ranska on muun muassa kieltänyt Charlie Hebdo -lehden edeltäjän HaraKirin toiminnan Ranskassa. Parodiaa siis siedetään, mutta vain tiettyyn rajaan asti. Mielikuva täysin rajattomasta sananvapaudesta Euroopassa on utopiaa. Valta määritellä vapauden rajoituksia on enemmistöllä. Sitaatissa 1. käytetty tosiasiapuhe saa moniulotteiset asiat näyttämään yksinkertasilta. Koska iskun tekijä oli muslimi, voimme vetää tästä johtopäätöksen, että parodian tekeminen muista uskonnoista on mahdollista, mutta islamista hengenvaarallista. Sitaatissa 1. retorisisina keinoina on siis käytetty tosiasiapuhetta sekä esimerkistä yleistämistä.

Sitaatissa 1. islamin annetaan ymmärtää olevan luonnostaan muita uskontoja väkivaltaisempi. Tällaisella retoriikalla yksinkertaistetaan oleellinen kysymys muotoon, jossa ollaan kiinnostuneita siitä, onko jokin uskonto rauhaa rakastava vai sotaisa uskonto. Tämä ei kuitenkaan muun muassa Senin mukaan ole olennainen kysymys, vaan olennaista on se, miten yksilö, oli hän sitten kristitty tai muslimi, yhdistää uskonnollisen vakaumuksensa muihin henkilökohtaisen identiteetin osasiin ja muihin käytäntöihin ja arvoihin. Ihmisen uskonnollisen tai kulttuurisen kytköksen tulkinta kaikenkattavaksi identiteetiksi on monipuolisia kokonaisuuksia yksinkertaistava ja ongelmallinen tulkinta. Muslimeilla on muiden ihmisten tapaan monenlaisia pyrkimyksiä, eikä kaikkia heidän tavoitteitaan tai arvojaan voida sijoittaa islamilaisuuden ainutlaatuisen identiteetin alle.

Kantaaottavimmat kommentit artikkeleissa tulevat haastateltavilta. Radikaalimpien asioiden asettaminen haastateltavien suuhun on argumentoinnin liittoutumisasteen säätelyä, eli media tai

toimittaja ei sano asiaa itse, vaan se laitetaan toisen henkilön, tässä tapauksessa haastateltavan suuhun. Näin ollen toimittajan oma rooli on ainoastaan argumentin välittäjänä. Jokaisen virkkeen ja sanan takana on kuitenkin valintoja, ja myös haastateltavien ja heidän kommenttinsa valitseminen on osa journalistista työtä.

Sitaatti 2.

”En haluaisi leimata, mutta siellä oli viestejä pääosin musliminuorilta tyyliin ’Charlien turpa tukittu’ tai ’Charlie kerjäksi tätä’”.

Opiskelija Nadia Duault, HS 8.1.2015 *Ranska jahtasi tappajia läpi yön*

Liittoutumisasteen säätelyn lisäksi sitaatissa 2. on käytetty retorisenä keinona oletettuun vastaargumenttiin vastaamista. Tällaisessa argumentoinnissa oma argumentti pyritään jo etukäteen suojaamaan odotetulta vastaväitteeltä. Tällöin viedään toiselta osapuolelta mahdollisuus käyttää kyseistä argumenttia. Vastustaja voidaan riisua aseista esimerkiksi sanomalla ”En missään tapauksessa vastusta tasa-arvoa, mutta...”. Sitaatin sanoja vetää aloituksellaan *En haluaisi leimata, mutta...* vastapuolelta mahdollisuuden kommentoida, että kyseisen argumentin sisältö on nimenomaan tietyn ihmisryhmän leimaamista.

Samanlaisia kommentteja löytyy aineistostani muun muassa perussuomalaisten Jussi Halla-aholta, joka toteaa tekijöiden maailmankuvan olevan kieroutunut, mutta samaan henkäykseen hän esittää epäilyksen siitä, onko tämä kieroutunut maailmankuva todella vain heidän omansa (HS 10.1.2015 *Maahanmuuttajista tehtiin terroristeja*). Retorisena vahvisteena epäilylleen hän listaa lähes kymmenen Euroopassa tapahtunutta terrori-iskua. Listaamista käytetään tehokeinona esimerkistä vedettäviin yleistyksiin. Yhden iskun voisi selittää sattumaksi, mutta listaamalla Halla-aho pyrkii todistamaan, että esimerkkien määrään vedoten voidaan tehdä jo yleistyksiä tietystä ihmisryhmästä.

Sitaatti 3.

Jos Pew-tutkimuslaitoksen arviot muslimien määrän kasvusta Euroopassa pitävät paikkaansa, saattaa pahan kierre hoitamattomana vain pahentua.

HS 10.1.2015 *Maahanmuuttajista tehtiin terroristeja*

Sitaatissa 3. pahan kierteellä tarkoitetaan kierrettä, jossa yhdenkin muslimin tekemä terrori-isku vahvistaa oikeistopopulistien kannatusta, joka taas lisää muslimien tunnetta marginaaliin kuulumisesta länsimaisissa yhteiskunnissa, joka taas saattaa johtaa uusiin terrori-iskuihin. Jälleen kerran artikkelin pääviesti on se, ettei iskusta tulisi syyttää kaikkia muslimeja. Retorisella tasolla

syntyy kuitenkin ajatusketjuja, joissa syyllisenä terroriin ja myös oikeistoryhmien nousuun nähdään nimenomaan muslimien määrän kasvu Euroopassa. Ensin sitaatissa vedotaan asiantuntijaan, eli Pew-tutkimuslaitoksen tekemään tutkimukseen muslimien määrän kasvusta Euroopassa. Samassa virkkeessä muslimien määrän kasvu Euroopassa nähdään nimenomaan pahan kierteen kiihtymisen syynä. Lähtökohtana pahan kierteele nähdään siis muslimien määrän kasvu Euroopassa. Tällaisen kirjoituksen yhteiskunnallista vaikutusvaltaa ei voi väheksyä. Vaikka kokonaisuudessaan toimittaja pyrkii nimenomaan tuomaan esille sen, etteivät terroristit edusta muslimeja, tällaisista retorisista nostoista voi tulkita arvoasetelman, jonka mukaan länsimaissa nousevat ongelmat, eli terrorismin määrän ja äärioikeiston ja rasististen liikkeiden nousu johtuu loppupeleissä muslimien määrän kasvusta. Tällainen ajattelu sysää vastuun ei-toivotuista kehityskuluista kaikille Eurooppaan tulleille muslimille, joka taas toimii yksinkertaistettuna argumenttina esimerkiksi maahanmuuttoa vastustavien tahojen argumentaatiossa.

Kuten aikaisemmin totesin, yhtäkään identiteeteistä ei voida pitää henkilön ainoana identiteettinä tai ainutkertaisena jäsenyysskategorianaan. Henkilö voidaan kuitenkin tietoisesti valita edustamaan tiettyä identiteettiryhmää. Esimerkiksi samaa henkilöä voidaan haastatella taloussivujen uutisiin yrityksen toimitusjohtajana, jolloin hän edustaa kyseistä yritystä ja seuraavana päivänä hiekkalaatikolla äitinä, jolloin hän edustaa vanhempia ja heihin liittyvää kategorisointia. Hyökkääjien kategorisointi muslimiksi ja uskonnon iso rooli mediassa ihmisten kategorisoinnina on valinta. Yksikään identiteetti ei kykene liittämään kaikkia erilaisia identiteettejä yhdeksi kaikenkattavaksi identiteetiksi. Uskonnollinen tai kulttuurinen identiteetti on siis vain yksi identiteetti, johon eri yksilöt voivat joko samaistua tai vaihtoehtoisesti kokea oman identiteettinsä olevan ristiriidasta ryhmästä luodun representaation kanssa. (Hall 1999, 28.) Olivat tietyn kulttuurin jäsenet siis minkä tahansa luokan, sukupuolen tai rodun näkökulmasta miten erilaisia tahansa, kulttuuri pyrkii yhdistämään heidät yhteen kulttuuriseen identiteettiin (Hall 1999, 52).

Sitaatti 4.

Islamistit osoittivat Ranskassa, että he eivät kykene elämään demokratiassa, vaan näkevät väkivallan ja kuoleman ratkaisuna.

HS 10.1.2015 *Maahanmuuttajista tehtiin terroristeja*

Sitaatissa 4. iskun tekijät esitetään islamisteina, ei muslimeina, mutta lukijan vastuulle jää tieto islamistin ja muslimin tai islaminuskaisen välille. Esimerkkisitaatissa asetetaan demokratia vastakkain väkivallan ja kuoleman kanssa. Tämä vastakkainasettelu edustaa median harjoittamaa dikotomiaa, jossa asiat esitetään toistensa vastakohtina useimmiten niin, että toinen osapuoli

edustaa hyvää ja toinen paha. Nämä vastakohtaparit esitetään toisilleen luonnollisina vastakohtina, saman janan eri päinä. Väkivalta ja kuolema eivät kuitenkaan ole demokratian vastakohta, eivätkä nämä kolme asiaa ole toisiaan poissulkevia. Tämäntyypisillä todellisuutta rakentavalla retoriikalla luodaan nimenomaan kuvaa hyvän ja pahan välisestä taistelusta.

5.1.2. Hyvät muslimit ja islamin uudelleenmäärittely

Kutsun toista muslimeja ja islamia käsittelevää diskurssia hyvien muslimien diskurssiksi. Tässä diskurssissa HS pyrkii todistamaan suurimman osan muslimeista olevan rauhaarakastavia ja ”hyviä”. Tätä näkökulmaa voi kutsua HS:n linjaksi tai yleiseksi näkemykseksi. Monet erilaiset valinnat luovat kuvaa siitä, että HS ei halua luoda vastakkainasettelua eri ihmisryhmien välille: muslimit pääsevät ääneen HS:n artikkeleissa ja HS ottaa myös itse vahvasti kantaa sen puolesta, ettei ihmisiä pitäisi leimata etnisen taustan tai uskonnon vuoksi. Tämän diskurssin ensimmäinen osa eli *hyvät muslimit* kuvaa nimenomaan tavallisten muslimien pääsyä esiin mediassa. Tällä tavoin HS luo aineistossani muslimeista kuvaa täysin tavallista arkea elävinä ranskalaisina: he ovat yhtä kauhuissaan iskusta kuin ketkä tahansa muutkin ja haluavat jatkaa rauhallista elämäänsä kuten ennenkin.

Islamin uudelleenmäärittely taas kuvaa sitä, miten HS aineistossani määrittelee islaminuskoa ikään kuin vastaiskuna negatiivisille stereotyyppioille. Ihmisten uskontoon pohjaava luokittelu tekee länsimaiden reaktioista globaaliin terrorismiin usein kömpelöitä. Haastamalla ”islamistisen terrorin” länsimaisen politiikan älyllinen voima keskittyy hyvin suurelta osin islamin määrittelyyn. Huomion kohdistaminen pelkkiin uskonnollisiin luokitteluihin ei ainoastaan sivuuta muita tärkeitä tekijöitä, vaan se myös liioittelee uskonnollisten auktoriteettien sananvaltaa. (Sen 2009, 35).

Uudelleenmäärittelyyn liittyy siis oletus, jonka mukaan uskonnolla itsessään on esimerkiksi rauhaa rakastavia tai sotaisia piirteitä. Yksittäisen ihmisen teot yritetään siis selittää hänen identiteettinsä yhdellä tekijällä, eli uskonnolla.

Ensimmäisenä tässä diskurssissa nostan esille sen, miten muslimien asema iskun kommentoijina eroaa muiden haastateltavien asemasta. Muslimit päätyivät HS:n sivuille kommentoimaan iskua yleensä juuri uskontonsa edustajina. Muslimien esittäminen yhtenäisenä ryhmänä ja iskun tekijöiden uskon nouseminen vallitsevaksi kategoriaksi asettaa muut muslimit asemaan, jossa heidän odotetaan iskun tuomitsemisen lisäksi kommentoivan iskua uskontonsa edustajina. HS haastattelee Ranskassa niin kutsuttuina tavallisina kansalaisina huomattavan määrän juuri muslimeita. Yksittäisten ja tavallisten ihmisten asema mediajulkisuuteen määräytyy Charlie Hebdo

-uutisoinnissa heidän kansallisuutensa (ranskalaiset tai muslimienemmistöisten maiden kansalaiset tai päättäjät), asuinpaikkansa (pariisilaiset) tai uskontonsa (islam) kautta. HS:n haastattelevat ihmiset valikoituivat siis haastateltaviksi ensisijaisesti uskonnollisen tai etnisen alkuperänsä määräävän identiteetin mukaan. Tällä tavoin media valitsee haastateltavilleen heitä määrittelevän identiteetin ja kategorian, jonka perusteella heitä haastatellaan. Muslimimaiden, muslimioppineiden ja tavallisten muslimien mielipiteet iskusta päätyivät useaan artikkeliin ja usein jopa otsikkoon Charlie Hebdo -uutisoinnissa.

Sitaatti 5.

Myös useat muslimioppineet tuomitsivat teon.

HS 8.1.2015, *Ranska jahtasi tappajia koko yön*

Sitaatti 6.

HS:n Pariisissa tapaamat muslimit toivovat, että ampujat saadaan kiinni – ja pelkäävät islam-vihan leviämistä.

HS 9.1.2015, pääuutissivu

Sitaatti 7.

Muslimimaat tuomitsivat hyökkäyksen

HS 9.1.2015, otsikko

Sitaatit 5–7. luovat kuvaa, jossa muiden ryhmien tuomitseva suhtautuminen iskuun nähdään itsestään selvänä asiana, mutta iskun ja väkivallan tuomitsevat muslimit ovat uutisarvoinen ja jopa otsikkoon päätyvä asia. Kuuluessaan samaan kuvitteelliseen uskonnolliseen yhteisöön iskun tekijöiden kanssa muut muslimit asetetaan asemaan, jossa heidän odotetaan pahoittelevan iskua, tuomitsemaan sen sekä määrittelevän ja puolustavan uskontoaan. Tällaisessa esimerkissä on mielenkiintoista pohtia uutisointia kantaväestöön kuuluvien henkilöiden tekemistä väkivaltateoista. Suomessa valtaväestöön kuuluvien tekijöiden iskuja ovat olleet esimerkiksi kouluampumiset, Hyvinkään vuonna 2012 ja Imatralla marraskuussa 2016 tapahtuneet ammuskelut. Tekijän kuuluessa valtaväestöön kansallisuuden, etnisyyden ja uskontonsa puolesta kukaan ei joudu ottamaan vastuuta iskuista omaan kansalliseen tai uskonnolliseen identiteettiinsä. Teko ja sen tekijä mielletään automaattisesti yksittäistapaukseksi, ei edustamansa ryhmän, esimerkiksi suomalaisten tai kristittyjen, edustajaksi. Kansainvälistä mediahuomiota saaneet, länsimaissa tapahtuneet iskut, joissa tekijänä on ollut valtaväestön edustaja, esimerkiksi Anders Breivikin tekemä isku Norjassa vuonna 2011, ei nostattanut otsikoita, joissa erityisesti todettaisiin kristittyjen maiden tuomitsevan

iskun. Tällaiset toimintatavat kuvaavat yhteiskunnalliseen keskusteluun syvälle juurtuneita ajattelutapoja. Alkuperäisväestöstä tavalla tai toisella poikkeava yksilö, kuten ulkomaalainen tai eri uskontoa edustava henkilö, houkuttelee helpommin yleistyksiin kuin alkuperäisväestön edustaja omassa ympäristössään (Perelman 1996, 111).

Toinen aineistosta noussut huomio tähän diskurssiin on median tarve määrittellä islaminusko. Senin mukaan länsimaita leimaa kiihkeä ”maltillisen muslimin” havittelu, jossa sekoitetaan haitallisesti poliittisten mielipiteiden ja käytöksen maltillisuus uskonnolliseen maltillisuuteen. Ihminen voi olla uskossaan luja ja silti kannattaa maltillista ja suvaitsevaa politiikkaa (Sen 2009, 39). Median jaottelu hyviin ja pahoihin muslimeihin on osoitus median työskentelyä helpottavien ja osittain sitä vaativienkin yksinkertaistuksien käytöstä. Kaikkien uskontojen piirissä on sekä väkivaltaan sortuvia että rauhaa rakastavia yksilöitä. Sen sijaan, että teemme jaotteluja ja pyrimme vastaamaan siihen kysymykseen, millainen on oikea muslimi, kristitty tai tietyn kansallisuuden tai kulttuurin edustaja, meidän tulisi hyväksyä, ettei ihmisen yksi ominaisuus ratkaise kaikkia hänen valintojaan. Moninaisuuden ja valinnan mahdollisuuden kieltäminen identiteettiä koskevissa asioissa aiheuttaa kapeita ja vääristyneitä näkemyksiä yksilöistä ja heidän toiminnastaan (Sen 2009, 93). Huomionarvoisaa on myös muslimien kokemus siitä, että heidän mediajulkisuuteensa kuuluu jatkuvasti vastata perusteettomiin oletuksiin tai negatiivisiin yleistyksiin etnisestä tai uskonnollisesta taustastaan. Näiden näkemyksien yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja seurauksia käsittelen tarkemmin analyysini tuloksissa.

Toinen mielenkiintoinen kysymys muslimeista oman uskontonsa puolustajina on se, ketkä pääsevät antamaan äänensä muslimeille? Samalla tavoin kuin terroristin islamia kannattavan huudahduksen tulkitseminen islamin määrittelyksi antaa määrittelyvallan terroristille, mediahuomion antaminen yksilöille ryhmän nimissä vaikuttaa siihen, millaisena tämän ryhmän näemme. HS:n artikkeleissa on annettu ääni myös tavallisille muslimeille, mutta koska uutisoinnissa korostetaan uskonnollista näkökulmaa, ääneen pääsevät usein uskonnolliset johtajat. HS kysyi esimerkiksi eri uskontokuntien johtajien mielipidettä sananvapauteen (*Sananvapautta on käytettävä vastuullisesti* HS 9.1.2015) ja muslimioppineiden kerrottiin tuomitsevan iskun (*Muslimimaat tuomitsivat hyökkäyksen* HS 8.1.2015). Julkisuudessa uskonnollisilla johtajilla on siis mahdollisuus määrittellä massojen kantoja asiaan kuin asiaan, huolimatta siitä, ettei saman uskonnon edustajilla voi olettaa olevan yhtenäistä näkökulmaa tai mielipidettä sen enempää kuin muillakaan suurilla ihmisryhmillä, joita yhdistää yksi tekijä, esimerkiksi sukupuoli tai kansallisuus. Tehdessämme yleistyksiä tietyistä ryhmistä, meidän täytyy myös hyväksyä yksilöt, joiden käytös poikkeaa ryhmän jäsenten yleisestä käytöksestä. Monimutkaisen todellisuuden jäsentäminen ja selittäminen on mahdollista vain

ottamalla huomioon poikkeukset, jotka esitetään toissijaisina kokonaisuuteen nähden. (Perelman 1996, 113.)

Ihmisen uskonnollinen suuntautuminen ei merkitse kaiken kattavaa ja muut identiteetit poissulkevaa identiteettiä, eikä uskonto pyyhi pois muslimien vastuuta heidän omista valinnoistaan elämän muilla osa-alueilla. Yhden muslimin on mahdollista omaksua hyökkäävä näkemys toisen ollessa äärimmäisen suvaitseva ilman, että kumpikaan olisi enemmän tai vähemmän muslimi pelkästään tästä syystä. Vastaamalla väitteeseen islamin väkivaltaisuudesta HS sortuu omilla määrittelyillään rakentamaan yhtenäistä kuvaa ja stereotypiaa valtavasta ihmisryhmästä, jonka yksi ainut yhdistävä tekijä on uskonto. Kuvauksissaan islamista ja muslimeista HS käytti retorisia keinoja vastakohtapareja, yksittäistapauksesta tai esimerkiksi yleistämistä, tosiasiapuhetta, liittoutumisasteen säätelyä, oletettuun vasta-argumenttiin vastaamista ja listaamista.

5.2. Suvaitseva, monimuotoinen ja avoin länsi

Huntingtonin teorian kannattajat pitävät suvaitsevuutta länsimaisen sivilisaation aikaansaannoksena. Senin mukaan taas suvaitsevaisuus ja vapaus ovat Euroopan historian tärkeimpien saavutusten joukossa, mutta ajatus siitä, että ne olisivat jonkin ainutlaatuisen historiallisen prosessin aikaansaannos on kaukaa haettu. Suvaitsevaisuutta ja suvaitsevaisuuden puolestapuhujia löytyy muistakin kulttuureista. (Sen 2009, 75.) Toinen länsimaiseen kulttuuriin vahvasti kuuluva piirre Huntingtonin mukaan on taipumus demokratiaan. Näkemys demokratian sopimattomuudesta muihin kuin läntisiin kulttuureihin on saanut lisäpontta länsimaiden epäonnistuneista yrityksistä perustaa demokraattista hallintorakennetta muihin maihin. Demokratia liitetään automaattisesti osaksi läntistä ajattelua, josta se voidaan tai ei voida siirtää sellaisenaan muualle. Tämä ajattelu pitää sisällään ajatuksen siitä, että demokratia on yksinoikeudella lännessä syntynyt ja länteen kuuluva hallintomalli. Antiikin Kreikassa alunperin kehittyneet demokraattiset vaikutteet liikkuvat Kreikasta myös muualle, ja esimerkiksi Iranissa oli vuosisatojen ajan vaaleilla valittu valtuusto ja eduskunta. Julkisen keskustelun tradition voi erilaisissa muodoissa löytää kaikkialta maailmasta, joten jo ajatus demokratian erityisestä suhteesta nimenomaan läntiseen kulttuuriin on ristiriitainen. (Sen 2009, 77–78.)

Kirjoittaessaan islamista ja muslimeista HS tuottaa tietynlaista positiota myös itselleen ja edustamalleen kulttuurille. Toisen määrittely tehdään usein vertailun kautta, jolloin samalla määritellään myös omaa kulttuuria. Länsi nähdään HS:n kirjoituksissa normina, johon muita verrataan ja lisäksi länsi nähdään ”hyvien muslimien”, monimuotoisuuden ja erilaisuuden

hyväksyjänä ja suvaitijana. Länsimainen elämä on eräänlainen normi tai valtavirtakulttuuri, jota vasten toisten kulttuurien erilaisuus ja toiseus rakentuu. Tämä on jo itsessään hierarkkinen näkemys, jossa lähtökohtana on lännen hyväksyntä muita kulttuureja kohtaan. Tällainen retoriikka nostaa läntisen kulttuurin muiden yläpuolelle ja luo positiivista kuvaa hyväksyvistä ja avoimesta kulttuurista, jonka taakse koko hierarkkista asetelmaa pyritään häivyttämään. Meidän kulttuurimme on vertailun lähtökohta, annettu normi. Se tarjoaa ne perusteet, joiden avulla maailma asetetaan järjestykseen. Me samaistumme ”hyvään yhteiskuntaan”. (Esim. Lehtonen 2009, 11.)

HS:n uutisoinnissa läntistä kulttuuria kuvataan kahden eri diskurssin kautta: yhtenäisen lännen historian, kulttuurin ja arvojen diskurssin ja sananvapauden diskurssin. Nostin sananvapauden omaksi diskurssikseen, vaikka se voisi olla osa myös läntisen kulttuurin arvojen diskurssia. Sananvapaus nousi aineiston aiheesta johtuen esille erityisen vahvasti. Koko aineistosta, eli 56 artikkelista sananvapaus oli pääteemana 16 artikkelissa. Sananvapauden nouseminen vahvasti Charlie Hebdo -keskustelun aiheeksi kertoo mielestäni siitä, miten medially on valtaa määritellä iskun tekijöiden lisäksi myös sen kohteita. Vertailukohtana voi esittää tässäkin tapauksessa WTC-iskut, joiden esitettiin myös olevan isku nimenomaan läntisiä arvoja ja kulttuuria vastaan. WTC-iskujen uutisoinnissa näiden arvojen tarkemmat määritelmät, kuten kapitalismi tai läntinen talousjärjestelmä, eivät kuitenkaan nousseet samalla tavalla julkisen keskustelun kohteiksi kuin sananvapaus omassa aineistossani. Sananvapaus on myös mielenkiintoinen retorisen tarkastelun kohteena, koska sananvapaudesta puhuminen on itsessään jo pelkkää retoriikkaa termin määritelmän ja sisällön jäädessä aineistossa hyvin hatarasti käsittelyiksi.

5.2.1. Yhtenäinen ja rauhaa rakastava länsi

Ensimmäinen huomio iskun kohteena nähdyn Ranskan, laajemmin Euroopan ja ”lännen” kuvailuun liittyen on niiden esittäminen hyvin yhtenäisinä. Ranska ja ranskalaisuus nähdään yhdenlaisena ja yhtenäisenä toimijana. Eurooppalaisuudesta nostetaan esiin Euroopan maita yhdistäviä tekijöitä ja yhteistä historiaa. Länneistä tehdyissä kuvauksissa on siis samantyyppisiä ongelmia yleistyksien kanssa kuin islamin kuvauksessa. Erona eri kulttuurien kuvaamiseen on, että positiiviset kuvaukset voidaan tehdä suuremmin ja selkeämmin kuin kulttuurin leimaaminen sotaisaksi tai väkivaltaiseksi. Sen sijaan, että ajattelemme kansallisia tai kulttuurisia ryhmiä yhtenäisinä, meidän tulisi tarkastella niitä perustavina diskursiivisina keinoina. Kansallisia ja kulttuurisia ryhmiä kuvaa sama ongelma kuin lacanilaisen psykoanalyysin kuvaamassa ”kokonaisessa” minässä: identiteettejä kuvataan edelleen yhtenäisiksi (Hall 1999, 54).

Konsensuksen vahvistamiseksi aineistossa käytetään paljon me-retoriikkaa, jolla annetaan ymmärtää, että väitteen esittäjä ei seiso väitteen takana yksin, vaan hän esiintyy laajemman joukon edustajana. Puhe ”meistä” luo kuvan yhtenäisestä joukosta, joiden intressi ovat yhteneviä. (Jokinen 1999, 139.)

Sitaatti 8.

Olemme osa Euroopan historiaa ja Euroopan nykyisyyttä, emme ulkopuolisia.

Eija-Liisa Ahtila, HS 9.1.2015 *Puheen on jatkuttava*

Sitaatti 9.

Hyökkäys oli suunnattu perimmäisiä arvojamme vastaan.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Sitaatti 10.

”Verenvuodatuksella ja vihalla on pitkät perinteet Euroopassa, mutta niin on myös monimuotoisuudella, empatialla ja avoimen yhteiskunnan rakentamisella. Mielipiteiden, aatesuuntien ja parhaiden perustelujen keskinäinen kilpailu on vienyt eurooppalaisia yhteiskuntia eteenpäin, niiden yhteentörmäys taaksepäin.”

HS 9.1.2015 *Ääriajattelu talttuu vain tietoisella työllä*

Me-retoriikkaa on käytetty kaikissa kolmessa edellä esiin nostetussa sitaatissa. Sitaatit 8. ja 9. ovat sävyiltään varsin neutraaleja, eivätkä ne kiinnitä lukijan huomiota. Osittain juuri siksi halusin nostaa ne esille. Me-retoriikkaa käytetään vahvistamaan kuvaa eurooppalaisesta tai länsimaisesta identiteetistä verrattuna muihin ryhmiin kuin huomaamattaan.

Otan näistä kolmesta sitaatista viimeisen esimerkin tarkempaan tarkasteluun sen retorisen monipuolisuuden vuoksi. Sitaatin 10. argumentoinnissa on käytetty lisäksi retorisenä keinona oletettuun vasta-argumenttiin vastaamista. Argumentissa todetaan, että Euroopallakin on oma synkkä menneisyytensä, mutta kaikista haasteista huolimatta Eurooppa on kehittynyt monimuotoiseksi, empaattiseksi ja avoimeksi yhteiskunnaksi. Euroopan verisen historian nostaminen esille argumentoinnin alussa vie kuvitellulta vasta-argumentoijalta mahdollisuuden nostaa tätä argumenttia itse esille. Asian mainitseminen ja eteenpäin siirtyminen jättää mielikuvan, ettei veristä historiaa yritetä peitellä tai salailla, mutta tärkeämmäksi nostetaan kuitenkin Euroopan nykyinen, kehityksen lopputuotteena saatu luonne. Eurooppalaisia yhteiskuntia yhdistää siis se, että

valistuksen mukanaan tuomien aatteiden myötä yhteiskunnissa erilaiset aatteet ovat päässeet kamppailemaan asemastaan, ja parhaat perustelut ovat johtaneet yhteiskunnat tähän pisteeseen, jossa ne nyt ovat. Useimmat modernit kansakunnat koostuvat keskenään yhteen sopimattomista kulttuureista, jotka on yhtenäistetty pitkien väkivaltaisten valloitusten prosesseissa, eli toisin sanoen kulttuuristen erojen väkivaltaisen tukahduttamisen kautta. Valloitukset ovat merkinneet valloitetujen osapuolten kulttuurien, tapojen ja kielen alistamista ja pyrkimystä yhteiseen kulttuuriseen hegemoniaan. Näiden modernien yhteiskuntien alkuperään liittyvät väkivaltaisuudet on ensin unohdettava, jotta voidaan alkaa rakentaa yhtenäistä ja homogeenista identiteettiä. (Hall 1999, 53.) Euroopan veriseen historiaan viittaaminen voidaan nähdä tällaisena ”unohduksena” eli asiana, jonka kaikki osapuolet ovat jättäneet taakseen ja jonka jäljiltä rakennetaan yhteistä eurooppalaista ja läntistä identiteettiä.

Sitaatissa 10. käytetään myös metaforia. Eurooppalaisen kulttuurin kehittymistä kuvataan mielipiteiden ja parhaiden perustelujen *keskinäisellä kilpailulla*, kun taas niiden yhteentörmäyksen kuvataan *vievän yhteiskuntaa taaksepäin*. Kilpailun metafora luo mielikuvankuvan reilusta pelistä, jossa yhteisiin pelisääntöihin sitoutuneista kilpailijoista paras voittaa. Tällaisella retoriikalla luodaan voittajien versiota historiasta, ja alistettujen kulttuurien tai kansojen tarina Euroopan historiasta saattaa kuulostaa hyvin erilaiselta. Kilpailu-metaforaa käytetään tämän esimerkkisitaatin lisäksi muissakin aineistoni artikkeleissa. Esimerkiksi artikkelissa *Ääriajattelu talttuu vain tietoisella työllä* (HS 9.1.2015) todetaan, että reilun pelin periaatteeseen sitoutunut yhteiskunta voi vaatia yhteisiin pelisääntöihin sitoutumista kaikilta pelin osapuolilta. Reilu peli ja yhteiset pelisäännöt tarkoittavat siis selkeästi eurooppalaisten luomia sääntöjä tähän peliin. Virkkeen ensimmäinen ongelma on se, pitävätkö kaikki samaan kulttuuripiiriin kuuluvat yksilöt peliä ja sen sääntöjä reiluna, vai edustavatko pelisäännöt kulttuurien sisäisiäkin valta-asetelmiä. Aineistossa oletetaan kulttuuripiirien olevan yhtä mieltä pelin ja pelisääntöjen reiluudesta, vaikka yhteiskunnat eivät ole yhtenäisiä, vaan jatkuvasti muuttuvia. Charlie Hebdo -lehden tyyliä kritisoivat myös monet ranskalaiset ja eurooppalaiset, eikä ole siis olemassa mitään konsensusta siitä, riittääkö medialle vain lainopillisten rajoitusten kunnioittaminen ottamatta huomioon esimerkiksi moraalisia pohdintoja ja vapauden mukanaan tuomaa vastuuta.

Toinen sitaatissa 10. käytetty metafora kuvaa yhteiskuntien siirtymistä eteenpäin tai taaksepäin. Yhteiskunnat ovat jatkuvassa muutoksessa, ja muutosta voidaan kuvata positiivisena ja haluttuun suuntaan vievänä lineaarisena kehityskulkuna tai vaihtoehtoisesti ei-toivottuun suuntaan eli taaksepäin vetävänä voimana. Muutoksen positiivisuuden tai negatiivisuuden määrittely on

kuitenkin subjektiivista ja historiassa tämän saavat yleensä määritellä hegemoniseen asemaan päässeet ja historian voittajat.

Sitaatti 11.

Eurooppa on pysynyt niin pitkään rauhan tiellä siksi, ettemme tuomitse muita enempää kuin itseämme.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Sitaatti 12.

Journalismin pitää viitoittaa tulevaisuus niiden arvojen pohjalta, joiden puolesta niin moni taisteli ja kuoli ennen modernin Euroopan syntyä.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Sitaatti 13.

Nyt hyökkäys vain tapahtui maassa, joka monikulttuurisen identiteettinsä haasteista huolimatta on sitoutunut uskomaan erilaisuuteen – vapauteen, veljeyteen ja tasa-arvoon.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Yllä esiin nostamissani sitaateissa korostetaan Euroopan suvaitsevaisuutta: me emme tuomitse muita sen enempää kuin itseämme ja haasteista huolimatta olemme sitoutuneet erilaisuuteen. Näissäkin retorisenä keinona käytetään me-puhetta. Sitaatissa 13. käytetään myös retorisenä keinona oletettuun vasta-argumenttiin vastaamista. Monikulttuurisuuden haasteet myönnetään, mutta samaan virkkeeseen todetaan Ranskan olevan niistä huolimatta sitoutunut uskomaan erilaisuuteen. Tällaisten argumenttien pohjaa voi pohtia eri valossa esimerkiksi vuonna 2016 Ranskassa käydyn burkini-uimapukua koskevan keskustelun valossa. Erilaisuus sallitaan ja hyväksytään niin kauan kun valtakulttuuri saa määrittää sille rajat. Sitaatissa Ranskan valtio on sitoutunut uskomaan erilaisuuteen, joka tiivistyy Ranskan tasavallan tunnuslauseeseen. Tunnukslauseen historia pohjaa Ranskan suureen vallankumoukseen ja sieltä nousseisiin arvoihin, joiden nähdään nykyään olevan nimenomaan läntisen ja eurooppalaisen kulttuurin ydinarvoja. Erityisen mielenkiintoisen sävyn sitaatin sanavalinnat saavat jos tuntee tunnuslauseen alkuperäisen muodon: vapaus, veljeys, tasa-arvo tai kuolema. Euroopan määrittely monikulttuuriseksi ei tee siitä myöskään mitenkään uniikkia, sillä mikään kulttuuri ei ole syntynyt eristyksissä muista kulttuureista, joten kaikki kulttuurit ovat tässä mielessä monikulttuurisia. (Lehtonen ym. 2003, 7.)

Sitaatti 14.

Mikään uskonnollinen, taloudellinen, poliittinen tai muu oppi, joka ajaa yksisilmäistä käsitystä eurooppalaisuudesta, ei saa kansalaisia puolelleen – ei varsinkaan, jos oppia ajetaan väkivalloin.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa rajoittaa lehdistön vapautta*

Sitaatti 15.

Kyky satiiriseen nauruun ja itseironiaan on evolutiivinen juonne meissä: sen avulla selviydymme myös sensuureista, terrorista ja totalitarismeista.

Kirjailija Anja Snellman, HS 9.1.2015 *Puheen on jatkuttava*

Sitaatissa 14. ja 15. luodaan jälleen kuvaa yhtenäisestä ja suvaitsevaisesta Euroopasta, joka jonkinlaisen *evolutiivisen kehityksen* kautta on oppinut selviämään sensuurista, terrorista ja totalitarismista. Koko Euroopalle tai eurooppalaisille yhteisistä juonteista puhuminen on vahvaa retoriikkaa, jolla halutaan luoda kuvaa yhtenäisestä ryhmästä. Tällainenkaan virke ei herätä lukijassa välttämättä epäilyjä, mutta tarkemmat kysymykset sen esittäjälle saattaisivat todistaa koko virkkeen olevan ongelmallinen. Euroopan mailla ja eurooppalaisilla on hyvin erilaisia näkemyksiä historiasta ja sen tapahtumista sekä tämän päivän tapahtumista ja niiden oikeudellisuudesta. Sitaatissa 14. käytetään myös kvasiillogista argumenttia sanomalla, ettei *mikään* oppi, joka ajaa yksisilmäistä käsitystä Euroopasta, saa kansalaisia puolelleen. Ääri-ilmauksien, tässä tapauksissa ei mikään, käyttö on erityisen vaikuttavaa retoriikkaa, sillä niiden avulla maksimoidaan tai minimoidaan kuvauksen kohteen valittuja piirteitä (Perelman 1996, 81).

Globalisaatioprosessin kritisoijat näkevät globalisaation usein läntisen imperialismin uutena muotona. Myös aineistostani löytyy esimerkkejä, jotka viittaavat selkeään läntisen kulttuurin arvostukseen muiden kulttuurien yläpuolelle:

Sitaatti 16.

Toivottavasti tragediasta seuraa sanan- ja ilmaisunvapauden uusi kukoistuskausi niin lännessä kuin idässä. Länsimaisten demokraattisten ydinarvojen valistuskausi eri kulttuureista tuleville.

Anja Snellman, HS 9.1.2015 *Puheen on jatkuttava*

Sitaatissa 16. ei toivota pelkästään demokraattisten, vaan nimenomaan länsimaisten demokraattisten ydinarvojen valistusta eri kulttuureista tuleville. Sitaatissa liitetään demokratia yksinomaan läntiseen kulttuuriin kuuluvaksi, jonka perustelin jo tämän luvun alussa ongelmalliseksi

yleistykseksi julkisen keskustelun tradition ollessa eri muodoissa löydettävissä ympäri maailman. Sitaatissa kannatetaan myös avoimesti jopa imperialistista näkemystä läntisten ydinarvojen valistuskaudessa eri kulttuureissa.

Esille nostamieni esimerkkisitaattien lisäksi aineistossa käytettiin usein muun muassa metaforaa eurooppalaisesta yhteiskunnasta terveenä yhteiskuntana (esim. HS 8.1.2015 *Päätoimittajat: Hyökkäys ei muuta toimitusten linjaa*, HS pääkirjoitus 9.1.2015 *Ääriajattelu talttuu vain tietoisella työllä*). Kielitoimiston sanakirjan mukaan adjektiivia ”terve” käytetään elävistä olennoista, jotka ovat rakenteeltaan ja toiminnoiltaan normaaleja, hyvässä kunnossa ja jotka eivät ole sairaita tai viallisia. Terveen synonyymeja voivat olla esimerkiksi terveellinen, luonnollinen, normaali, turmeltumaton, järkevä vakaa ja oikea. Länsimaiden kuvaaminen terveenä yhteiskuntina viittaa metaforana siis elävään olentoon, jonka vastakohtana ovat ei-terveet, eli epänormaali, sairas tai viallinen. Vaikka muita yhteiskuntia ei tekstissä kuvattaisikaan sairaiksi tai epänormaaleiksi, metaforan voima piilee juuri sen herättämässä konnotaatioissa. Käyttämällä tietyistä yhteiskunnista määritelmää terve, tulee samalla puhetavalla hyväksyneeksi käsityksen siitä, että jotkut yhteiskunnat ovat terveempiä ja jotkut sairaampia kuin toiset.

Yllä esiin nostetuissa sitaateissa näkyy, että HS:n yleisönä ovat suomalaiset ja laajemmin ajateltuna suomalaiset osana Eurooppaa. Mitä yhtenäisempi yleisö on, sitä helpompi puhujan on sitä lähestyä. Tämä tarkoittaa, että mitä laajempi yleisö on, sitä hankalampi on pitää huolta siitä, etteivät erilaiset argumentit sodi toisiaan vastaan, eivätkä esisopimukset vieraannuta niihin kriittisesti suhtautuvaa yleisöä jo ennen argumentoinnin alkamista. (Kuusisto 1996.) Aineistossani tietyt esisopimukset, kuten käsitys siitä, että sananvapauden puolesta tulee taistella, nähdään itsestään selvinä. Niitä ei kyseenalaisteta ja ne nähdään olevan ikään kuin muiden mielipiteiden yläpuolella. Eurooppalaiset arvot nähdään historian ja kehityksen lopputuotteena, johon muidenkin kulttuurien pitäisi pyrkiä.

5.2.2. Absoluuttisen sananvapauden utopia

Sananvapaus on omassa tutkimuksessani suuressa roolissa kahdesta syystä. Ensinnäkin sananvapauskeskustelu on tutkimusaineistostani nouseva teema. Sananvapaus on oleellinen osa Charlie Hebdo -iskun jälkeistä mediakeskustelua ja siksi se myös erottaa tutkimukseni muista samantyyppisistä tutkimuksista. Sekä retoriikkaa että median luomia vastakkainasetteluja on tutkittu paljon. Sananvapauden nouseminen näin suureksi osaksi julkista keskustelua toi tutkimukseeni mielenkiintoista lisämateriaalia siitä, miten tiettyyn kulttuuriin itsestään selväksi

katsottu arvo kuvataan julkisessa keskustelussa. Sananvapaus nostettiin mediassa iskun kohteena edustamaan länsimaista kulttuuria ja länsimaisia arvoja. Sananvapautta ei määritellä mediassa, vaan se nähdään yleisesti hyväksyttävänä arvona. Kuten aikaisemmin jo totesin, tällaiset universaaleiksi oletetut arvot ovat yleisen hyväksynnän kohteina niin kauan kun niitä ei pyritä määrittelemään. Liberalismin objektiivinen kielenkäyttö johtaa siihen, että sekä oikeudellisilla sananvapauskäsitteillä kuin journalistiikan eettisillä säännöillä operoivat harhautuvat uskomaan olevansa tekemisissä arvojen kanssa tosiasiaväittämien sijaan. (Kortteinen 1996, 46.)

Toiseksi sananvapauden nouseminen yhdeksi tärkeimmistä puheenaiheista Charlie Hebdo -iskussa on jo itsessään valinta. Sananvapaus oli aineistoni artikkeleista pääteemana yhteensä 16 artikkelissa. Yksi selitys tälle on median kaksoisrooli iskussa sekä sen kohteena että iskun raportoijana. Isku kohdistui mediaan ja toimittajiin, jotka ovat vastuussa myös iskun kertomisesta suuremmalle yleisölle. Mitä lähemmäs ikävät tapahtumat osuvat, sitä tärkeämmiltä ne tuntuvat. Sananvapauden nousemisen näin suureen rooliin aiheen uutisoinnissa voi siis mielestäni nähdä luontevana, sillä isku osui toimittajia lähemmäs kuin aikaisemmat, muihin kohteisiin suunnatut, terrori-iskut. Iskun nostattamaa sananvapauskeskustelua tutkittaessa on kuitenkin hyvä muistaa, ettei Charlie Hebdo ole tavallinen sanomalehti, jonka toimintaa ohjaavat tavoitteet objektiivisesta tiedonvälityksestä, demokratian tukemisesta ja vallanpitäjien vahtimisesta. Charlie Hebdo on satiirinen lehti, jota sen tekijätkin ovat kuvailleet ilkeäksi. Tämä erottaa iskun esimerkiksi aiemmin mainitsemastani Jyllands-Posten -lehden kohusta vuonna 2005, sillä tanskalainen lehti on tavallinen seitsemänä päivänä viikossa ilmestyvä ja uutisiin keskittyvä sanomalehti. Lehden erityisestä luonteesta huolimatta iskun jälkeen Charlie Hebdo nostettiin kuvaamaan koko länsimaista mediaa ja mediakulttuuria muun muassa näin:

Sitaatti 17.

Iskun kohteena oli uskonnollisten aiheiden pilkastaan tunnettu lehti, mikä takaa suuren julkisuuden ja antaa koko ammattikunnalle kehotuksen sulkea suunsa.

HS 9.1.2015 *Ääriajattelu talttuu vain tietoisella työllä*

Esimerkissä on nostettu Charlie Hebdoon tehty isku koskemaan koko toimittajien ja median ammattikuntaa, ottamatta huomioon sitä, ettei Charlie Hebdoa edusta perinteistä mediaa. Vaikka Charlie Hebdon maine uskonnollisesta pilkastaan tunnettuna lehtenä kirjoitetaan auki, saman virkkeen lopputulos on kuitenkin se, että iskulla haluttiin antaa kehoitus koko toimittajien ammattikunnalle. Retorisena keinona esimerkissä käytetään siis ennakko- tai esimerkkitapauksen

yleistämistä laajempaan mittakaavaan. Tällaisella retoriikalla esimerkkitapausta kieltäydytään pitämästä ainutkertaisena ja erottamattomasti kyseiseen yhteyteen sidottuna, vaan päinvastoin sitä käytetään yleistäen. (Perelman 1996, 121).

HS ottaa artikkeleissaan selkeästi kantaa sananvapauden puolesta puhujana. Sananvapauden ykkösmaan johtavana sanomalehtenä tämä rooli on helppo ymmärtää, mutta se ei jätä tilaa muiden mahdollisten vaihtoehtojen pohtimiselle. Sananvapautta ei varsinaisesti määritellä, eikä siihen liittyvää vastuuta pohdita. Sananvapauden esittäminen itsestään selvänä ja positiivisena läntisen maailman piirteenä kertoo median roolista iskussa. Sananvapauden kannattaminen nähdään HS:n uutisoinnissa yhtä automaattisena asiana kuin väkivallan tuomitseminen. Nämä kaksi sekoittuvat uutisoinnissa ja saavat muut vaihtoehdot näyttämään mahdottomilta, vaikka iskujen tuomitseminen ja sananvapauden kannatus eivät ole saman janan eri päitä. Faktojen puhuminen omasta puolestaan on yksi vaikutusvaltaisimmista retoriikan keinoista, sillä siinä asiat saadaan näyttämään puhujista tai tulkinnoista riippumattomilta tosiasioilta. Tosiasiapuheessa toimijan rooli ja vastuu asioiden kulusta syrjäytyy. Tällaisen vaihtoehdottomuuspuheen merkittävä seuraus on, että se tekee moraalisten kannanottojen pohtimisen turhaksi tai jopa naurettavaksi. Moraalisilla pohdinnoilla on tilaa vain silloin, kun olemassa on vaihtoehtoja, joista valintoja voi tehdä. (Jokinen 1999, 140–141.)

Sitaatti 18.

Verisessä terrorihyökkäyksessä Charlie Hebdon toimitukseen Pariisissa keskiviikkona oli kuitenkin kyse hyökkäyksestä nimenomaan sananvapautta vastaan...

HS pääkirjoitus 8.1.2015

Sitaatin 18. nostin tutkimukseeni, sillä se kiteyttää hyvin, miten sananvapaus nousi koko aineistossani automaattiseksi puheenaiheeksi ja iskun kohteeksi. Aikaisemmin tässä kappaleessa esitin, miten ongelmallista on nähdä Charlie Hebdo koko länsimaisen lehdistön edustajana ja nimenomaan sananvapaus, länsimaisena arvona, iskun kohteena. Siitä huolimatta nimenomaan sananvapauskeskustelu erottaa Charlie Hebdo -iskun uutisoinnin muista terrori-iskujen uutisoinnista. Sananvapaus nousee monessa virkkeessä symbolin asemassa kuvaamaan koko läntistä kulttuuria ja sen arvomaailmaa. Symbolin ja symboloidun asian voi nähdä kuuluvan samaan kokonaisuuteen. Tällaisen osallisuussuhteen johdosta symboliin kohdistuva teko koskettaa välittömästi myös symboloitua. (Perelman 1996, 115.)

Sitaatti 19.

Verisen hyökkäyksen jälkeen Euroopan yhtenäisenä tehtävänä on puolustaa sananvapautta.

HS pääkirjoitus 8.1.2016

Sitaatti 20.

Surressamme toivon, että kaikki eurooppalaiset tajuaisivat, kuinka hauraksi vapautemme ovat käyneet.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Sitaateissa 19. ja 20. retorisenä keinona käytetään me-puhetta ja tosiasiapuhetta. Eurooppa nähdään yhtenäisenä toimijana, jonka yksimielisenä tavoitteena on sananvapauden puolustaminen. Ongelmallista tällaisessa puheessa on yksilöiden tahtojen näennäinen yhdistäminen eurooppalaisuuden alle. Lisäksi tällaisilla virkkeillä tehdään oletus, että maat ja kulttuurit Euroopassa jakavat yhteisiä arvoja, joihin sananvapaus kuuluu. Sananvapaus nähdään siis lähtökohtapremissinä. Lähtökohtapremissit ovat laajasti kannatetut yhteiset sopimukset kuten 'vapauden puolesta kannattaa taistella' ja 'pyrkimys oikeudenmukaisuuteen on hyvä asia' (Jokinen 1999, 46).

Sitaatti 21.

Charlie Hebdo on tunnettu kaikenlaisen ääriajattelun pilkkaamisesta.

HS 8.1.2015 *Ranska jahtasi tappajia koko yön*

Sitaatti 22.

Satiirisen ranskalaislehden Charlie Hebdon pilkan kohteita ovat viime viikkoina olleet Pohjois-Korean johtaja Kim Jong-un, Jeesuksen syntymätarina ja terroristijärjestö Isisin johtaja Abu Bakr al-Bagdadi. Se on lehden pitkässä historiassa aika tavanomainen aihevalikoima.

HS pääkirjoitus 8.1.2015

Sitaateissa 21. ja 22. retorisenä keinona käytetään oletettuun vasta-argumenttiin vastaamista. Sitaatti 22. on pääkirjoitussivun artikkelin aloitus. Aloituksella halutaan tehdä selväksi, että Charlie Hebdoissa sananvapautta on käytetty pilkkaamistarkoituksessa muslimien lisäksi myös muihin uskontoihin ja myös uskonnoista irrallaan oleviin toimijoihin. Esimerkinomainen aloitus vastaa kuviteltuun väitteeseen siitä, että Charlie Hebdon silmätikkuna ovat erityisesti islam ja muslimit.

Artikkelissa nostetaan oletettu vastaväite esille heti seuraavassa kappaleessa, jossa todetaan uskontovastaisuuden olevan Charlie Hebdon aihevalikoimassa tavanomaista, ja viime vuosina se tarkoittanut toistuvasti profeetta Mohammedia esittävien pilapiirrosten julkaisua. Sitaatti 22. on kuitenkin vienyt pohjan tältä faktalta, sillä siitä huolimatta, että Charlie Hebdo on viime vuosina pilkannut toistuvasti nimenomaan islaminuskoa, pilkan kohteeksi ovat joutuneet muutkin tahot.

Sitaatti 23.

Taiteen rikkumaton oikeus pilkata, sorkkia tai satirisoida uskontoa, taloutta, politiikkaa, armeijaa, valtiota tai seksuaalisuutta on yhteiskunnallisen sallivuuden ja demokratian tilan toimiva mittari.

HS 9.1.2015 *Kun saatana puetaan jumalan kaapuun*

Sitaatissa 23. todetaan pilkkaamisen, sorkkimisen ja satiirin olevan yhteiskunnan sallivuuden ja demokratian tilan toimiva mittari. Tässä yhteydessä unohdetaan jälleen, että Ranskan valtio kielsi Charlie Hebdon edeltäjä HaraKirin toiminnan Ranskassa. Pilkkaaminen, sorkkiminen ja satiiri ovat siis sallittuja tietyissä, valtakulttuurin määrittämässä rajoissa. HaraKirin kohdalla pilkka meni liian pitkälle kun sen kohteena olivat sekä onnettomuudessa kuolleet Ranskan kansalaiset että vastikään kuollut presidentti Jacques Chirac. Sitaatissa vallitseva kulttuuri pidetään itsestään selvänä ja ikään kuin ylhäältäpäin annettuna: taiteen oikeus pilkata, yhteiskunnallinen sallivuus ja toimiva demokratia esitetään tosiasiapuheena, joiden olemassaoloa ja oikeudenmukaisuutta ei kyseenalaisteta.

Sananvapaus-diskurssissa käytetään myös paljon metaforia. Monet aineistoni metaforat kumpuavat joko urheilusta (muun muassa kilpailu, reilu peli) tai sodasta. Metaforat eivät kumpua tyhjästä, joten jo niiden alkuperän pohtiminen vaikuttaa siihen, millainen vaikutus niiden retorisella käytöllä on ja millaisia assosiaatioita ne lukijassa herättävät. Sananvapaudesta puhuttaessa HS käyttää muun muassa metaforaa yhteisrintamasta ja puolustamisesta:

Sitaatti 24.

Helsingin Sanomien vastaava päätoimittaja Kaius Niemi pitää tärkeänä sitä, että tiedotusvälineet ovat yhteisrintamassa puolustamassa sananvapautta

HS 8.1.2015 *Hyökkäys ei muuta toimitusten linjaa*

Edellä esiteltyjen metaforien argumentatiivinen voima piilee siinä, että ne luovat tehokkaasti, ilman monopolivista argumentaatiota, tiettyjä konnotaatioita. Esimerkkeiksi nostamani metaforat ovat niin

perustavanlaatuisesti kielenkäyttöömme juurtuneita, ettei niitä sanomalehteä lukiessa edes miellä metaforiksi. Tällaiset arkipäiväiset metaforat voivat olla vielä vieikkaampia kuin näkyvämmät metaforat juuri niiden piilevän luonteensa vuoksi. (Esim. Jokinen 1999, 150, Perelman 1996, 137.)

Sananvapaus, lehdistönvapaus ja ilmaisunvapaus nähdään HS:n artikkeleissa absoluuttisesti positiivisena asiana. Tämän sananvapauteen liittyvän myytin ydinajatus on, että lehdistö ja media automaattisesti ajaisivat ihmisoikeuksien ja vapauden toteutumista (Esim. Nordenstreng 2013, 47). Totesin jo aiemmin, että sananvapauden kannattaminen ja iskujen tuomitseminen sekoittuvat HS:n artikkeleissa keskenään. Tämä näkyy erityisesti siinä, että sananvapautta ja siihen liittyvää vastuuta pohtivia artikkeleja löytyy aineistostani vähän. Vastuu iskusta on pelkästään sen tekijöillä, ja terrori-iskun uhrien kunnioittamiseksi on ymmärrettävää, ettei mediassa pohdittu heidän rooliaan terrori-iskun tekijöiden provosoijina. Haasteeksi nousee siis jälleen kerran terrori-iskun tuomitseminen ja sananvapauskeskustelu, jotka eivät ole saman janan eri päitä. Vastuu iskusta ja sen seurauksista on pelkästään sen tekijöillä, ei heitä provosoineilla taiteilijoilla ja toimittajilla, mutta ei myöskään muilla muslimeilla. Sananvapauden ja vastuun rajoista vastuu taas on sananvapauden käyttäjillä ja sen rajojen asettajilla, eli tässä tapauksessa toimittajilla ja pilapiirtäjillä.

Vielä vähemmän aineistossani on iskun taustojen pohdintaa. Kuvataiteilija Riiko Sakkinen toivoo, että ranskalaiset ymmärtävät hallituksensa olevan tapahtuneesta vastuussa omalta osaltaan imperialistisen sotapolitiikan kautta (HS 9.1.2015 *Suomalaistaiteilijat Ranskan iskusta: Emme vaikene*). Tällaista pohdintaa ei HS:n artikkeleista kuitenkaan muuten löydy. Yksi selitys saattaa olla aineistoni sijoittuminen heti iskun jälkeisille päiville ja aikaisemmin mainitsemalleni iskun uhrien kunnioitukselle. Vastuu iskusta on yksinomaan sen tekijällä ja tämä halutaan tehdä hyvin selväksi. Ranskan ulkopolitiikan ja esimerkiksi maahanmuuttajien kotouttamisen pohtiminen vaikuttaisi siltä, että vastuu iskusta liennytettäisiin sen tekijältä ja isku saataisiin näyttämään jollain tapaa uhrin syyllä. Tällainen yhteiskunnallinen keskustelu on kuitenkin tarpeen vastaavien iskujen ennaltaehkäisyä vuoksi. Oma arvioni on, että yksi syy tällaisen keskustelun niukkuudelle on aineistoni ajallinen sijoittuminen välittömästi iskujen läheisyyteen. Rakentavan pohdinnan sekä ongelmien mahdollisten alkusyiden pohdinta on siis mahdollisesti jätetty myöhemmälle, mutta tähän en oman tutkimusaineistoni puitteissa voi ottaa kantaa.

Sitaatti 25.

Charlie Hebdo on peloton, tyyni ja järkkymätön media, jonka poliittinen satiiri on terävää ja yhteiskunnallinen kommentointi pureutuu syvälle pinnan alle.

HS 10.1.2015 *Väkivalta ei saa horjuttaa lehdistön vapautta*

Charlie Hebdoa kuvataan positiivisilla adjektiiveilla: peloton, tyyni ja järkkymätön. Lehti ei kuitenkaan kerää yksipuolista kannatusta Ranskassa tai muualla Euroopassa, vaan sitä kritisoidaan usein nimenomaan ilkeäksi, rasistiseksi ja seksistiseksi. Sitaatti 25. on osoitus siitä, miten valtaväestönkin kritisoima lehti nousee iskun jälkeen eurooppalaisen kulttuurin ja suvaitsevaisuuden esikuvaksi. Eurooppalainen lehti, joka normaalioloissa ei saa valtakulttuurin kyseenalaistamatonta hyväksyntää osakseen, nousee muslimikulttuurin ja eurooppalaisen kulttuurin vastakkainasettelutilanteessa edustamaan *pelotonta, tyynä ja järkkymätöntä mediaa*. Läntisen kulttuurin diskurssissa retorisisina keinoina käytettiin siis me-retoriikkaa, oletettuun vastaargumenttiin vastaamista, metaforia ja tosiasiapuhetta.

5.3. Vastakkainasettelut

Lähtökohdat vastakkainasettelulle luodaan eri osapuolien määrittelyllä ja liittämällä tiettyjä piirteitä tiettyihin ryhmiin. Vastakkainasettelujen lähtökohtia olen siis esitellyt analyysini aiemmissa kappaleissa, joissa nostin esiin, millaista kuvaa HS luo eri kulttuuriryhmistä ja millaisin retorisin keinoin. Tässä kappaleessa olen kiinnostunut nimenomaan selkeän vastakkainasettelun luomisesta. Ketkä ovat vastakkainasettelun osapuolet ja millaisin sanavalinnoin ja millaisen retoriikan avulla mielikuvaa vastakkainasettelusta luodaan?

Vastakkainasettelun päädiskurssiksi aineistostani nousi nimenomaan kulttuurien välille rakennettu vastakkainasettelu. Selkeimmin vastakkainasettelua rakennettiin retoriikan avulla kristinuskon tai läntisen kulttuurin ja islamilaisen kulttuurin välillä, mutta toinen kulttuurien vastakkainasettelu aineistostani löytyi islamin ja juutalaisuuden välillä. Tällaiset kulttuurien väliset vastakkainasettelut uusintavat selkeästi Huntingtonin teoriaa yhtenäisistä kulttuureista ja niiden vääjäämättömästä yhteentörmäyksestä. Retoriikan tasolla vastakkainasettelua korostettiin jo edellisistä aineiston analysointiluvuista tutuin keinoin, eli esimerkeistä yleistämällä, metaforilla, me-puheella. Aineistosta löytyi myös kulttuurien vastakkainasettelun lisäksi toisenlaista vastakkainasettelua:

kulttuurien sisäisten ryhmien vastakkainasettelua, joka sekkin kumpuaa Huntingtonin uudemmissa teoksista.¹²

Yleisellä tasolla HS:n uutisointi iskusta on ennemminkin kulttuurien välistä yhteistyötä ja ymmärrystä korostavaa kuin vastakkainasetteluja luovaa. Kuten muissakin analyysini alaluvuissa, tarkastelen tekstiä sekä kokonaisuutena että yksittäisten virkkeiden retorisella tasolla. Artikkelikokonaisuuksien tasolla vastakkainasetteluun pyrkiviä valintoja löytyy esimerkiksi artikkelista *Ranska jahtasi tappajia koko yön* (HS 8.1.2015). Uutisen kyljestä löytyy faktalaatikko otsikolla *Ääri-islamilaisten iskut ja niiden yritykset Euroopassa*. Sanavalinnat ja rajausta korostavat kuvaa Euroopasta yhtäläisenä toimijana ja tässä tapauksessa ääri-islamilaisten iskujen kohteena. Faktalaatikko on myös ristiriidassa artikkelin tekstin kanssa, sillä leipätekstissä Ulkopoliittisen instituutin terroritutkija Teemu Sinkkonen toteaa, että ääri-islamilaisten Isisin iskut ovat rajoittuneet lähinnä Lähi-itään ja terrori-iskujen määrä Euroopassa on ollut laskussa viime vuosina.¹³ Voi myös pohtia, millä perusteella suomalainen sanomalehti on valinnut iskujen listauksen kohteeksi Euroopan, vaikka Suomessa ja monessa muussa Euroopan maassa ei ole tapahtunut ainuttakaan ääri-islamistien iskua. Tällaisilla valinnoilla halutaan nähdä Suomi osana iskujen potentiaalista kohdetta, samana ryhmänä iskun kokeneiden valtioiden kanssa.

Esimerkin avulla tapahtuvassa argumentoinnissa esitettyä asia kieltäydytään pitämästä ainutkertaisena ja erottamattomasti siihen yhteyteen sidottuna, jossa kuvattu tapahtuma on toteutunut. Helsingin Sanomien Charlie Hebdo -kirjoituksista löytyi useita esimerkkejä, joissa erityistapauksesta tehdään ennakkotapaus, johon päättely nojataan.

Sitaatti 26.

Pariisin tapahtumat seurauksineen osoittavat, että Euroopassa on runsaasti voimia, jotka ovat valmiita raakaan väkivaltaan oman maailmankatsomuksensa nimissä.

HS pääkirjoitus 9.1.2015

Perelmanin (1996, 121) mukaan esimerkin avulla tapahtuvassa argumentoinnissa esitetty asia kieltäydytään näkemästä ainutkertaisena ja kontekstiin sidottuna tapahtumana. Esimerkissä Pariisin isku nähdä todisteena siitä, että Euroopassa on tahoja, jotka ovat valmiita käyttämään voimakeinoja

¹² Esim. Huntington (2004) *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*

¹³ Tilanne on tosin tästä muuttunut vuoden 2015 ja 2016 Ranskassa ja Belgiassa tapahtuneiden terrori-iskujen vuoksi.

oman maailmankatsomuksensa nimissä. Kyseisessä sitaatissa nimenomaan Pariisin tapahtumat nostetaan tästä esimerkiksi, eli epäsuorasti sitaatissa viitataan nimenomaan ääri-islamistien tekemään iskuun. Tässä vaiheessa olisi jälleen mielenkiintoista tutkia, miten valtaväestöön kuuluvien väkivaltaisista tekoja käsitellään mediassa. Esimerkiksi Suomessa kotiväkivaltaa käsittelevissä artikkeleissa ei syyllisinä nähdä ikinä kaikkia suomalaisia. Yhden naisen kotonaan kokema väkivalta ei ole osoitus suomalaisesta kulttuurista tai siitä, että Suomessa on *useita tahoja*, jotka syystä tai toisesta ovat valmiita käyttämään fyysistä väkivaltaa läheisiään kohtaan. Yksittäinen terrori-isku taas on osoitus siitä, että Euroopassa on runsaasti voimia, jotka ovat valmiita raakaan väkivaltaan.

Lisäksi yllä olevassa esimerkissä on voimakkaita sanavalintoja. Voima-sanaa käytetään metaforana toimijalle ja se luo virkkeeseen aivan erilaisen tunnelman kuin esimerkiksi sanojen *taho*, *yksilö* tai *ryhmä* käyttäminen. Voima voi tarkoittaa fyysistä tai henkistä voimaa, poliittisessa tai taloudellisessa mielessä valtaa tai jonkun asian intensiteettiä tai tehoa. Voima ei ole aktiivinen ja itsenäinen toimija, vaan mahdollisesti tämän toimijan yksi piirre, joka on nostettu tekstissä kuvaamaan koko toimijaa.

Sitaatti 27.

Vapaus on terroristin vihollinen

HS pääkirjoitus 8.1.2015

Sitaatti 28.

Kyyristely terrorin edessä on väliaikaista. Sananvapaus voittaa aina.

HS 8.1.2015 Risto Uimonen, *Päätoimittajat: Hyökkäys ei muuta toimitusten linjaa*

Sitaateissa 27. ja 28. vastakkain ovat terrorismi ja vapaus tai tarkemmin sananvapaus. Vaikka esimerkkitilanteissa ei mainita mitään maata, maanosaa tai kulttuuria, konteksti tekee selväksi, mitä vapaus ja terrori edustavat. Valtakulttuuriin kuuluvan henkilön väkivaltainen teko ei tee hänestä terroristia, mutta vieraan kulttuurin edustajan väkivaltainen teko on automaattisesti terrorismia. Mielenkiintoista olisi myös tältä näkökulmalta terrorismi-sanon määrittelyn pohtiminen.

Nostin sitaatit 27. ja 28. esille selkeinä esimerkkeinä vastakkainasetteluista. Toisen vihollisena oleminen ja toisen voittaminen kuvaavat metaforilla nimenomaan vastakkainasettelua, jopa eräänlaista hyvän ja pahan välistä taistelua. Metaforien avulla asiat voidaan esittää

mustavalkoisesti: lopulta sananvapaus lopettaa kyyristelyn terrorin edessä ja voittaa.

Todellisuudessa sananvapaus tai terrori eivät itsessään tee mitään. Näissä esimerkkivirkkeissä tärkeää on konteksti, jossa ne esiintyvät. Laajemmassa kontekstissa keskustelu Charlie Hebdo -iskusta käsitteli vahvasti eri kulttuurien ja uskontojen mahdollisia eroja. Aineistoni artikkeleista vain neljässä uskonto oli selkeästi artikkelin pääteema, mutta uskonnot nousivat myös muissa artikkeleissa selkeästi esille. Sananvapautta, joka rinnastetaan automaattisesti osaksi läntistä kulttuuria, käsitteli yhteensä 16 artikkelia ja erilaisia ääri liikkeitä ja vastakkainasetteluja yhteensä 10 artikkelia ja Eurooppaa kolme artikkelia. Aineistoni artikkeleista suuren osan pääteemat edustavat siis jollain tavoin joko läntiseen tai islamilaiseen kulttuurin mielletäviä teemoja. Tähän kontekstiin asetettuna on mielestäni perusteltua sanoa, että sitaateissa 27. ja 28. vastakkainasettelua ei rakenneta pelkästään kontekstistaan irrallisten sananvapauden ja terrorismin välille, vaan Charlie Hebdo -iskun uutisoinnissa ne edustavat eri kulttuureja ja niiden välille luotua vastakkainasettelua.

Sitaatti 29.

Pariisin iskuista ainoa mahdollinen tulkinta ei olekaan, että kyse olisi kahden maailmankuvan sovittamattomasta yhteentörmäyksestä. Jos verityöt tulkitsee yksittäiseksi rikokseksi, johtopäätökset ovat toiset.

HS 9.1.2015 *Isku voi vahvistaa oikeistopopulisteja*

Sitaatti 29. edustaa tutkimuksessani HS:n pääasiallisesta linjasta poikkeavaa ja omaa tulkintaani tukevaa virkettä. Mikäli iskuja tarkastellaan yksittäisen rikoksen näkökulmasta, johtopäätökset ja niitä seuraavat keskustelut ovat toisenlaisia. Tähän pätee jälleen esimerkki valtaväestöön kuuluvan ihmisen tekemästä väkivaltarikoksesta. Syitä etsitään taloustilanteesta, mielenterveydestä, ihmissuhteista, mutta vain harvoin kulttuurisesta tai etnisestä taustasta. Kyseisen sitaatin kaltaisia virkkeitä ja pohdintoja HS:n uutisoinnista löytyi kuitenkin todella vähän.

Sitaatti 30.

”Siinä kohtaavat kaksi demokratiakäsitystä, länsimainen ja islamilainen, jotka eivät ole yhteen sovitettavissa” sanoo Julkisen sanan neuvoston puheenjohtaja Risto Uimonen.

HS 8.1.2015 *Päätoimittajat: Hyökkäys ei muuta toimitusten linjaa*

Sitaatissa 30. iskua ei käsitellä pelkästään terrori-iskuna, vaan nimenomaan iskuna länsimaista demokratiakäsitystä vastaan. Iskua käytetään esimerkin tavoin todisteena siitä, että ensinnäkin länsimainen ja islamilainen demokratiakäsitys ovat yhtenäisiä ja vakiintuneita ja toiseksi, nämä

vakiintuneet käsitykset demokratiasta eivät ole yhteen sovitettavissa. Tällainen väite esitetään faktana, jota ei tarvitse sen enempää perustella. Faktuaalinen kuvaus on yksi vakuuttavan retoriikan voimakkaimmista muodoista, jossa sanottu pyritään esittämään asian puhtaana kuvauksena, raporttina, joka kertoo kuinka asiat todella ovat. Sitaatin väitteen mukaan länsimainen ja islamilainen demokratiakäsitys eivät ole yhteen sovitettavissa, vaikka monissa maissa eri uskonnolliset vähemmistöt ovat onnistuneet yhdistämään eri kulttuurit omassa arjessaan. Faktan konstruoinnissa yritetään saada kuvaukset näyttämään kiistämättömiltä tosiasioilta, jolloin sosiaalisen todellisuuden konstruktiiivinen luonne hämärtyy ja vaihtoehtoiset todellisuuden jäsenystavat vaienevat. (Jokinen 1999, 129.)

Monissa esimerkeissä HS tiedostaa vastakkainasettelun olevan yksi yhteiskuntamme suurista haasteista, jota vastaan taistelemisen on meidän kaikkien etumme. Sitaatti 30. on esimerkki harvinaisen selkeästä ja suorasta väitteestä, jonka mukaan kaksi kulttuuria ja tässä tapauksessa niiden demokratiakäsitykset, eivät ole yhteen sovitettavissa. Tällaiset selkeät väitteet olivat aineistossani harvinaisia ja ne tulivat usein jonkun muun kuin toimittajan suusta.

HS:n artikkelissa (*Ranska jahtasi tappajia läpi yön* 8.1.2015) Ranskan presidentti François Hollande toteaa vapauden olevan aina barbaarisuutta vahvempaa. Sana 'barbaari' on sanakirjan mukaan peräisin antiikin Kreikasta, jossa sanalla kuvattiin ulkomaalaisten käsittämätöntä puhetta "barbar". Näin ollen barbaarisuuden voi käsittää kuvaamaan ulkomaalaisia, eri kieliryhmään kuuluvia ihmisiä. Esitin aiemmin sananvapautta käsittelevässä luvussa perusteluja sille, miksi sananvapaus on länsimaiseen kulttuuriperintöön, kristinuskoon ja valistukseen pohjaava arvo. Sananvapauden voi siis nähdä kuvaavan länsimaisten valtioiden jakamaa ja tuttua arvomaailmaa ja barbaarisuuden jotain tämän arvomaailman ulkopuolista "toista" maailmaa.

Toinen aineistosta nouseva vastakkainasettelu luodaan juutalaisten ja muslimien välille (erityisesti HS 11.1.2015 *Yhä useampi muuttaa Israeliin*). Charlie Hebdoon tehdyn iskun lisäksi samaan aikaan iskettiin pariisilaiseen kosher-ruokakauppaan. Artikkelin sanavalinnoilla juutalaisista rakennetaan kuvaa ranskalaisina ja heidät nähdään selkeämmin osana Ranskaa kuin ranskalaiset muslimit. Heti ensimmäisessä lauseessa todetaan, että Ranska saattaa *menettää* jälleen yhden juutalaisen Israeliin. Jonkin menettäminen tarkoittaa negatiivista kokemusta menettäjälle, eli tässä tapauksessa Ranskalle. Verrattuna yleisesti Eurooppaan muuttavista muslimeista käytettyihin sanavalintoihin, esim. pakolaistulva tai vyöry, sanalla *menettää* luodaan juutalaisista kuva osana Eurooppaa. Samassa artikkelissa Pariisissa asuva juutalainen toteaa näin:

Sitaatti 31.

”Kyse ei ole mistään uusnatsien antisemitismistä -- vaan Ranskan muslimiyhteisöön kuuluvien jäsenten hyökkäyksistä”, sanoo Falafel-ravintolan omistaja Jérôme Atlani, juutalainen hänkin.

HS 11.1.2015 *Yhä useampi muuttaa Israeliin*

Vastakkainasettelua luodaan siis toisin sanoen monikulttuurisen Ranskan ja muslimien välille. Uusnatsien antisemitismi nähdään vallitsevasta eli eurooppalaisesta kulttuurista poikkeavana. Uusnatsit eivät edusta valtaväestöä, vaan he ovat valtaväestöstä selkeästi poikkeava ja erillinen ryhmä. Sitaatissa 31. todetaan siis, ettei Charlie Hebdo -iskussa ollut kyse valtaväestöstä poikkeavasta ryhmästä vaan nimenomaan Ranskan muslimiyhteisöön kuuluvista jäsenistä. Toisin sanoen siis tavallisista ranskalaisista muslimeista. Tällaisten vertauskuvien tekeminen mediassa suosii joitakin tietolähteitä ja heidän tuottamaansa todellisuuden määritelmää. Tällaisella retoriikalla iskun esittäjät saadaan näyttämään heidän edustamansa ihmisryhmän edustajina.

Esimerkkitapauksesta yleistäminen, metaforat ja vahvasti kantaottavien mielipiteiden asettaminen haastateltavien suuhun olivat vastakkainasettelun diskurssissa yleisimmin käytetyimmät retoriset keinot. *Yhä useampi muuttaa Israeliin* -artikkelissa todetaan myös, että iskun kohteiden valinta kertoo nimenomaan iskun tavoitteista. Tavoitteena on saada eri ranskalaiset ryhmät, siis myös juutalaiset, vastakkain muslimien kanssa. Tämä toteamus esitetään aineistossa usein, ja samaan hengenvetoon todetaan, miten tärkeää on, ettei tähän terroristien tavoitteeseen alistuta. Haastatteluissa äänensä kuuluviin saaneet henkilöt ovat huolestuttavan usein kuitenkin nimenomaan vastakkainasettelujen puolestapuhujia.

5.3.1. Kulttuurien sisäinen vastakkainasettelu

Kulttuurien välisen vastakkainasettelun lisäksi HS:n uutisoinnissa kuvattiin myös muita vastakkainasetteluja, nimittäin kansakuntien sisäisestä jakautumisesta aiheutuneita vastakkainasetteluja. Kulttuurien sisäinen vastakkainasettelu syntyy nimenomaan hyvien ja pahojen muslimien ja vapaan ja suvaitsevan lännen ja lännessä nousevien ääriliikkeiden vastakkaisuuteen. Tämä diskurssissa näkyy Huntingtonin ajatusten ja teorian kehittyminen, jota olen esitellyt jo teoria-luvussani. Kulttuurien yhteentörmäysteoriassa kulttuurien sisäiset eroavuudet, toisin sanoen kulttuurien sisällä olevan erilaiset identiteetit, todetaan olemassa oleviksi vain hyvin pintapuolisesti.

Lähtökohtana on tiettyihin kulttuureihin luonnollisesti kuuluvat piirteet sekä näiden kulttuuri-identiteettien ensisijaisuus suhteessa muihin identiteetteihin. Huntingtonin kulttuurien yhteentörmäysteoria siis jättää huomiotta eri kulttuuripiirien sisäisen monimuotoisuuden. Huntingtonin uudemmissa teoksissa hän näkee kuitenkin uhkana myös kulttuurien monimuotoisuudesta kumpuavat haasteet.

Huntingtonin yhteentörmäysteoria on esitetty ensimmäisen kerran 1990-luvun puolivälissä. Kulttuuriset ryhmät ovat olleet silloin yhtä jakautuneita tai yhtenäisiä kuin nykyäänkin, mutta aineistostani noussut jaottelu lännen sisäisestä jaosta kulminoituu selkeästi uusiin poliittisiin liikkeisiin eri Euroopan maissa.

Sitaatti 32.

Euroopan islamisaatiosta varoittavat mielenosoittajat ovat saaneet vastaansa myös maahanmuuttajia tukevia suuria mielenosoituksia.

HS 9.1.2015, *Ole Charlie myös huomenna*

Sitaatti 33.

Siinä [vastakkainasettelussa] heillä [terroristeilla] on kentän toisella laidalla paljon kantaväestöön kuuluvia apureita, jotka mielellään hyödyntävät ääriryhmien tekoja ja kasvattavat kulttuurien välisiä jännitteitä.

HS pääkirjoitus 9.1.2015

Sitaatit 32. ja 33. ovat selkeät esimerkit vastakkainasetteluista. Virkkeissä kaksi eri osapuolta esitetään selvästi toisilleen vastakkaisina ja tätä mielikuvaa vahvistetaan muun muassa metaforilla. Kenttä-sana kumpuaa urheilusta. Kenttä on paikka, jossa kaksi eri joukkuetta kisaavat toisiaan vastaan. Sen lisäksi, että tässä esimerkissä luodaan jaottelu kahden keskenään taistelevan osapuolen välille, siinä luodaan myös kuvaa *meistä* jotka pelaavat *toisten* pussiin ruokkimalla ennakkoluuloja ja kulttuurien välisiä jännitteitä.

Maahanmuuttovastaisuus ja rasismi liitetään lähes jokaista Euroopan maata käsiteltäessä tietyn puolueen nousuun. Suomessa tämä puolue on vuonna 2015 hallitukseen noussut Perussuomalaiset ja Ranskassa oikeistolainen Front National. Vaikka maahanmuuttovastainen keskustelu profiloituu helpoiten näihin puolueisiin ja heidän kannattajiinsa, on liian helppoa nähdä rasismi tai maahanmuuttovastaisuus vain näiden ryhmien ongelmana. Siirtämällä yhteiskunnan sisäinen ”paha”

tiettyyn rajattuun ryhmään muu yhteiskunta ikään kuin välttelee ulkomaalaisvastaisuuden tai rasismien käsittelyä. (Keskinen ym. 2009, 9.) Aineistossani yhtenäisen ja suvaitsevan lännen kuvaa hajottaa uusien äärioikeistolaisten liikkeiden nousu. Nähdäkseni tässä nimenomaan siirretään yhteiskunnan sisäinen ”paha” koskemaan vain tiettyä, rajattua ryhmää. Aineistossani näin tehdään muun muassa paheksumalla Front National -puolueen röyhkeyttä iskun käyttämiseen oman poliittisen agendansa ajamiseksi. Tällaisella puhetavalla vahvistetaan käsitystä siitä, että esimerkiksi rasisistisesti ajattelevat yksilöt ja ryhmät ovat suvaitsevassa länessä vain poikkeus valtaväestöstä. Samalla hiljennetään yleinen keskustelu aiheesta ja polarisoidaan osapuolet esimerkiksi rasisteiksi ja suvaitsevaisuuden ja monimuotoisuuden kannattajiksi.

HS kritisoi uutisoinnissaan jaotteluja, joilla ääriliikkeet jakavat ihmiset meihin ja muihin. Tähän syyllistyi HS:n mukaan Front Nationalin lisäksi muun muassa Hollannissa vuonna 2002 salamurhattu oikeistopoliitikko Pim Fortuyn (HS 10.1.2015). Samaan syyllistytettiin Jyllands-Posten -kohun jälkeen sekä lisääntyneiden terrorihyökkäysten jälkimainingeissa ympäri Euroopan. HS analysoi itse median ja mediassa esiintyvien henkilöiden puheita iskujen yhteydessä toteamalla, että aina terrori-iskujen yhteydessä uskonoppineet ja poliitikot muistuttavat, ettei terroristeilla ole mitään tekemistä islamin kanssa. Tämä viesti on HS:n mukaan (10.1.2015 *Maahanmuuttajista tehtiin terroristeja*) totta, mutta se ei mene kaikille perille, ja monien on vaikeaa erottaa muslimeja ja terroristia toisistaan. Vastakkainasettelun luominen ulkoistetaan siis terroristeille ja Euroopassa nouseville ääriryhmille. Tämä tehdään selväsanaisesti esimerkiksi artikkelissa *He sylkivät vapauden kasvoille* (HS 11.1.2015), jossa todetaan Front National -puolueen puheenjohtaja Marine Le Penin taantuneen puheissaan samalle tasolle terroristien kanssa. Kulttuurien sisäistä vastakkainasettelua nähtiin Ranskassa käytännön tasollakin, kun Front Nationalin edustajia kiellettiin osallistumasta terrorismin vastaiselle marssille 11.1.2015.

Helsingin Sanomat lähtee vahvasti siitä näkemyksestä, että vastakkainasettelu on terroristien ja Euroopassa nousevien äärioikeistolaisten liikkeiden tavoitteena. HS:n mukaan (9.1.2015 *Ääriajattelu talttuu vain tietoisella työllä*) lähiajat näyttävät, miten terroristit onnistuvat pitkän aikavälin tavoitteessaan eli islamin ja eurooppalaisen yhteiskunnan vastakkainasettelun lisäämisessä. Jatkossa todetaan vielä, että ”heille” vastakkainasettelu on tavoite ja moniarvoisuus vihollinen. Aineistoni analyysi on mielekästä lopettaa tähän aineistostani kumpuavaan ristiriitaan. HS tiedostaa ja kritisoi tapaa, jolla ääriliikkeet tekevät vastakkainasetteluja eri kulttuurien välille. Lehden yleinen linja, monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden kannattaminen, tehdään hyvin selväksi. Samalla retoriikkaa tarkastelemalla löytyy kuitenkin sanavalintoja ja retorisia keinoja,

joilla vastakkainasettelua rakennetaan toimittajienkin toimesta. Racististen mielipiteiden nousun taustalla voidaan nähdä olevan maailman nopea muutos. Ihmiset pelkäävät tutun ja turvallisen maailman muuttumista vieraaksi ja erilaiseksi. Yksi vaihtoehto on, että tämä näkyy myös aineistoni pääviestien ja retoriikan välillä: mielipiteet ovat selvät, mutta epäluulot kumpuavat puhetavoista.

6. Analyysin yhteenveto ja pohdinta

Tutkimukseni on avannut itselleni sitä, kuinka monenlaisilla areenoilla kamppailua argumentaatiosta käydään. Erityisen mielenkiintoiseksi koin tämän lähestymistavan omaan aineistooni, sillä kyseessä oli ensinnäkin ajankohtainen ja tunteita herättävä aihe ja toiseksi, sanomalehtitekstit eivät ole perinteisin retoriikan tutkimukseen käytetty aineisto. Iskussa kuoli monia ihmisiä ja monet eurooppalaiset kokivat oman turvallisuuden tunteensa heikenneen. Lisäksi isku kohdistui mediaan itseensä, mikä toi sitä entistä lähemmäs juuri toimittajien omaa elämää. Retoriikkaa tutkitaan perinteisesti esimerkiksi poliittisista puheista, jossa toimijoilla on selkeät agendat, joita he retoriikallaan ajavat. Oman tutkimukseni tavoitteena on nimenomaan paljastaa tavallisen arkitekstin, sen jota monet suomalaiset lukevat aamukahvinsa äärellä, retorisuus. Haluan kuitenkin vielä muistuttaa, että oma tutkimukseni ei myöskään ole vapaa retorisesta rekonstruktioista, enkä siis voi itsekään paeta retoriikkaa ja retorisia keinoja tekstissäni.

Ensimmäisen kerran lukiessani aineistoni läpi en löytänyt tekstistä suuria vastakkainasetteluja tai selkeitä yleistäviä asenteita eri kulttuureja kohtaan. HS:n lukijana pidin tätä hyvänä ja positiivisena asiana, mutta tutkijana huolestuin tutkimusaiheeni ja tutkimusaineistoni yhteensopivuudesta. Nollatuloksenkin olisi kuitenkin ollut tutkimustulos, jota olisi voinut verrata ja pohtia muiden vastaavien tutkimuksien tuloksiin. Alkuoletuksiani leimasi siis varsin perinteinen käsitys retoriikasta. Yhdistin retoriikan lähinnä sellaiseen viestintään, jonka päämääränä on suostuttelu. Retoriikkaa käytetään kuitenkin myös informatiivisessa ja esittävässä viestinnässä. Retoriikan keskeisenä piirteenä on nähty sen tavoitteellisuus. Retoriikan avulla pyritään saavuttamaan jokin tietty päämäärä tai lopputulos. Retoriset keinot ovat käytössä kuitenkin myös silloin, kun toimijan toiminta on tahatonta ja saattaa aiheuttaa sellaisia seurauksia, joihin sillä ei ole pyritty. (Borchers 2006, 14–15).

Tekstiin syvemmälle sukeltaminen ja uusista näkökulmista aineistoon tarttuminen tekivät aineistosta antoisamman kuin aluksi uskalsin toivoa. Tärkein tutkimustulokseni nouseekin nimenomaan ristiriidasta, jossa retoriikka viestii eri asiaa kuin tekstikokonaisuus itsessään. Oma oletukseni on, että tämä ristiriita tekstin yleisen sävyn ja retoriikan välillä on luultavimmin tapahtunut toimittajan tai HS:n tiedostamatta. Retorisessa diskurssianalyysissä tutkijan tehtävänä ei ole kuitenkaan vastata siihen kysymykseen, onko retoristen keinojen käyttö tiedostettua vai tiedostamatonta (Jokinen 1999, 131). Tällaisiin kysymyksiin aineistoni avulla ei myöskään pystyisi

vastaamaan. Monet artikkelit sopisivat kokonaisuudessaan esimerkeiksi siitä, millaisia ristiriitoja sanotun asian ja retoriikan välillä voi löytyä. Vaikka kirjoittaja haluaisi selkeäsanaisesti kumota kaikki vastakkainasettelun ja eri ihmisryhmiä leimaavat johtopäätökset, hän saattaa samalla omilla retorisisilla valinnoillaan rakentaa näitä itse.

Täysin ongelmatonta lehtitekstin retoriikan analyysi ei ole. Tutkimuksen teon aikana pohdin, missä määrin yksittäisten virkkeiden tai sanavalintojen retoriikan tutkimus on relevanttia. Tekstiä on osa kokonaisuutta ja kontekstia: sana osa lausetta, lause osa laajempaa tekstikokonaisuutta. Oma lähtökohtani oli kuitenkin, että nimenomaan yksityiskohtien tutkiminen on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tärkeää, koska silloin pyritään tutkimaan sellaisia asioita, jotka eivät ole ilmiselviä lukijoille, vaan niiden merkitys ja niiden sisällään pitämät arvolataukset ja mielipiteet ovat piilotettuja ja siksi myös vaikeammin havaittavia ja kritisoitavia. Retorisen analyysin tulee kuitenkin tapahtua omassa kontekstissaan, koska jos argumentti irrotetaan toiseen kontekstiin, se menettää todellisen merkityksensä. Omassa tutkimuksessani päädyin laittamaan artikkelien otsikot sitaattien alle, jotta konteksti ja artikkelin aihe kävisivät mahdollisimman hyvin lukijoillekin selväksi. Siitä huolimatta tiedostan, että yksittäisten elementtien tunnistaminen ja tutkiminen voi antaa tekstistä erilaisen kuvan kuin jos sen lukisi läpi kokonaisuutena. On myös syytä muistuttaa tutkimuksen ja analyysin subjektiivisuudesta. Retoristen keinojen luokittelu, niiden etsiminen tekstistä ja myös niistä tehdyt johtopäätökset ovat vain yhden ihmisen valintoja. Kuten jo aikaisemmin totesin, tekstien tulkintaan vaikuttavat aina ihmisten ennakoasenteet ja taustatiedot.

Analyysin yhteenvedossa on syytä palauttaa tutkimuskysymykseni myös Perelmanin teorian kolmeen analyysitasoon. Aineistoni analyysi pohjautui vahvimmin Perelmanin ensimmäiseen analyysitasoon eli yksittäisiin argumentteihin ja argumentaatiotekniikoihin. Toinen ja kolmas analyysitaso, eli puhujan ja puhuteltavan suhde ja esisopimukset, näkyvät jo tutkimusasetelmassani ja tutkimuskysymyksissäni. Tutkin suomalaiselle yleisölle suunnattua suomalaista sanomalehteä. Suomalaisia voidaan siis pitää HS:n erityisyleisönä, jota rajaa universaaliyleisöstä esimerkiksi kieli. Globalisaation vaikutus mediaan näkyy erityisyleisöiden muutoksena kahdella tavalla. Ensimmäinen maahanmuuton myötä kansallisvaltioiden ihmiset ovat entistä heterogeenisempi joukko yksilöitä. Suomalaisuuden alle mahtuu monia erilaisia etnisyyksiä ja uskontoja. Toiseksi globalisaation myötä tieto liikkuu ajassa ja paikassa aikaisempaa nopeammin. Erityisyleisölle suunnattu teksti leviää nopeasti valtioiden rajojen ulkopuolelle. Vastaanottaja voi oman kulttuurinsa ja maailmankuvansa perusteella tulkita viestiä aivan eri tavoin kuin eri kulttuuripiirissä elävä kirjoittaja sen on tarkoittanut. (Väliverronen 19, 1998.)

Ensimmäisen tutkimuskysymykseni tavoitteena oli selvittää, millaiset teemat ylipäättään nousivat esille HS:n Charlie Hebdo -uutisoinnissa. Aloitin pääteemojen kartoituksen aineiston sisällönerittelyn kautta. Yksi artikkeli piti sisällään useita eri teemoja, mutta pyrin sisällönerittelyssä nostamaan artikkeliin valitun näkökulman sen pääteemaksi. Vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni: aineistoni selkeimmäksi teemaksi ja puheenaiheeksi nousi sananvapaus, toiseksi terrori-isku, kolmanneksi ääriliikkeet ja niiden vastakkainasettelu. Terrori-iskun nostaminen omaksi teemakseen poikkeaa muista teemoista, koska se ei varsinaisesti ole tietoisesti esiin nostettu teema, kuten sananvapaus tai ääriliikkeet. Terrori-isku-kategorian artikkelit ovat uutisia, joissa pyritään mahdollisimman neutraaliin sävyyn raportoimaan iskun tapahtumista. Omaa tutkimusaiheittani ja seuraavia tutkimuskysymyksiäni tukevat kaksi muuta iskun uutisoinnin pääteemaa, eli sananvapaus ja ääriliikkeet ja vastakkainasettelu. Kuten olen aikaisemmin tutkimuksessani jo todennut, näiden teemojen päätyminen uutisoinnin vallitseviksi teemoiksi on jo itsessään valinta.

Toinen ja kolmas tutkimuskysymys muodostivat tutkimukseni varsinaisen analyysin, jonka jaoin kolmeen osaan: läntisen kulttuurin, islamilaisen kulttuurin ja vastakkainasettelujen kuvaamiseen. Näiden osien analyysin avulla halusin selvittää, millaista kuvaa kahdesta eri kulttuurista luodaan, miten aineistossa luodaan vastakkainasetteluja ja millaisten toimijoiden välille. Toisessa tutkimuskysymyksessä halusin nimenomaan eritellä, millaisia retorisia keinoja aineistossani käytettiin. Toistuvasti esiin nousevat retoriset keinot Charlie Hebdo -iskun uutisoinnissa olivat ennako- tai esimerkkitapauksen yleistäminen, argumentaation liittoutumisasteen säätely, auktoriteettiin vetoaminen, tosiasiapuhe, listaaminen, vastakkainasettelu, me-retoriikka, metaforat ja kuviteltuun vasta-argumenttiin vastaaminen. Perelmanin esittelemistä argumentaatiotekniikoista aineistostani löytyi siis kvasiloogisia, todellisuuden rakenteeseen vetoavia ja todellisuuden rakennetta muokkaavia retorisia keinoja.

Tutkin sekä islamilaisesta että läntisestä kulttuurista aineistostani kummunneita diskursseja. Löysin molemmista kulttuureista aineistostani kaksi päädiskurssia. Lääntisen kulttuurin päädiskurssit ovat suvaitsevainen ja monikulttuurinen länsi ja sananvapaus-keskustelu. Muslimeista kirjoitettaessa päädiskurssit olivat muslimien syyllistäminen iskusta ja toisaalta muslimien puolustaminen, islamin uudelleenmäärittely ja hyvien muslimien esiintuominen. Antamalla puheenvuoro tavallisille ja ”hyville” muslimeille pyritään vastakkainasettelun purkamiseen. Tavoitteena on muistuttaa, että suurin osa muslimeista tuomitsee iskut ja väkivallan käytön yhtäläillä muiden uskontokuntien ja

kulttuurien tavoin. Tämä on mediassa käytetty yksinkertainen ratkaisu vastakkainasettelun välttämiseksi. Samanlaista toimintatapaa on havaittu mediassa esimerkiksi WTC-iskujen uutisoinnissa. Myös oman aineistoni kohdalla näennäisen tasa-arvon ja vastakkainasettelun välttämisen kokonaisuus jää mediateksteissä vajaaksi.

Väitettäessä islamilaisen kulttuurin olevan sotaisia tai väkivaltaisen tai kiistettäessä tämä väite toteamalla islamilaisen kulttuurin itse asiassa olevan rauhaista ja hyväntahtoista, sorjutaan samaan oletukseen, jonka mukaan muslimit ovat pohjimmiltaan samanlaisia muiltakin ominaisuuksiltaan kuin uskonnoltaan. Tällaiset väitteet pitävät sisällään oletuksen, että ihmisen usko, määrittelemättä edes onko usko henkilölle itselleen miten tärkeää, on hyvä tapa määritellä ja ymmärtää ihmistä muissakin kuin uskontoon liittyvissä asioissa. Suvaitsevaisuutta kannattavia toimijoita on kritisoitu heidän vetoomuksistaan maltillisen ja todellisen islamin puolesta, ja HS törmää kirjoituksissaan samoihin haasteisiin. Kulttuuria määriteltäessä herää kysymys, onko tarpeen tai ylipäättään mahdollista määritellä ”todellista” islamia tai muslimeita.

Kolmas tutkimuskysymykseni kumpusi Huntingtonin kulttuurien yhteentörmäysteoriasta, sillä sen tavoitteena oli selvittää nimenomaan rakennetaanko aineistossa kuvaa eri kulttuurien välisestä yhteentörmäyksestä. Toinen ja kolmas tutkimuskysymykseni olivat osittain päällekkäisiä, sillä kuten totesin jo aiemmin, vastakkainasettelua lähdetään luomaan jo yhden toimijan kuvailulla. Näiden kuvailujen lisäksi olen aikaisemmissa analyysiluvuissa osoittanut, että artikkeleissa luotiin selkeää vastakkainasettelua läntisen ja islamilaisen ja islamilaisen ja juutalaisen kulttuurin välille. Näiden Huntingtonin teoriaa tukevien kulttuurijakoitelmien mukaan artikkeleissa nousi myös esiin kulttuurien sisäinen vastakkainasettelu. Toisaalta tämä näkyi läntisen kulttuurin ääriilikkeiden nousuna ja suvaitsevaisuuspuheen vastakkainasetteluna ja toisaalta islamilaisen kulttuurin jakamisena hyviin ja pahoihin muslimeihin. HS:n kanta on selkeästi suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta kannattava. Siksi onkin mielenkiintoista, miksi islam ja muslimit kuitenkin nousivat niin vahvasti esille iskun uutisoinnissa.

Globalisaation vaikutuksena on spekuloitu kansallisten identiteettien rappeutumista kulttuurisen homogeenisoitumisen ja globaalien postmodernien seurauksena. Toisaalta taas tämän seurauksena kansallisten tai muiden paikallisten toimijoiden identiteettien voi nähdä vahvistuvan vastareaktion globalisaatiolle. (Hall 1999, 58.) Aineistossani myös läntinen identiteetti jakaantui kahteen erilaiseen identiteettiin: tavalliseen läntiseen identiteettiin ja ääriilikkeisiin. Läntinen tai eurooppalainen identiteetti nähtiin siis yhtenäisenä ja paikallisesti nousevat ääriilikkeet yhtäläillä

toisina kuin muslimit. Ääriliikkeet eivät edustaneet ”oikeaa” läntisyyttä, vaan läntisestä kulttuurista puhuttaessa ääriliikkeet nähtiin omana ryhmään, poikkeuksena normaalista. Vastaavaa erottelua ei tapahtunut muslimien kanssa, vaan vieraan kulttuurin edustajissa valtakulttuurista poikkeavat yksilöt on helpompi nähdä ryhmänsä edustajina. Tämä havainto sopii hyvin Perelmanin pohdintaan siitä, miten vieraan ryhmän yksilöt nähdään helpommin koko ryhmän edustajina. Läntisen kulttuurin edustajina media ja toimittajat ottivat siis aineistossani oikeuden määrittellä sekä oman kulttuurinsa että vieraan muslimikulttuurin, jonka seurauksena nähtiin kaksi valtakulttuurin toisella puolen olevaa *toista*.

Analyysini tärkeimmän tuloksen voi tiivistää siihen, että Helsingin Sanomat pyrki uutisoinnissaan neutraaliuteen, joka ilmenee muun muassa uutisoinnin neutraaliin pyrkivänä kielenkäyttönä ja eri näkökulmien esiintuomisena. Tekstikokonaisuuksien tarkastelussa räikeitä esimerkkejä vastakkainasettelusta löytyi vain muutama. Retoriikan ja yksittäisten virkkeiden tasolla vastakkainasetteluja ja retorisia keinoja vastakkainasettelun luomiseksi löytyi kuitenkin paljon.

Kulttuurilla on vaikutusta käytökseemme ja ajatteluun. Kulttuurinen tausta vaikuttaa myös identiteetin tunteeseemme ja näkemykseemme siitä, mihin ryhmään katsomme kuuluvamme. Tavoitteeni tässä tutkimuksessa ei ole ollut kieltää kulttuurin vaikutusta elämäämme. Senin tapaan olen halunnut tutkia ja nostaa esille tapoja, joilla kulttuuri nähdään melko sattumanvaraisesti keskeisenä, järkähtämättömänä ja itsenäisenä tekijänä yhteiskunnallisten ongelmien synnyssä (2009, 141). Miksi tällaisella tutkimuksella sitten on väliä? Uskon, että medially on paljon valtaa mielipidevaikuttajana ja aktiivisena toimijana yhteiskunnassa. Myös median luomilla representaatioilla ja niiden vaikutuksella identiteetin rakentumiseen on merkitystä. Nämä mielikuvat luovat perustaa myös politiikalle. Sen ei puhu kirjassaan median vastuusta tai sananvapauden mukanaan tuomasta vastuusta, vaan ihmiselämän keskeisestä vastuusta ja järkeen perustuvasta harkinnasta erilaisissa valinnoissa. Väkivaltaan yllytetään jalostamalla väistämättömyyden tunnetta jostakin väitetyn ainutlaatuisesta ja usein sotaisasta identiteetistä. (Sen 2006, 11.) Ainoastaan yhden tekijän, tässä tapauksessa uskonnon, pohjalta jaettu maailma lietsoo paljon enemmän eripuraa kuin monimuotoisista ja vaihtelevista kategorioista koostuva todellisuus (Sen 2006, 12). Tavoitteena ei kuitenkaan ole erilaisten identiteettien tai erojen kieltäminen. Ihmiset eivät ole samanlaisia, mutta eivät myöskään pelkästään yhteen ryhmään tai yhteen identiteettiin kuuluvia.

Monikulttuurisen yhteiskunnan haasteet liittyvät monilta osin identiteettiin liittyviin kysymyksiin. Oma tutkimustani motivoi kysymys siitä, kenellä on valtaa muodostaa tietyn ryhmän identiteettiä ja mistä lähtökohdista niitä muodostetaan. Vaikka Euroopan muslimit tuntisivat identiteettinsä erilaiseksi kuin länsimainen media sitä määrittää, vapaus valita identiteetti muiden silmissä voi olla äärimmäisen rajallinen. Ryhmästereotyytiat ohjaavat ajatteluumme ja siksi jo pelkkä kysymykset, miksi suomalainen sortuu väkivaltaan tai miksi muslimi sortuu väkivaltaan, ohjaavat ajattelumme eri raiteille. Koska kuva omasta kulttuuristamme ja suomalaisista on rehti ja rehellinen, suomalaisen väkivaltaisen käytöksen täytyy olla normaalista poikkeava. Kuvamme muslimeista taas saattaa vaihdella paljon yksilöstä riippuen, mutta koska muslimeista ryhmänä uutisoidaan usein ongelmallisesta tai uhkaavasta näkökulmasta, saatamme automaattisesti pitää kaikkia muslimeita väkivaltaan helpommin sortuvina kuin muita ryhmiä. Mikäli tällainen stereotypia muslimeista on jo olemassa, median retoriset keinot vahvistavat helposti tätä mielikuvaa.

Globaaleihin konflikteihin ja terrorismiin puututaan kansainvälisessä politiikassa aktiivisesti. Suuria kansainvälisiä operaatioita¹⁴ oikeutetaan nimenomaan sodalla terroria vastaan tai ongelman puuttumiseen sen alkujuurilla. Tällaiset operaatiot vaativat taakseen kansalaisten tukea. Julkinen keskustelu tuottaa määritelmiä ja luo todellisuutta. Poliitikkojen ja viranomaisten näkemykset ja toimittajien tulkinnat ja päätökset siitä, ketkä pääsevät ääneen, luovat todellisuutta ja tietyt tavat puhua saattavat muuttua vallitseviksi keskustelutavoiksi. Median vaikutusvalta eri ihmisryhmien identiteettiä käsitteleviin ja määritteleviin puhetapoihin ja puheenaiheisiin liittyen on huomattava. Tämä valta ei esiinny vain yksittäisten ihmisten elämässä, vaan sen avulla tehdään myös kansainvälistä politiikkaa, jonka seuraukset ulottuvat yksilöitä laajemmalle.

Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut silmiä avaavaa minulle itselleni niin tutkijana kuin toimittajanakin. Tutkimuksen tavoitteena ei ole paljastaa toimittajien salattuja rasistisia asenteita, vaan osoittaa, miten retorisilla ratkaisuilla rakennetaan kuvaa maailmasta ja sen rakenteista. Kaikessa yksinkertaisuudessaan halusin tällä tutkimuksella paljastaa puheemme sisällään pitämiä valtarakenteita, stereotyyppiä ja ennakkoluuloja. Retoriikan tutkimus avasi omat silmäni sille, miten tärkeintä ei ole pelkästään se, mitä sanotaan vaan myös se, miten se sanotaan. Tämä tutkimus on herättänyt oman kriittisyyteni automaattisesti hyvinä asioina esitettyjen termien, kuten sananvapauden ja demokratian, käyttöön mediassa. Totuuspuheen, kuten sananvapauden kannattamisen, kritisoijaksi on vaikea ryhtyä, ja moniulotteisen todellisuuden tapahtumat ovat

¹⁴ Esimerkiksi sotilaalliset interventiot Afganistaniin 2001 ja Irakiin 2003 ja 2014.

harvoin selkeästi oikein tai väärin. Kauniiden arvojen ohella voidaan helposti ajaa myös muita tavoitteita. Puhe ryhmästereotyyppioista tai -identiteeteistä on jossain määrin ymmärrettävää moniulotteisen maailman kuvaamisen helpottamiseksi. Uskomus yhden ryhmän synnynnäisestä ja luontaisesta pahuudesta tai väkivaltaisuudesta siirtyy ajatuksen ja puheen taholta kuitenkin helposti myös tekoihin. Siksi uskon, että tällaisen puheen tunnistaminen ja sen alkuperien pohtiminen on hyväksi niin toimittajille kuin aamukahvin ja sunnuntailehden nauttijoillekin.

Lähdeluettelo

- Abrahamian, Ervand (2003) The US media, Huntington and September 11. *Third World Quarterly*, vol. 24 no. 3, 529–544.
- Baraldi, Claudio (2006) New forms of intercultural communication in a globalized world. *The international communication gazette*, vol. 68 no. 1, 53–69.
- Borchers, Timothy (2006) *Rhetorical Theory: an Introduction*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Brown, Wendy (2006) *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Fraleigh, Douglas, Tuman, Joseph S. (2011) *Freedom of Expression in the Marketplace of Ideas*. California: SAGE Publications, Inc.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suomentanut ja toimittanut Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (2003) Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Huntington, Samuel (2004) *Who are we? The challenges to America's national identity*. New York: Simon & Schuster.
- Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. (toim.) Jokinen, Arja yms. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. (toim.) Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero. Tampere: Vastapaino, 126–159.

Jukarainen, Pirjo & Jutila, Matti (2005) *Huntington ja monikulttuurisuus*. Tieteessä tapahtuu 1/2005 36–38.

Keskinen, Suvi, Rastas, Anna & Tuori, Salla (2009) Johdanto: Suomalainen maahanmuuttokeskustelu tienhaarassa. Teoksessa Keskinen, Suvi, Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) *En ole rasisti, mutta...* Tampere: Vastapaino, 7–21.

Kortteinen, Juhani (1996) Sananvapaus ihmisoikeutena. Teoksessa Nordenstreng Kaarle (toim.) *Sananvapaus*. Helsinki: WSOY, 32-88.

Koukkunen, Tuomas (2013) *Meidän ja heidän Suomi. Diskurssianalyttinen tutkimus samaistumisen ja eronteon kohteista WTC-iskujen 10-vuotispäivän uutisoinnissa*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkimus.

Kumaralingam, Amirthalingam (2007) Free Speech and religious sensitivity. *Media, culture and society*, vol. 29 no. 3, 509-515

Kunelius, Risto & Eide, Elisabeth (2007) The Mohammed cartoons, journalism, free speech and globalization. Teoksessa Kunelius, Risto & Eide, Elisabeth & Hahn, Oliver & Schroeder, Roland (toim. 2007), *Reading the Mohammed Cartoons Controversy. An international analysis of press discourses on free speech and political spin*. Bochum/Freiburg: Projekt verlag.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) Miksi erilaisuus? Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 7–17.

Lyombe, Eko & Berkowitz, Dan (2009) Le Monde, French secular republicanism and 'The Mohammed cartoons affair' Journalistic 'Re-Presentation' of the sacred right to offend. *International Communication Gazette*, vol. 71 no. 3.

Manninen, Sami (1996) Hallitusmuodon uusi sananvapaussäädös. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle (toim.) *Sananvapaus*. Juva: WSOY, 17–31.

Minkkinen, Panu (2004) Suurieleisesti maailmanpolitiikasta. *Tieteessä tapahtuu* 7/2004, 59–61.

Mondal, Anshuman A. (2016) Articles of Faith: Freedom of Expression and Religious Freedom in Contemporary Multiculture. *Islam & Christian-Muslim Relations*, vol. 27, 3–24.

Mäntylä, Jorma (2007) *Totuus markkinoilla. Liberalistinen lehdistöteoria ja John Stuart Mill*. Tampere: Tampere University Press.

Nordenstreng, Kaarle (1996) *Sananvapaus*. Helsinki: WSOY.

Nordenstreng, Kaarle (2013) Deconstructing Libertarian Myths About Press Freedom. Teoksessa Carlsson Ulla (toim.) *Freedom of Expression Revisited. Citizenship and Journalism in the Digital Era*. Bohus: Ale Tryckteam AB

Normio, Laura (2007) *Helsingin Sanomien ja Aamulehden suhtautuminen syyskuun 11. päivän terrori-iskuihin ja Beslanin koulukaappaukseen*. Tampereen yliopisto. Kansainvälisen politiikan gradu -tutkielma.

Perelman, Chaïm (2007) *Retoriikan valtakunta*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.

Peters, John Durham (2005) *Courting the Abyss. Free Speech and the Liberal Tradition*. Chicago: The University of Chicago Press.

Rastas, Anna (2009) Rasismin kieltäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. Teoksessa Keskinen, Suvi, Rastas, Anna & Tuori, Salla (toim.) *En ole rasisti, mutta...* Tampere: Vastapaino, 47–64.

Seib, Philip (2004) The News Media and the "Clash of Civilizations". Teoksessa Seib, Philip (toim.) *Media and Conflict in the Twenty-First Century*. Palgrave Macmillan US, 217–234.

Sen, Amartya (2009) *Identiteetti ja väkivalta*. Suomentanut ja toimittanut Jussi Korhonen. Helsinki: Basam Books.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. (toim.) Jokinen, Arja ym. Tampere: Vastapaino, 17–36.

Triandafyllidou, Anna (2009) The Mohammed cartoons crisis in the British and Greek press. *A European matter? Journalism studies*, vol. 10, 36–53.

Valaskivi, Katja, Sumiala, Johanna, Tikka, Minttu & Huhtamäki, Jukka (2015–2017) *Je Suis Charlie – globaali mediatapahtuma ja symbolinen kamppailu huomiosta*. Tampereen yliopisto.

Väliverronen, Esa (2009) Journalismin muutoksia jäljittämässä. Teoksessa *Journalismi murroksessa*. (toim.) Väliverronen, Esa. Helsinki: Hakapaino, 7–8.

Voorhoof, Dirk & Cannie Hannes (2010) Freedom of expression and information in a democratic society. The added but fragile value of the European Convention on Human Rights. *The international communication Gazette*, Vol. (72(4-5): 407-423.

Williams, Kevin (2011) *International Journalism*. Chippenham: CPI Antony Rowe.